

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 126 • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1993 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5753

THE TEN COMMANDMENTS - SCRIPT OF THE TORAH - SCRIBES

Δύο νεαροί νεοναζιστές,
25 και 19 ετών, καταδικάστηκαν τον Μάιο 1993
στο Σλέσβινγκ της Γερμανίας για τον εμπρησμό
ξενώνας στην πόλη Μέλυ, κατά τον οποίο έχασαν τη ζωή τους
τρεις γυναίκες μεταναστών.

Ο ΔΡΟΜΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ
ΝΕΟΝΑΖΙΣΜΟΥ στην
Ευρώπη δημιούργησε ένα
παλιρροϊκό κύμα
συναγερμού κι εγρήγορης από μέρους των
υγιών δημοκρατικών δυνάμεων της κοινωνίας
των διαφόρων χωρών. Με διαδηλώσεις,
πορείες, σεμινάρια, διαλέξεις και άλλες μαζικές
κι ομαδικές εκδηλώσεις, τα φιλελεύθερα

πνεύματα κινητοποιήθηκαν για ν' αντιδράσουν
στη νεοναζιστική αναγέννηση. Σ' όλες σχεδόν τις
ευρωπαϊκές χώρες, από ποικίλους φορείς, με
διάφορους τρόπους, καταδικάστηκε ο ρατσισμός,
η δίωξη των μειονοτήτων, οι κάθε είδους
διαχωρισμοί και διακρίσεις, το πνεύμα της
μισαλλοδοξίας. Η Ευρώπη αυτή τη φορά φαίνεται
ότι δεν είναι διατεθειμένη «να πιαστεί στον ύπνο»
ή να εθελουφλεί, όπως συνέβη με τον Χίτλερ. Η

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Οι Δέκα Εντολές (Καλλιγραφία του 1952, του Fred Pauker)

αντίδραση στον νεοναζισμό του υγιούς τμήματός της κοινωνίας, αλλά και πολλών κρατών, μέσω των επίσημων εκπροσώπων τους, είναι ενθαρρυντική και διαβεβαιωτική ότι **ο νεοναζισμός δεν θα περάσει.**

ΑΥΤΗ Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ στις νεοναζιστικές προκλήσεις και προθέσεις αποτελεί όμως μόνον το ένα σημείο του προβλήματος. Η αντίδραση, όσο κι αν είναι επιθυμητή κι αποδεικτική των διαθέσεων της μεγάλης πλειοψηφίας των λαών της Ευρώπης, είναι κάτι που γίνεται εκ των υστέρων. Πυροσβεστικά κι αποθετικά. Αποτελεί οδό θεραπείας κι όχι πρόληψη. Γι' αυτό πιστεύουμε ότι, παράλληλα με την αντίδραση, πρέπει να υπάρξει και η θετική πλευρά, η οποία θα εκδηλωθεί κυρίως με τη γνώση που μόνον η παιδεία παρέχει.

ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΟΤΙ οι νεοναζιστές και τα άτομα που ευαγγελίζονται τον ρατσισμό είναι κυρίως νεαρής ηλικίας, δημιουργεί ιδιαίτερες υποχρεώσεις στη διεθνή κοινότητα. Οι υποχρεώσεις συνίστανται στο να εξηγηθούν - έντιμα κι αντικειμενικά, χωρίς συνθηματολογίες κι αφορισμούς - προς τη νεολαία οι καταστροφές, τα εγκλήματα, οι πράξεις ντροπής με τις οποίες η μισαλλοδοξία των διακρίσεων έχει γεμίσει την ιστορία της ανθρωπότητας: από τα χρόνια πριν από την εμφάνιση του Χριστιανισμού, στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, στη μαύρη περίοδο της Ιεράς Εξέτασης μέχρι τον 20ό αιώνα. Επί αιώνες οι διωγμοί των συνανθρώπων έγιναν κυρίως λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, κάτω από τη θρησκευτική και τη φυλετική ιδεολογία έχουν κρυφτεί τα πιο ταπεινά ένστικτα, οι πιο ανομολόγητες επιδιώξεις ηγετών, όλα εκείνα τα σκοτεινά στοιχεία που κανείς δεν τολμά να παρουσιάσει στο φως της ημέρας. Το γεγονός ότι σήμερα ακόμα ο σπαργμός της πρώην Γιουγκοσλαβίας, η πολυετής αιματοχυσία της Ιρλανδίας και η καταστροφή του κάποτε ευημερούντος Λιβάνου έχει γίνει με πρόσχημα τις θρησκευτικές διαφορές, ενώ άλλα πολλά υποκρύπτονται, κάνει την ευθύνη της διεθνούς κοινότητας μεγαλύτερη.

ΠΕΡΑ ΟΜΩΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ των κρατών, τις ενέργειες των ομάδων των πολιτών, τις μεμονωμένες έντιμες φωνές που ακούγονται, χρειάζεται συστηματική διδασκαλία, μέσω του σχολείου και των άλλων φορέων της εκπαίδευσης, καθώς και της λαϊκής διαφώτισης, ώστε ν' αλλάξει η νοοτροπία των λαών. Γνωρίζουμε όλοι, ότι και σήμερα ακόμα **υπάρχουν**

οδηγητικές ομάδες, που επειδή δεν διαθέτουν καλλιέργεια για ν' αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις των καιρών μας, καταφεύγουν στην παλιά λύση: τον φανατισμό. Φοβίζονται εξακολουθητικά εκείνους που τους ακολουθούν (πιστούς θρησκειών, μέλη οργανώσεων, απλούς ανθρώπους, ανιδεους νέους κ.ά.) με ύπουλα κι ανεδαφικά συνθήματα που έχουν πια ξεπεραστεί και καταδικαστεί από την ιστορία και την επιστημονική έρευνα. (Ποιος δεν γνωρίζει ότι στη χαραυγή του 21ου αιώνα επίσημοι φορείς, από έλλειψη επιχειρημάτων και κυρίως από ανικανότητα προσαρμογής και αντιμετώπισης των συγχρόνων προβλημάτων, εξακολουθούν να προβάλλουν τον «μπαμπούλα» των Εβραίων που σταύρωσαν τον Χριστό!) Δεν αρκούν, λοιπόν, όσα χρήσιμα γίνονται στην επιφάνεια για ν' αντιμετωπισθεί η μισαλλοδοξία. Πρέπει το πνεύμα της αλληλεγγύης μεταξύ των δημιουργημάτων του Θεού να εμψυτευθεί στη λαϊκή ψυχή, να κυριαρχήσει στην ανθρώπινη συνείδηση.

Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΥΤΗ δεν μπορεί παρά να είναι μακροχρόνια. Αιώνες μίσους, ποταμοί αίματος, αιώνες διαμάχης που χωρίζει τους ανθρώπους, αιώνες ρατσιστικού πλυσίματος του εγκεφάλου των λαών, δεν διαγράφονται εύκολα. Χρειάζεται συστηματική και συνειδητή προσπάθεια για να θεμελιωθεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών φυλών, θρησκειών, εθνών. Η κοινή εμπιστοσύνη δεν μπορεί να στηριχθεί πουθενά αλλού, παρά μόνο στην αμοιβαία παραδοχή, στην ανεκτικότητα του «πιστεύω» των άλλων. Στην αναγνώριση στο διπλανό μας του δικαιώματος να έχει τις δικές του αρχές και να τις υπηρετεί ειρηνικά. Αντίθετα, η **κάθε ενέργεια επιβολής απόψεων πάνω στον άλλον αποτελεί ενέργεια επιβουλής της ελευθερίας του άλλου.**

ΕΙΝΑΙ, ΑΔΙΑΜΦΙΣΒΗΤΗΤΑ, ΔΥΣΚΟΛΟΣ Ο ΔΡΟΜΟΣ προς την αναγνώριση της ελευθερίας του άλλου. Είναι δύσκολος όχι στη διατύπωση κειμένων, διακηρύξεων, αλλά στο να τον πιστέψουμε στα βάθη της καρδιάς μας και να τον υπηρετήσουμε στη ζωή μας. Είναι δύσκολος, αλλά είναι ο μοναδικός δρόμος που προστατεύει την ελευθερία του ανθρώπου από τις δυνάμεις του κακού. Αποτελεί τον αντίποδα στο ρατσισμό του νεοναζισμού.

Τα «Χρονικά»

ΑΜΑΛΗΚΙΤΑΙ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ εν τη Παλαιά Διαθήκη*

Του Καθηγητού κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΣΙΜΩΤΑ*

1. Προέλευσις των Αμαληκίων και συγκρούσεις αυτών μετά των Ισραηλιτών

Ο 1 Αμαληκίται ενεφανίσθησαν παλαιόθεν εις το προσκήνιον της ιστορίας των λαών της αρχαίας εγγύς Ανατολής και πιθανώτατα το πρώτον εις τας στέππας της Πετραίας Αραβίας¹. Το βιβλίον της Γενέσεως γενεαλογεί αυτούς από του Αμαλήκ, υιού του Ελιφάς και της Θαμνά και εγγόνου του Ησαΰ και εμφανίζει ως συγγενεύοντας προς τους Ισραηλίτας και Εδωμίτας (Ιδουμαίους)². Κατά το βιβλίον όμως των Αριθμών ούτοι είναι πανάρχαιον έθνος, αρχαιότερον του ισραηλितικού και δεν φαίνεται να έχουν συγγένειαν προς αυτό³. Εξάλλου η ύπαρξις των Αμαληκίων προϋποτίθεται ήδη κατά την εποχήν του Αβραάμ, ως μαρτυρείται εν Γεν. 14,7⁴. Ταύτα δύνανται, βεβαίως, να οδηγήσουν εις την ουχί αβάσιμον άποψιν, ότι ίσως δεν πρέπει να γίνεται λόγος περί ενός και του αυτού λαού⁵. Πάντως πρόκειται περί ληστρικής τινος νομαδικής φυλής, η οποία αναφέρεται εν τη Π. Διαθήκη ως ο εκ παραδόσεως άσπονδος

εχθρός του Ισραήλ. Υπό τινων δε Αράβων επισημόνων και άλλων ανατολιστών υπεστηρίχθη ότι είναι πρωτόγονος χουσιτική φυλή, η οποία βραδύτερον εξέλιπε⁶ και υπ' άλλων ότι είναι αραβική⁷.

Από της εξέδου του Ισραήλ εξ Αιγύπτου⁸ μέχρι της εποχής του Σαούλ⁹, οι Αμαληκίται περιεπλανώντο κυρίως εις την από των νοτιών μερών της Παλαιστίνης μέχρι των αιγυπτιακών συνόρων και της σιναϊτικής χερσονήσου έρημον, λεηλατούντες τους Ισραηλίτας και ιδίως την προς τα όμορα αυτών εδάφη εγκαταστάθεισαν βραδύτερον φυλήν του Ιούδα¹⁰. Ότε δε οι Ισραηλίται διήρχοντο εκείθεν, περιπλανώμενοι και ούτοι εις την έρημον και δη επί τη πολλά και πορευόμενοι προς την Χαναάν, την περιλάλητον «Γην της Επαγγελίας», οι Αμαληκίται ηγωνίσθησαν μετά πρωτοφανούς μανίας και πάθους να παρεμποδίσουν την εγκατάστασιν των εις την χώραν εκείνην και οπωσδήποτε να εξοντώσουν αυτούς. Οι Ισραηλίται διέτρεξαν τότε μέγαν κίνδυνον, δεδομένου ότι δεν ήσαν εισέτι ησκημένοι εις τον τακτικόν πόλεμον, ουδέ καν εις την χρήσιν των όπλων. Συμφώνως προς τα εν Αριθμ. 24, 20 αναφερόμενα, οι Αμαληκίται ήσαν το πρώτον εκ των εθνών, τα οποία επολέμησαν τους εις την έρημον εισελθόντας Ισραηλίτας¹¹, κατά δε τα εν Εξ. 17,16 ήσαν ο μόνιμος αυτόθι εχθρός του εκλεκτού λαού του Θεού, του ισραηλितικού και διά τούτο ο ίδιος ο Γιαχβέ στρέφεται μετ' αυστηρότητος κατ' αυτών¹².

Οι δύο αντιπαλοί λαοί ευρέθησαν αντιμετώποι αλλήλων το πρώτον εν Ραφιδείν, εν τη ερήμω του Σινά, ότε οι Αμαληκίται αντετάχθησαν πεισμώνως εις την είσοδον των Ισραηλιτών εις την περιοχήν εκείνην¹³. Οι Ισραηλίται είχαν ήδη προχωρήσει εις την έρημον Σουρ¹⁴, μετά την θαυμαστήν διάβασιν της Ερυθράς Θαλάσσης¹⁵, περιπλανώμενοι και ταλαιπωρούμενοι και ζώοντες υπό συνθήκας στερήσεως ύδατος και τροφής εις Μερράν¹⁶ και Αιλίμ¹⁷, εις την έρημον Σιν (μεταξύ Αιλίμ και Σινά)¹⁸ και εις Ραφιδείν¹⁹. Ο Μωυσής απέστειλε κατ' αυτών τον στρατόν του υπό την αρχηγίαν Ιησού του Ναυή, ενώ ο ίδιος παρηκολούθει την έκβασιν της μάχης

* Ο Παν. Σιμωτάς γεννήθη στον Πύργον Ηλείας το 1927.

Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ειδικεύθη στην Παλαιά Διαθήκη και Εβραϊκή Αρχαιολογία στη Γαλλική Βιβλική και Αρχαιολογική Σχολή Ιερουσαλήμ και στα Πανεπιστήμια Tubingen, Bonn και Louvain. Το 1959 ανηγορεύθη αριστούχος διδάκτωρ της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 1963 υφηγητής, το 1964 εντεταλμένος και το 1970 τακτικός καθηγητής του ίδιου Πανεπιστημίου. Το 1984 συνταξιοδοτήθηκε εθελουσίως και έκτοτε ασχολείται με την επιστημονική έρευνα του κλάδου του και το συγγραφικόν έργον.

Έγινε μέλος της Γερμανικής Παλαιστινολογικής Εταιρείας, της εν Αθηναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, της Εταιρείας Ψυχοσωματικής Ιατρικής, της Αθηναϊκής Λέσχης, του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» κ.ά. Δημοσίευσε πολλές μελέτες και συγγράμματα (ένα εκ των οποίων εβραευθή υπό της Ακαδημίας Αθηνών το 1990) και πολλές βιβλιοκρίσεις ελληνικών και ξενογλώσσων συγγραμμάτων.

προσευχόμενος υπέρ της ισραηλιτικής νίκης. Κατά την σύγκρουσιν εκείνην, καθ' ην συνέβη παράδοξον και εξαιρετικής φύσεως γεγονός, το οποίον προεκάλεσε μεγίστην αίσθησιν εις τον λαόν του Ισραήλ²⁰, «ετρέψατο Ιησούς τον Αμαλῆκ και πάντα τον λαόν αυτού εν φόνω μαχαίρας»²¹. Μετ' αυτήν δε ο Μωσής έλαβεν εντολήν να καταγράψη τα της νίκης «εις μνημόσυνον εν βιβλίω», διά να τα ενθυμούνται πάντοτε οι Ισραηλίται, να βεβαιώση δε αυτούς, ότι ο Γιαχβέ θα εξολοθρεύσῃ τους Αμαληκίτας και θα εξαλείψῃ την μνήμην των «εκ της υπό τον ουρανόν»²². Από της νικηφόρου εκείνης μάχης θεωρεῖται πλέον ότι ο Γιαχβέ πολεμεί εναντίον του Αμαλῆκ «από γενεών εις γενεάς»²³, αυξανομένης οὕτω συνεχώς της μεταξύ Αμαλῆκ και Ισραήλ εχθρότητος²⁴.

Εισελθόντες οι Ισραηλίται εις την έρημον του Σινά κατά τον τρίτον μήνα από της εξόδου εκ της Αιγύπτου²⁵, συμφώνως πάντοτε προς τας παλαιοδιαθηκικάς πληροφορίας και εις την έρημον Φαράν, κατά την εικοστήν ημέραν του δευτέρου μηνός του δευτέρου έτους απ' αυτής²⁶, έφθασαν εις Ασιρῶθ²⁷ και εκείθεν εις Κάδης²⁸. Τότε προσεπάθησαν να προωθηθούν εις την Χαναάν από των νοτίων συνόρων αυτής, αλλά συνήντησαν νέαν αντίστασιν εκ μέρους πάλιν των σκληροτραχήλων Αμαληκιτών²⁹. Παρεμποδισθέντες δε συγχρόνως και υπό των Ιδουμαίων, ηναγκάσθησαν να οπισθοχωρήσουν προς την περιοχὴν του όρους Ωρ³⁰.

Αλλ' ακόμη και μετά την εγκατάστασιν των εις την «Γην της Επαγγελίας» υφίσταντο οι Ισραηλίται τας ληστρικές επιδρομάς των Αμαληκιτών, συμμαχούντων μετά των Μωαβιτών και των Αμμωνιτών, επί της εποχής των Κριτών και δη μετά τον θάνατον του Γοθονιήλ³¹, ως επίσης και μετά των Μαδιανιτών και διαφόρων άλλων αρπακτικών νομάδων της ερήμου, οίτινες εφαινοντο εις τα όρματα των εξουθενωμένων εκ των ταλαιπωριών Ισραηλιτών «ωσει ακρίς εις πλήθος»³², επί των ημερών του Γεδεών³³. Βραδύτερον, κατά την εποχήν της βασιλείας, ο Σαούλ εξεστράτευσε κατ' αυτών τη προτροπή του κριτού και προφήτου Σαμουήλ, ομιλούντος και ενεργούντος εκ μέρους του Θεού³⁴ και επάταξεν αυτούς «από Ευιλάτ έως Σουρ»³⁵, εξολοθρεύσας διά του ξίφους το μέγιστον αυτών μέρος.

Αι ως άνω εκθεθείσαι βιβλικάι πληροφορίαί μαρτυρούν σαφώς περί της προκλητικής στάσεως και της αρπακτικότητος και της εν γένει εκδήλου εχθρότητος των Αμαληκιτών έναντι του ισραηλιτικού λαού, ο οποίος υπέστη πολλές εξ αιτίας των περιπετειάς και κυρίως τας εν τη ερήμω γνωστάς. Λαμβάνων τις δε τούτο υπ' όψιν, ως επίσης και τας ειδικάς συνθήκας υπό τας οποίας έζων τότε οι Ισραηλίται, είναι δυνατόν να αιτιολογήσῃ το αδυσώπητον και άσβεστον μίσος, το οποίον έτρεφον ούτοι κατά του άκρως επικινδύνου και θανασίμου τούτου εχθρού του έθνους των και το εκδικητικόν πάθος, μεθ' ου εστρέφοντο κατ' αυτού. Άλλως τε

ρητώς εντέλλονται εν τω Δευτερονομίω³⁶ να ενθυμούνται πάντοτε όσα υπέστησαν εκ μέρους των Αμαληκιτών, «των καταπατούντων τον Ισραήλ»³⁷ και μάλιστα να τιμωρήσουν αυτούς σκληρώς, μέχρις πλήρους καταστροφής των. Ως δε λέγεται αλλαχού, εις ταύτην θα συντελέσῃ ο ίδιος ο Γιαχβέ³⁷.

Ούτως οι Ισραηλίται εκήρυξαν ιερόν πόλεμον κατά των Αμαληκιτών, επιδιώκοντες παντί σθένει την ολοκληρωτικήν εξόντωσιν αυτών. Μίαν δε τοιαύτης μορφής πολεμικήν επιχείρησιν κατ' αυτών ανέλαβε και ο Σαούλ, προς τον σκοπόν, αλλά και με την εντολήν, όπως συντριψῇ οριστικώς αυτούς, διά του ολοσχερούς αφανισμού των πάντων εν αυτοίς και μάλιστα «από άνδρός και έως γυναικός και από νηπίου έως θηλαζόντος και από μόσχου έως προβάτου και από καμήλου έως όνου», και γενικώς να «πατάξῃ τον Αμαλῆκ» και να «εξολοθρεύσῃ αὐτόν... και πάντα τα αὐτοῦ»³⁸.

Η καταφανώς ευρυτάτη έκτασις της εκδικητικότητος των Ισραηλιτών αποκαλύπτεται κυρίως εκ του υπ' αυτών κηρυχθέντος κατά των Αμαληκιτών «αναθέματος», ως νοείται τούτο υπό την εν τη Π.

2. Αναθεματισμός των Αμαληκιτών υπό των Ισραηλιτών

Διαθήκη χρησιμοποιουμένην εν προκειμένω εβραϊκήν λέξιν **קִרְיָהּ** (herem), δηλοῦσαν την καταστροφὴν και την κατάραν.

Συμφώνως προς αὐτό, μετά την κατάληψιν εχθρικής τιнос πόλεως, αὐτή έπρεπε να καταστραφῇ πλήρως, οι άνθρωποι δε και τα ζώα να θανατωθούν. Απηγορεύετο ρητώς εις τους νικητάς να διατηρήσουν τι ως λάφυρον πολέμου ή καθ' οιοδήποτε τρόπον να ιδιοποιηθούν την λείαν των ηττημένων αντιπάλων του, διότι αὐτή ήτο αφιερωμένη εις τον Θεόν. Ούτως έπρεπε να θανατώνται τα έμψυχα όντα, άνθρωποι και ζώα και να καταστρέφονται όλα τα άψυχα, ως ανάθεμα. Απητείτο δηλαδή ολοσχερής εξόντωσις του εχθρού και πάντων όσων ανήκον εις αὐτόν. Η συνήθεια αὐτή ήτο γνωστή και εις άλλους λαούς της αρχαίας Ανατολής³⁹, παρ' τοις οποίοις μάλιστα ήτο και σκληροτέρας μορφής, εκδηλουμένη μετ' ωμοτήτων και ποικίλων εγκληματικών πράξεων, εις ας προέβαινον συνήθως ούτοι. Συνεπώς δεν προήρχετο εξ επιδράσεως της ιουδαϊκής θρησκείας, αλλ' ήτο σύμφωνος προς το αρχαίον δίκαιον του πολέμου, αποτελούσα συστατικόν στοιχείον αὐτού⁴⁰.

Η εν προκειμένω χρησιμοποιουμένη ρίζα **hrm**, έχουσα την έννοιαν της αφιερώσεως, του διαχωρισμού, της απαγορεύσεως, της καταστροφής κ.λπ., είναι γνωστή εις πολλές αρχαίας ανατολικάς γλώσσας, ως εις τας συριακήν, μανδαϊκήν, φοινικικήν, μωαβιτικήν, ναβαταϊκήν, αραβικήν, αιθιοπικήν, ακκαδικήν, ι-

ουδαιο-αραμαϊκήν, σαμαρειτικήν κ.ά.⁴³ Το εβραϊκὸν ῥῆμα **חָרָם** (haram), ἔχον βασικῶς τὴν ἐννοίαν τοῦ «ἀφιερῶν» εἰς τὸν Θεόν, τοῦ «ἀναθεματίζειν» καὶ «καταστρέφειν» καὶ τοῦ «ἀναθέματος» γενικῶς, ἀποδίδεται εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ὁ διὰ ποικίλων παρομοίων λέξεων⁴², ὡς π.χ. «ἀναθεματίζειν»⁴³, «ἀναιρεῖν»⁴⁴, «ἀναθῆναι»⁴⁵, «ἀποκτείνειν»⁴⁶, «ἀπολλύναι»⁴⁷, «ἀφανίζειν»⁴⁸, «ἐξηρημοῦν»⁴⁹, «ἐξολοθρεῦν»⁵⁰, «ερημοῦν»⁵¹, «φονεῦν»⁵². Εἰς δύο δε περιπτώσεις δὲν μεταφράζεται, ἀλλ' ἀποδίδεται διὰ τῶν μεταγεγραμμένων λέξεων «Ιερ(ε)ῖμ»⁵³ καὶ «Ιερειμ»⁵⁴. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας οἱ μεταφρασταὶ συνήγησαν, προφανῶς, δυσχερεῖάν τινα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς λέξεως, ὡς ἔχει συμβεῖν καὶ ἀλλαχού τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἐνεκα τοῦτου ἀπλῶς μετέγραψαν αὐτὴν⁵⁵.

Ἡ ἀντίστοιχος εἰς τὸ «ἀνάθεμα» εβραϊκὴ λέξις **חֵרֵם** (herem) ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ὁ κυρίως διὰ τῶν «ἀπώλεια»⁵⁶, «ἀφορίζειν»⁵⁷, «ἀφόρισμα»⁵⁸, «ἐξολοθρεῦμα»⁵⁹ καὶ «ὀλέθριος»⁶⁰. Ἐχει δὲ γενικῶς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀφιέρωσός εἰς τὸν Θεόν καὶ τῆς ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς καὶ τῆς κατάρτας προσώπου ἢ πράγματός τινος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπικινδύνον διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ - ἐιδικότερον ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ - διὰ τὸν ἰσραηλῆτικόν λαόν. Διὰ τοῦτο καὶ καταστρέφεται πλήρως, ἀφιερούμενον εἰς τὸν Γιαχβέ, ὡς ἐπιτάσσει ἡ σχετικὴ διάταξις τοῦ νόμου, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι πρόκειται περὶ θυσίας. Συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν αὐτήν, «παν ἀνάθεμα οὐκ ἐάν ἀναθῇ ἄνθρωπος τῷ Κυρίῳ ἀπὸ πάντων, ὅσα αὐτῷ εἰσιν, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἀγροῦ κατασχέσεως αὐτοῦ, οὐκ ἀποδώσεται, οὐδὲ λυτρώσεται· παν ἀνάθεμα ἅγιον ἀγίων ἔσται τῷ Κυρίῳ»⁶¹. Καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἐιδικότερον διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀναφέρεται ρητῶς, ὅτι «παν οὐκ ἐάν ἀναθῇ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐ λυτρωθήσεται, ἀλλὰ θανάτῳ θανατωθήσεται»⁶², ἥτοι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εξαγορασθῇ, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ θανατωθῇ, προσφερόμενον καὶ ἀφιερούμενον ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν Γιαχβέ. Κατὰ συνέπειαν, ἐφαρμοζόντες οἱ Ἰσραηλίται τὸ herem - ἀνάθεμα, οὔτε αἰχμαλώτους ἐπετρέπετο νὰ διατηρήσουν ἐν ζωῇ, οὔτε λάφυρα νὰ λάβουν, ἀλλὰ τὰ πάντα ὤφειλον νὰ προσφέρουν εἰς τὸν Γιαχβέ, ὅστις ἐβοήθησεν αὐτοὺς διὰ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκην καὶ τοὺς ἀπῆλλαξεν ἀπὸ τῶν ἐξ αὐτῶν κινδύνων. Οὕτω δὲν θὰ παρεσύροντο εἰς ἰδιοποίησιν τῆς πολεμικῆς λείας, ἡ ὁποία θὰ περιήρχετο εἰς χεῖρας τῶν⁶³.

Εφαρμογὴν τῶν ἀνωτέρω διαπιστοῦμεν ἤδη ἐν τῇ ἐρήμῳ, πολὺ προ τοῦ ἀναθεματισμοῦ τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ συγκεκριμένως ὅταν ἀνεθεματίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἀράδ, χανααντικῆς πόλεως κειμένης εἰς τὰ νότια μέρη τῆς «Γῆς τῆς Ἐπαγγελίας», 35 περίπου χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῆς Βηρσαβέ⁶⁴. Οὗτοι ἐπετέθησαν κατὰ τὸν περικυκλωμένου καὶ δη παρὰ τὸ ὅρος Ωρ τότε εὐρισκομένου ἰσραηλῆτικου λαοῦ καὶ συνέλαβον ἐξ αὐτοῦ αἰχμαλώτους τινάς. Ὁ Ἰσραὴλ, διατρέχων σοβαρὸν κίνδυνον, «ἠύξατο εὐχὴν τῶν Κυρίῳ, εἰπὼν· ἐάν μοι παραδῶς τὸν λαόν

τούτον υποχείριον, ἀναθεματῶ αὐτὸν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ»⁶⁵. Μετὰ δὲ τὴν νίκην «ἀνεθέματισεν αὐτὸν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ», ἥτοι ἐθανάτωσεν τὸν ὡς ἄνω βασιλεῖα τῆς Ἀράδ, ἐξολόθρευσε τὸν λαὸν τῆς καὶ κατέστρεψε τὰ πάντα εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην⁶⁶, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπωνόμασεν Ἀνάθεμα⁶⁷.

Ὁ θεσμὸς οὗτος εὐρίσκει ἠθικὴν θεμελίωσιν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Αὐποτελεῖ κυρίως προληπτικὸν τι μέτρον, πρὸς ἀποτροπὴν προσλήψεως καὶ υιοθετήσεως θρησκευτικῶν ἰδεῶν τῶν ἡττημένων ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων τῶν⁶⁸. Πράγματι δὲ ἡ διερευνηθεῖσα εβραϊκὴ λέξις **חֵרֵם** (herem) ἔχει πρωτίτως θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐπεὶ δηλοῖ τὸν ἀφανισμόν, τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν ὁλοκληρωτικὴν καταστροφὴν⁶⁹. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ γενομένη πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας σύστασις ὅπως μὴ οικειοποιηθῶν τι ἐξ ὧν θὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας τῶν ἀπὸ τὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθνη, τα ὁποῖα θὰ πολεμήσουν καὶ θὰ καταστρέψουν, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι παν τὸ ἀνήκον εἰς αὐτὰ εἶναι βδέλυγμα, ἥτοι μιᾶρον καὶ μυσαρὸν, εἶναι ἀνάθεμα, «ἀναθεματισμένον»⁷⁰. Μόνον οὕτω δὲν θὰ ὑπῆρχε περίπτωση νὰ συνδεθῇ μετ' αὐτῶν ὁ Ἰσραὴλ καὶ νὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπετελεῖ σοβαρωτάτην παράβασιν, «πλημμέλειαν μεγάλην»⁷¹. Διὰ τοιαύτην δὲ παράβασιν ἐπιμωρήθη σκληρότητα - θανατωθεὶς διὰ λιθοβολισμοῦ ὑπὸ τοῦ ἰσραηλῆτικου λαοῦ («παντὸς Ἰσραὴλ»), εἰς τὴν κοιλάδα Ἀχώρ⁷² (Εμεκαχώρ καθ' Ὁ⁷³) - ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ιούδα καταγόμενος Ἰσραηλῆτης Ἀχαρ. Οὗτος «ἐνοσφίσατο ἀπὸ τοῦ ἀναθέματος», σφετερισθεὶς δι' ἀπάτης μέρος τῶν λαφύρων τῆς χανααντικῆς Ἰεριχώ⁷⁴, τα ὁποῖα ἦσαν, ὡς ἀνάθεμα, ἀφιερωμένα εἰς τὸν Θεόν καὶ ἀπέκρυψε ταῦτα εἰς τὰς ἀποσκευὰς τοῦ. Κατὰ τὰ ἐν τῇ Βίβλῳ ἀναφερόμενα, ἡ ἐπαισχυντὸς αὕτη πράξις τοῦ Ἀχαρ προεκάλεσεν ἀναταραχὴν, μέγα κακὸν καὶ ὀλέθρον ἐν τῷ ἰσραηλῆτικῳ λαῷ καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκλήθη οὗτος «ἐμποδοστάτης Ἰσραὴλ», ἥτοι ταραχοποιὸς, τρόπον τινά, τοῦ Ἰσραὴλ⁷⁵. Ἀλλ' εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς, ὅτι ἐν τῷ Δευτερονομίῳ προβλέπεται καὶ περισσότερον αὐστηρὰ σχετικὴ περίπτωσις, καθ' ἣν ἐντέλλονται οἱ Ἰσραηλίται νὰ καταστρέψουν τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα καὶ εἰς ἰσραηλῆτικὴν ἀκόμη πόλιν, ἡ ὁποία θὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, μεταβάλλοντες αὐτὴν εἰς ερείπια καὶ οὐδέποτε οἰκοδομοῦντες, ἀλλ' ἐγκαταλείποντες αὐτὴν κατεστραμμένην διὰ παντός. Ἐκ τῶν ἀντικειμένων δὲ αὐτῆς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ οικειοποιηθῶν τὸν παραμικρόν, διότι ταῦτα εἶναι ὅλα ἀναθεματισμένα⁷⁶ καὶ ἀφιερωμένα εἰς τὸν Θεόν, διὰ θανατώσεως μὲν τῶν ἐμψύχων, διὰ καταστροφῆς δὲ τῶν ἀψύχων.

Εἰς τοιαῦτα πῖνα, συνεπῶς, εῖρεδονται καὶ τὰ ἐν Α' Σαμ. 15,1 - 3 διατασσόμενα περὶ κηρύξεως ἱεροῦ πολέμου κατὰ τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ ἀναθεματισμοῦ αὐτῶν, ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω ἐννοίαν, ἥτοι τῆς ἐξολοθρεύσεως καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν πάντων. Οὕτω θὰ πραγματοποιηθῶν αἱ παλαιαὶ ἀπειλαὶ κατὰ τῶν φοβερῶν καὶ ἀσπόνδων ἐχθρῶν τοῦ περιουσίῳ, τοῦ ἐκλεκτοῦ λα-

ού του Γιαχβέ. Η ημέρα της μεγάλης εκδικήσεως έφθασε κατά την εν Α' Σαμ. 15,4 - 7 περιγραφόμενην πολεμικήν σύρραξιν.

Εντολήν προς πραγματοποίησιν ταύτης είχε λάβει ο Σαούλ υπό του Σαμουήλ, λέγοντος: «πορεύου και πατάξεις τον Αμαλήκ και Ιερ(ε)ίμ και πάντα τα αυτού και ου περιποιήση εξ αυτού και εξολοθρεύσεις αυτόν και αναθεματίεις αυτόν και πάντα τα αυτού και ου φείση

απ' αυτού και αποκτενείς από ανδρός και έως γυναικός και από νηπίου και έως θηλάζοντος και από μόσχου έως προβάτου και από καμήλου έως όνου»⁷⁵. Η έννοια των λόγων του Σαμουήλ είναι σαφής. Πρόκειται περί εφαρμογής του αναθεματισμού, όστις εννοείται ενταύθα υπό την εν τω κειμένω των Ο' λέξιν «Ιερ(ε)ίμ», περί της προελεύσεως και της σημασίας της οποίας ήδη ωμιλήσαμεν.

Ο Σαούλ, πριν ακόμη αναλάβη επισήμως την εξουσίαν ως βασιλεύς του Ισραήλ, ε-πραγματοποίησεν εκστρατείας εναντίον των Αμμωνιτών, τους οποίους και κατετρόπωσεν⁷⁶. Μετά δε την ανάρρησιν του εις τον θρόνον εστράφη εναντίον και άλλων περιοίκων λαών και δη των Μωαβιτών, των Εδωμιτών (Ιδουμαίων), των Φιλισταιών κ.ά., τους οποίους κατενίκησεν επίσης πάντας⁷⁷. Ως ήτο επόμενον, εξεστράτευσε και κατά του παλαιωτάτου ασπόνδου εχθρού του Ισραήλ, του σκληροτραχήλου λαού των Αμαληκιτών⁷⁸. Προκειμένου όμως να επιχειρήση εκστρατείαν κατά των τελευταίων τούτων, εχρειάσθη ιδιαίτεραν και πληρεστέραν πολεμικήν προπαρασκευήν, καθ' α δύναται τις να συμπεράνη εξ αυτού τούτου του βιβλικού κειμένου. Εν αυτό διαπιστούται ότι μετά τα αναφερόμενα εις τα των πολέμων του Σαούλ κατά των ως άνω λαών, πάντων πλην των Αμαληκιτών, εν Α' Σαμ. 14, 47, σημειούται εις τον επόμενον στίχον 48, ότι ούτος «εποίησε δύναμιν και επάταξε τον Αμαλήκ», τουθ' όπερ δηλοί, ότι συνήθροισε στρατόν πολύν κατά των Αμαληκιτών και γενικώς προέβη εις προετοιμασίας σημαντικώτερας εκκείνων τας οποίας είχε χρειασθή προηγουμένως, διά τας εναντίον των άλλων λαών εκστρατείας του.

Υποστηρίζομεν δε τούτο ενισχυόμενοι και εκ τινος άλλης γραφής, απαντώσης εις βιβλικόν κώδικα, τον οποίον εδημοσιεύσαμεν προ τινων ετών μετά πολλών σχετικών σχολίων⁷⁹. Εκεί, αντί της παραδεδομένης γραφής των Ο' «και εποίησε δύναμιν», απαντά εν τω οικείω τόπω η γραφή «και εποίησε δύναμιν αντενανήβ». Η προστιθεμένη ενταύθα ακατανόητος και άγνωστος αλλαχόθεν εις την Βίβλον λέξις αύτη, απάντῳσα και ως «ατνανήβ» εις τι σχόλιον σημειούμενον εν τη όω του εν λόγω κώδικος, σημαίνει «μεγάλη»⁸⁰. Ούτως η έννοια του βιβλικού χωρίου των Ο', ως τούτο διασώζεται εις τον περί ου ο λόγος κώδικα, είναι ότι ο Σαούλ «συνήθροισε μεγάλην στρατιωτικήν δύναμιν»⁸¹ επιτρέπει δε να συναγαγώμεν αβιάστως το συμπέρασμα, ότι ούτος προκειμένου να αντιστασεί τους Αμαληκίτας προητοιμάσθη περισσότερο από όσον εις τας άλλας πολεμικάς εκστρατείας του, διότι προφανώς ούτοι εθεωρούντο τουλάχιστον υπό των Ισραηλιτών υπολογισμός αντίπαλός των, δυσκατάβλητος, ισχυρότερος και πλέον επικίνδυνος των λοιπών ομόρων λαών⁸². Εντεύθεν θα ήτο δυνατόν να εξηγηθή και το πάθος, ως επίσης και η

σκληρότης, μεθ' ων εστράφη ο Ισραήλ κατά του Αμαλήκ και περί ων βεβαιούται τις εκ των εν Α' Σαμ. 15,3 αναφερομένων.

Προετοιμασθείς καταλλήλως ο Σαούλ, εξεστράτευσεν εναντίον των Αμαληκιτών μετά σφοδρότητος και δυνάμεως πολλής και θυνέτριψεν αυτούς⁸³, αιχμαλωτίσας και τον βασιλέα αυτών Αγάγ⁸⁴. Περιέργως όμως, παρά την παγίαν εχθρότητα των Ισραηλιτών έναντι των Αμαληκιτών και παρά τον κηρυχθέντα κατ' αυτών ιερών πόλεμον και το herem-ανάθεμα, δεν επάταξεν αυτούς ριζικώς και δη μέχρι τελείας εξολοθρεύσεως, ως θα έπρεπε, συμφώνως άλλως τε και προς την εντολήν την οποίαν είχε λάβει⁸⁵. Και αντί να εξοντώση αυτούς ολοκληρωτικώς, μεθ' όλων των υπάρχοντων των και να τους εξαφανίση ως εχθρούς του Γιαχβέ, αυτός εφείσθη του συλληφθέντος βασιλέως των Αγάγ και των καλύτερων ζώων εκ των ποιμνίων του εχθρού⁸⁶, τα οποία, ενώ έπρεπε και αυτά να φονευθούν, διέτηρει εν τούτοις ζώντα, ως τρόπον τινά πολεμικήν λείαν. Ούτως εξωλόθρευσεν μεν τον αιχμαλωτισθέντα λαόν, τον μη δυνηθέντα να διαφύγη και όσα εκ των ζώων ήσαν ευτελούς αξίας και κατέστρεψε πολλά αγαθά του⁸⁷, υπέκυψεν όμως εις τον πειρασμόν των λαφύρων. Τούτο εθεωρήθη, ως ήτο φυσικόν, ηθική παραβάσις⁸⁸ προκαλέσασα την δυσφορίαν και την έντονον αντίδρασιν του Σαμουήλ.

Οι λόγοι διά τους οποίους ο Σαούλ ετήρησε την επεική ταύτην στάσιν έναντι του Αγάγ και δεν επέβαλε την αυστηράν εφαρμογήν του herem-αναθέματος γενικώτερον, ως ώφειλε, δεν εκτίθενται εν τη Βίβλῳ. Απησχόλησαν πάντως παλαιότερους πνάς σχολιαστάς του κειμένου⁸⁹, το οποίον παρέχει πράγματι ερείσματα διά την διατύπωσιν σχετικών εικασιών. Λαμβάνων τις υπ' όψιν τα εν Α' Σαμ. 15, 9 αναφερόμενα, δύναται να θεωρη πιθανόν, ότι η στάσις του Σαούλ ωφείλετο εις ιδιότελή κίνητρα, σχέσιν έχοντα προς την διάθεσιν της πολεμικής λείας, την οποίαν δεν εφάνη πρόθυμος να καταστρέψη, ως ώφειλεν, ολοσχερώς, εφ' όσον αύτη ήτο ανάθεμα.

Τα όσα εξάλλου φέρεται απαντών ο Σαούλ προς τον Σαμουήλ εν στίχῳ 15, ότι δηλαδή ο λόγος διά τον οποίον δεν εφονεύθησαν τα εκλεκτότερα ζώα ήτο ότι ταύτα θα εθυσιάζοντο

3. Ιστορική σύγκρουσις των δύο λαών.

Εξολόθρευσις των Αμαληκιτών

εις τον Γιαχβέ, προδίδουν μάλλον ύποπτον πρόθεσιν. Σπουδαίαν ακόμη μαρτυρίαν περί των ανωτέρω αποτελεί και μια χαρακτηριστική φράσις του Σαμουήλ, διά της οποίας, επιτιμών ούτος τον Σαούλ, του προσάπτει την μομφήν ὅτι επέπεσεν εις τα λάφυρα⁹¹, υπό των οποίων ε-δελεύσθη και παρεσύρθη εις την γνωστήν πα-ράβασιν. Όταν δε απεδοκιμάσθη ευθέως υπό του Σαμουήλ, ὁμολόγησε την ενοχίην του λέ-γων· «ἡμάρτηκα, ὅτι παρέβην τον λόγον Κυρί-ου και το ρῆμα σου»⁹², ζητήσας ἐν συνεχείᾳ ἀ-πὸ τον προφήτην να φεισθῇ του βασιλικού του κύρους και να μην τον μειώσῃ εις τα ὄμματα των πρεσβυτέρων και του λαοῦ του⁹³.

Κατὰ την ἀποψιν του Heinisch, ἡ τοιαύτη συμπεριφορά του Σαούλ δημιουργεῖ την υπο-ψίαν, ὅτι οὗτος ἐπεδίωκε να ἀπαλλαγῇ της ἐ-πιρροῆς του Σαμουήλ⁹⁴. Ἀλλως τε, προσθέτει οὗτος, ἡδὴ και προηγουμένως εἶχεν ἐκδηλώσει ὁ Σαούλ τοιαύτην τινὰ τάσιν. Εἰς πόλεμον κατὰ των Φιλισταιῶν ἐκινδύνευσε κάποτε, ἐν τη πε-ριοχῇ των Γαλγάλων και περιήλθεν εις λίαν δυσχερῆ θέσιν, βλέπων μάλιστα και τον λαὸν του πανικοβληθέντα⁹⁵. Κλονισθεὶς δε και ὁ ἰ-διος και ἀπολέσας την ψυχραιμίαν του προ-του ἀναφανέντος κινδύνου, προέβη ἐσπευσμέ-νως εἰς προσφοράν θυσίας εις τον Γιαχβέ, χω-ρίς να ἀναμείνῃ προς τοῦτον τον προφήτην Σα-μουήλ. Οὗτος δε ἐπετίμησεν αὐτόν ὡς ἐπιπο-λαίως ἐνεργήσαντα και του προανήγγειλεν, ὅ-τι θα ἀρθῇ ἡ βασιλεία ἀπ' αὐτοῦ και θα δοθῇ ὑπὸ του Γιαχβέ εις «ἄνθρωπον κατὰ την καρ-δίαν αὐτοῦ»⁹⁶.

Εἰς το ἐν Γαλγάλοις, λοιπόν, περιστατικὸν τοῦτο εὐρίσκει ὁ Heinisch μίαν αἰτίαν της ἀπο-δοκιμασίας του Σαούλ και της εγκαταλείψεως αὐτοῦ ὑπὸ του Θεοῦ⁹⁷. Ἡ Βίβλος πάντως ἐπι-κρίνει τον Σαούλ, διὰ το ὅτι ἐφείσθη της ζωῆς του Ἀγὰγ και δεν ἐφήρμοσε το herem-ἀνάθε-μα πλήρως. Κατὰ δε τον Νικήταν Σεΐδην, τον σχολιαστήν του οικείου κειμένου, εἰς ὃν ἡδὴ ἀνεφέρθημεν, πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐνὸς ἐκ των δύο σοβαρῶν σφαλμάτων, τα ὁποῖα διέ-πραξεν ἐν τη ζωῇ του ὁ βασιλεὺς Σαούλ. Το ἑτε-ρον τούτων εἶναι, κατ' αὐτόν, το γνωστὸν και παρὰδοξον περιστατικὸν με την ἐγγαστρί-μυθον γυναῖκα⁹⁸ της Ενδώρ⁹⁹. Σχετικῶς γράφει οὗτος· «ἐν τούτῳ ἐσφαλταὶ μόνον» (ὁ Σαούλ) «ἐν τῷ την ἐγγαστρίμυθον ἐπερωτήσῃ γυναί-κα και παρακούσαι προ τούτου του Σαμουήλ ἐν τῷ ζωογονήσαι τινος των Ἀμαληκίων και των βασιλέα αὐτῶν Ἀγὰγ και τινος των προβά-των και των βοῶν εις θυσίαν, ὡς ἀπελογεῖτο Θεοῦ»¹⁰⁰. Ὁπωσδήποτε δύναται τις να ἀντιλη-φθῇ και ἐντεύθεν την βαρύτητα της παραβάσε-ως του Σαούλ, ἐνεκα της οποίας δυσηρέστησε σφόδρα τον Σαμουήλ, ἀπεδοκιμάσθη δε και ἐ-γκατελείφθη ὑπ' αὐτοῦ, ἀπολέσας και το βασι-λικὸν του ἀξίωμα, το ὁποῖον ἀφῆρθε ἀπ' αὐτοῦ και ἐδόθη βραδύτερον εις τον Δαυὶδ¹⁰¹.

Όταν ὁ Σαούλ συνηντήθη μετὰ του Σαμου-ήλ, ἀπεπειράθη να τον παραπλανήσῃ, βεβαίων αὐτόν ψευδῶς, ὅτι εἶχεν ἐφαρμόσει το herem-ἀνάθεμα¹⁰². Διεπίστωσεν ἐκπληκτος ὁμως, ὅτι ὁ προφήτης ἐγνώριζε καλῶς τα περὶ της γενο-

μένης παραβάσεώς του. Καὶ ὅταν ἠρωτήθη ὑπ' αὐτοῦ διὰ ποῖον λόγον παρήκουσε την θεϊαν ἐ-ντολήν και ἐπέπεσεν εις τα λάφυρα των Ἀμα-ληκίων κ.λπ.¹⁰³, προσεπάθησε να δικαιολογη-θῇ δι' ἐπιρριψέως ευθυνῶν εις τον λαόν, ὁ ὁ-ποῖος δὴθεν ἔλαβε τα πλέον ἐκλεκτὰ των προς ἀνάθεμα λαφύρων και ζώων, διὰ να τα προ-σφέρῃ εις τον Γιαχβέ¹⁰⁴. Ἀλλ' ὁ Σαμουήλ ἀντέ-κρουσε τους ἀναληθεῖς αὐτοῦς ισχυρισμούς του βασιλέως, τον ἐπετίμησεν αὐστηρῶς και προείπεν ὅτι θα ἀρθῇ ἡ βασιλεία ἀπ' αὐτοῦ¹⁰⁵. Ὁ Σαούλ, ἐλθὼν ἐν τέλει εις συναίσθησιν της ἐνο-χῆς του, ὡμολόγησε ταύτην και ἐξητήσατο της συγγνώμης και της ἐπιεικείας του προφήτου πλην ματαίως, διότι οὗτος ἦτο ἀνένδοτος. Ἐπὶ πλέον ὁ Σαμουήλ ἐπέμεινε και εις την ἐφαρμο-γὴν του herem-ἀναθέματος¹⁰⁶. Ἐλαβε δε ὁ ἴδιος την πρωτοβουλίαν διὰ την θανάτωσιν του Ἀγὰγ, διὰ την ὁποίαν και ὠδηγήθη ὁ τελευταί-ος κατ' ἐντολήν του ἐνώπιόν του, προ του ἐν Γαλγάλοις θυσιαστηρίου.

Ἡ αὐστηρότης και σκληρότης αὐτῆς στάσε-ως του Σαμουήλ ἐναντι του Σαούλ και του Ἀγὰγ προκαλεῖ ἐκπληξιν και ἀπορίας. Θα πρέπει ὁ-μως να μὴ λησμονῆται, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐφαρμογῆς του herem, ἡ ὁποία ἦτο ἐπιβε-βλημένη. Εξάλλου ἡ ἰδιοποίησις πολεμικῆς λείας ἐπιμυρεῖτο αὐστηρότητα. Ὑπενθυμίζομεν την ἐκ του βιβλίου των Κριτῶν 7,1 ἐξ. περίπτω-σιν, διὰ την ὁποίαν ἐπεβλήθη βαρὺτάτη ποινή εις τον ἐν προκειμένῳ παραβάτην Ἀχαρ, προς ἐφαρμογὴν, βεβαίως, του νόμου¹⁰⁷. Ὅτι συνέ-βη δε εἰς την περίπτωσιν του Ἀχαρ, ἐπρεπε να συμβῇ και εις την ἐν Α' Σαμ. 15 περίπτωσιν. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι δεν ἐγένετο. Ἡ παράλειψις αὐ-τῆ του Σαούλ θεωρεῖται ὑπὸ της Βίβλου βερεία παράβασις, ὡς μαρτυρεῖ και ὁ λόγος τον ὁποῖ-ον εἶπε βραδύτερον το πνεῦμα του νεκροῦ Σα-μουήλ προς τον Σαούλ, ὅτι «οὐκ ἤκουσε φω-νῆς Κυρίου και οὐκ ἐποίησε θυμὸν οργῆς αὐτοῦ ἐν Ἀμαλῇ»¹⁰⁸. Ἡ ἐννοία δε των λόγων τούτων καθίσταται ζωηροτέρα εις τινα παραλ-λαγὴν του κειμένου, ἡ ὁποία διασώζεται εις τον μνημονευθέντα ὑπ' ἀριθμ. 483 κώδικα της Εθνικῆς Βιβλιοθήκης της Ἑλλάδος, ἐνθα ἀπα-ντᾷ ἡ γραφὴ «οὐκ ἐπλησας» (ἀντὶ του «οὐκ ἐ-ποίησας») «θυμὸν αὐτοῦ ἐν Ἀμαλῇ»¹⁰⁹, ση-μαίνουσα ὅτι ὁ Σαούλ δεν ἱκανοποίησε πλη-ρῶς τον ἀγριον θυμὸν του Γιαχβέ εις τον κατὰ των Ἀμαληκίων πόλεμον (και διὰ τοῦτο εἶναι ἐνοχος ἐνώπιον αὐτοῦ).

Ὁπωσδήποτε ὁμως ἡ ουσιαστικὴ ἐξόντωσις των Ἀμαληκίων εἶχεν ἤδη εις μέγαν βαθμὸν συντελεσθῇ, διὰ της δυναμικῆς δράσεως του Σαούλ. Ἐκτοτε οὐδέποτε ἠδυνήθησαν οὗτοι να καταστούν πάλιν ἐπικίνδυνοι διὰ τον Ἰσραὴλ, ὡς συνέβαινε τοῦτο ἄλλοτε. Πλην δε του Σα-ούλ ἐστράφη κατ' αὐτῶν και ὁ Δαυὶδ, ὅστις τους κατετρόπωσεν εις ἐπανελημμένας ἐνα-ντίον των ἐπιθέσεις του - τας οποίας μάλιστα εἶ-χεν ἀρχίσει πριν ἀκόμη ἀνέλθῃ εις τον βασιλι-κὸν θρόνον - και οὐσιαστικῶς τους κατέστρε-ψε σχεδὸν ὁλοσχερῶς, ἀπαλλάξας τον Ἰσραὴλ ἀπὸ τας κατ' αὐτοῦ ληστρικὰς ἐπιδρομὰς των¹¹⁰. Ἐκ της πανωλεθρίας ταύτης ἐπέζησαν ολίγοι

μόνον εξ αυτών. Τα διασωθέντα ταῦτα ελάχιστα κατάλοιπα του Αμαλίκ εξωλόθρευσαν ολοκληρωτικῶς και οριστικῶς πλὴν ὑπὸ της φυλῆς του Συμεών, ἐπὶ της εποχῆς του Εζεκιού, βασιλέως του Ιούδα (716 - 689 π.Χ.).

Ὡς αναφέρεται ἐν τῷ Α' βιβλίῳ των Παραλειπομένων, ἐν τμήμα της φυλῆς του Συμεών, εἰς το ὁποῖον περιλαμβάνοντο πεντακόσιοι περίπου ἄνδρες¹¹, μετῆνάστευσε - προφανῶς λόγω ἀνάγκης βελτιώσεως των συνθηκῶν διαβιώσεώς του - ἐκ της μεταξύ της Βηρσαβέ και της Νεκράς θαλάσσης περιοχῆς πρὸς νοτιοανατολάς και διὰ τὴν περιοχὴν του ὄρους Σηεῖρ, μεταξύ της θαλάσσης ταύτης και του Αιλανίτου κόλπου (της 'Ακαμπα). Εἰς των χώρων ἐκεῖνον εἶχον κατασκηνώσει ὅσοι ἐκ των Αμαλίκων εἶχον κατορθώσει νὰ ἐπιζήσουν της καταστροφῆς, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ὑποστῇ ἡ φυλὴ των μετὰ τὰς ἐπιθέσεις των Σαούλ και Δαυὶδ, ἐνδεχομένως δε και ἄλλων πινὼν ἐχθρῶν των. Ἐναντίον αὐτῶν ἐπέβησαν οἱ ὡς ἄνω Συμεωνίται, με ἐπὶ κεφαλῆς τέσσαρας υἱοὺς του Ιεοὶ και τοὺς ἐξωλόθρευσαν, ἐγκατασταθέντες ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ ἐδάφη των¹². Οὕτως ἐληξεν ἡ ἱστορία των Αμαλίκων και ἀπεδείχθη ἀληθὴς και ἡ βιβλικὴ ρῆσις, ὅτι οἱ Γιαχβὲ θα πολὲμῇ συνεχῶς αὐτοὺς και θα τοὺς καταστρέψῃ ὁλοσχερῶς και θα ἐξαλείψῃ τὸ μνημόσυνον αὐτῶν ἀπὸ προσώπου της γῆς¹³.

Ἐκ των ὡς ἄνω ἐκτεθέντων συνάγονται τὰ ἐξῆς:

Οἱ Ἰσραηλῖται ἐμαστιζόντο διαρκῶς ἀπὸ τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς των Αμαλικιτῶν και κυρίως ὅταν διεξήγον ἀγῶνα ἐπιβιώσεώς των κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἐν συνεχείᾳ δε και κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν των εἰς τὴν «Γῆν της Ἐπαγγελίας». Ὅθεν, ἀντιμετωπίζοντες ὑψίστην ἐθνικὴν ἀνάγκην, ἐκήρυσαν κατ' αὐτῶν ἱερὸν πόλεμον και herem - ἀνάθεμα, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ἐννοίαν της ὁλοσχεροῦς καταστροφῆς του ἐχθροῦ και της κατ' αὐτοῦ κατάρως.

Ἡ ἐν Α' Σαμ. 15,3 σχετικὴ πρὸς τὸ ἀνάθεμα τοῦτο ἐβραϊκὴ λέξις ἔχει παραμείνει ἀμετάφρατος εἰς τὸ κείμενον των Ο', προφανῶς λόγω μεταφραστικῆς δυσχερείας. Διαπιστοῦται δε ὅτι ἐνεκα τούτου ἐπεχειρήθη βραδύτερον ἡ ἐτέρα ἀπόδοσις του οικείου ἐβραϊκοῦ κειμένου. Οὕτως ἐπιβεβαιοῦται και ἐντεῦθεν ἡ ὑπαρξὶς διπλῶν μεταφράσεων εἰς τὸ κείμενον των Ο'.

Ἡ στάσις του βασιλέως Σαούλ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του herem-ἀναθέματος, ἀποδοκιμασθεῖσα ὑπὸ του προφήτου Σαμουὴλ ὡς παράβασις θείας ἐντολῆς, ἀποδεικνύεται ὅντως κατακριτέα και ἐκ τίνος παραλλαγῆς του σχετικοῦ κειμένου, ἡ ὁποία σώζεται εἰς ἀξίον λόγου ἐλληνικὸν βιβλικὸν χειρόγραφον. Αποτελεῖ δε μιαν ἐκ των πλέον σοβαρῶν περιπτώσεων παραβάσεων ἐκ μέρους του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Διὰ τὰ βιβλία και τὰ χωρία της Παλαιᾶς Διαθήκης χρησιμοποιοῦμεν τοὺς τίτλους και τὴν ἀριθμίσιν της μεταφράσεως των Εβδόμηκοντα (Ο'), ἡ ὁποία εἶναι και περισσότερον προσιτὴ εἰς τὸν Ἕλληνα ἀναγνώστην. Ὅπου ὅμως κρίνονεν ἀπαραίτητον και πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως σημειοῦμεν και τοὺς μασωριτικὸν ἐβραϊκὸν κείμενον τοὺς τίτλους και τὴν ἀριθμίσιν. Ἐπειδὴ δε ἡ διαπραγματεύσις του θέματος ἀπαιτεῖ νὰ ἀναφερόμεθα συχνότατα εἰς τὸ κείμενον του Α' βιβλίου των Βασιλειῶν, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἐβραϊκὸν τίτλοφύεται ὡς Α' Σαμουὴλ, χρησιμοποιοῦμεν ἐν προκειμένῳ τὸν τελευταῖον τούτων τίτλων, ἥτοι Α' Σαμ(ουὴλ), ἀντὶ του Α' Βασι(λειῶν), ἀποφεύγοντες οὕτω τὰς συνεχεῖς διευκρινίσεις.

1. Τὰς περὶ αὐτῶν πληροφορίες ἀρνούμεθα μόνον ἐκ της Π. Διαθήκης. Ἀντίστοιχοι ἐξωβιβλικοὶ και δι' ἐγκυροὶ μαρτυρίαι δὲν ὑπάρχουν (βλ. και J. Macpherson, "Amalek, Amalekites", ἐν *A Dictionary of the Bible* (ἐκδ. J. Hastings κ.ά.), vol. I, 13. impr., Edinburgh, 1951, σελ. 79. G.M. Landes, "Amalek, Amalekites", ἐν *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. I, New York-Nashville, 1962, σελ. 101. R. Bach, "Amalek", ἐν *Biblich - Historisches Handwörterbuch*, I. Bd, Göttingen, 1962, στήλ. 77. Πρβλ. και F.-M. Abel, "Géographie de la Palestine", tome I, *Géographie Physique et Historique*, 3 éd., Paris, 1967, σελ. 270 ἐξ.).
2. Γεν. 36, 10 - 12.

3. Αριθμ. 24, 20. Βλ. πάντως και I. Φούντα, *Γενεσις*, Πειραιεύς, 1985, σελ. 460.

4. Βλ. και F. Schmidtke, "Amalekiter", ἐν *Lexikon für Theologie und Kirche*, I. Bd, Freiburg, 1957, στήλ. 414.

5. Πρβλ. και Π. Μπρασιώτου, «Αμαλίκ», ἐν *Θρησκευτικὴ και Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 2, Αθήνα, 1963, στήλ. 238.

6. J.A. Montgomery, *Arabia and the Bible*, Philadelphia, 1934, σελ. 20, παρὰ G.A. Barton - S.H. Horn, "Amalek, Amalekites", ἐν J. Hastings, *Dictionary of the Bible*, 2 ed. rev. by F.C. Grant - H.H. Rowley, Edinburgh, 1963, σελ. 25.

7. Βλ. *Lexikon des Judentums*, Gütersloh, 1967, στήλ. 39 και J. Macpherson, μν. ἔργ., σελ. 77.

8. Περὶ του χρόνου της ἐξόδου δὲν ἔχομεν ἀπολύτως ἀκριβεῖς πληροφορίες. Κατὰ πάσαν πιθανότητα αὕτη ἐγένετο ἐπὶ του Φαραὼ Merneptah, βασιλεύοντος ἀπὸ του 1234 ἕως του 1224 π.Χ. περίπου (βλ. και Π. Σιμωνά, *Ἀπὸ τον κόσμον της Παλαιᾶς Διαθήκης*, Θεσσαλονικὴ 1973, σελ. 19).

9. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρώτος βασιλεὺς του Ἰσραὴλ, βασιλεύσας ἀπὸ του 1040 μέχρι του 1005 π.Χ., κατὰ τὴν πιθανώτεραν ἀποψιν (βλ. και Β. Βέλλα, *Χρονολογικοὶ πίνακες της Ἰσραηλτικῆς ἱστορίας*, 2α ἐκδ., Αθήναι, 1966, σελ. 15).

10. Βλ. και R. Kittel, "Das erste Buch Samuel", ἐν E. Kautsch - A. Bertholet, *Die Heilige Schrift des Alten Testaments*, I. Bd, 4. Aufl., Tübingen, 1922, σελ. 430.

11. «Ἀρχὴ ἐθνῶν Αμαλίκ», εἶπεν ὁ μάντις Βαλαάμ διὰ τοὺς Αμαλίκιτας, προλέγων εἰς σχετικὸν αὐτοῦτ' ἔχρησεν του και οἱ «ἐπ' σπέρμα αὐτῶν ἀπολείται». Βλ. και I. Φούντα, μν. ἔργ., σελ. 460 - 461.

12. «Ἐν χειρὶ κρυφαῖα πολέμει Ἰσραὴλ Ἀμαλὶκ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς».

13. Ἐξ. 17, 8 - 16. Βλ. και G.A. Barton - S.H. Horn, μν. ἔργ., αὐτόθι.

14. Ἐξ. 15, 22.

15. Ἐξ. 13, 17 - 14, 30.

16. Ἐξ. 15, 23 ἐξ.

17. Ἐξ. 15, 27.

18. Ἐξ. 16, 1 ἐξ.

19. Ἐξ. 17, 1.

20. Συγκεκριμένως ὁ γέρον ἤδη Μωυσῆς, μετὰ τὸν ὅτι λαβὼν μέρος εἰς τὴν συμπλοκὴν, ἀλλὰ παρακολουθῶν αὐτὴν μετὰ του Ααρὼν και του Ὡρ ἀπὸ της κορυφῆς του πλυσίων ὄρους, προσήγγετο ἀκαταπαύτως ὑπὲρ του μαχομένου λαοῦ του, ἔχων συνεχῶς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀνυψωμένης πρὸς τον οὐρανόν, ὁπότε ἐνίκων οἱ Ἰσραηλῖται. Ὅταν ὁμοῦς, λόγω κοπώσεως, κατέρριψε αὐτὰς ἐνίκων οἱ Αμαλίκιται. Μετὰ τὴν παράδοξον ταύτην διαπίστωσιν, οἱ συμπαραστώμενοι αὐτῷ Ααρὼν και Ὡρ «ἐστηρίζον τὴν χεῖρα αὐτοῦ», ὥστε νὰ δύναται νὰ προσκυνῇ με ἀνυψωμένης συνεχῶς ταυτικῶς και μέχρι της δύσεως του ἡλίου, ὁπότε ἐνίκησαν κατὰ κράτος οἱ ἐχθροὶ και ἀπρόπησαν εἰς φυγὴν (Ἐξ. 17, 8 - 13). Κατὰ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἔκτασις αὐτῆς των χειρῶν του Μωυσῆος ἀποτελεῖ τύπον

τον σταυρωθέντος Χριστού, κατατροπώσαντας διὰ τοῦ σταυροῦ του τὸν διάβολον. Ἡ δε περιφάνης νίκη τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τοῦ Ἀμαλὴκ ἀποτελεῖ προτύπων τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Οὕτω Θεοδώρητος ὁ Κύρου γράφει διὰ τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους προσευχόμενον Μωυσεῖ, ὅτι «τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν ἐπλήρου τὸν τύπον ἐκτείνων τὰς χεῖρας... Ὡς περ γὰρ τοῦ θεραπεύοντος τὰς χεῖρας ἐκτείνοντος ἐπέσεν Ἀμαλὴκ, οὕτως τοῦ Δεσπότου τὰς χεῖρας ἐκτείνοντος κατελύθη τοῦ διαβόλου τὸ στίφος» (J.-P. Migne, PG 80, στήλ. 260 - 261).

21. Ἐξ. 17, 13.
22. Ἐξ. 17, 14.
23. Ἐξ. 17, 16. Βλ. καὶ σελ. 144 τῆς παρούσης ἐργασίας.
24. Βλ. καὶ R. Bach, μν. ἐργ., αὐτόθι.
25. Βλ. Ἐξ. 19, 1 - 2.
26. Αριθμ. 10, 11 - 12.
27. Αριθμ. 11, 35.
28. Αριθμ. 12, 16. 13, 1 - 26 (27). Πρβλ. καὶ Δευτ. 1, 19.
29. Αριθμ. 14, 25. 40 - 45.
30. Αριθμ. 20, 22.
31. Κριτ. 3, 13.
32. Κριτ. 7, 12.
33. Βλ. Κριτ. 6 - 8 καὶ ἰδία 6, 3 καὶ 7, 12.
34. Ὁ Σαμουὴλ ἦτο προφήτης με ἱερατικὸν αξίωμα, συγχρόνως δε καὶ κριτῆς, συνενώνεις τὸ πρόσωπόν του ἱερατικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν (βλ. συν τοῖς ἄλλοις καὶ Ι. Παναγοπούλου, *Ἡ ἀρχαία ἱσραηλῆτικὴ προφητεία*, Αθήναι, 1986, σελ. 17 - 18. Πρβλ. καὶ Π. Σιμωνά, «Κριταί», ἐν *Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ*, τομ. 7, Αθήναι, 1965, στήλ. 1039 - 1040). Ἐλάμβανεν ενεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐπενέβαιναν εἰς θέματα τοῦ κράτους, ἔχων μεγάλην φήμην ὡς «ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ... ἀνθρώπου ἐνδόξου» (Α' Σαμ. 9, 6). Αὐτὸς ἐχρῖσε τὸν Σαούλ εἰς βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ καὶ συνεδέθη ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου σενώτα μετ' αὐτοῦ. Συνέβαλεν εἰς τὴν συνένωσιν τῶν ἱσραηλῆτικῶν φυλῶν καὶ εἰς τὴν καθιέρωσιν τοῦ Θεοῦ τῆς βασιλείας ἐν τῇ χώρᾳ. Οὕτως ἐμφανίζεται ἔχων κύρος πολιτικοῦ ἡγέτου καὶ ὡς τοιοῦτος ἐκπράττει μὲν ὡς κατὰ τοὺς μετ' αὐτὸν χρόνους (βλ. π.χ. Ψαλμ. 98 - μασ. 99 - 6. Σοφ. Σειρ. 46, 13 - 20. Ἰερ. 15, 1 κ.ά. Πρβλ. καὶ Ι. Παναγοπούλου, ἐνθ' ἀνωτέρω). Κατόπιν τούτων εἶναι εὐχερές νὰ κατανοήσῃ τις πλήρως τὴν δυναμικὴν καὶ ἐπιβλητικὴν ἀνάμειξιν καὶ πρωτοβουλίαν του εἰς σοβαρώτατα, μάλιστα δε καὶ εἰς μὴ θρησκευτικὰς φύσεως θέματα ἀρμοδιότητος τοῦ βασιλέως, ὡς ἐκεῖνο π.χ. περὶ τῆς τύχης τοῦ αἰχμαλωτισθέντος βασιλέως Ἀγὰγ, περὶ τοῦ οὐοῦ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Οὕτως ἐπίσης δέον νὰ κατανοηθῇ καὶ ἡ ἐναντία τοῦ Σαμουὴλ ἐξουθένωσιν καὶ ἐσχάτην σχεδὸν ταπείνωσιν υποδουλοῦσα, στάσις τοῦ Σαούλ, ὅτε οὗτος συντετριμμένος ἐκ τοῦ ὅτι παρέβλεπεν ὑπόδειξιν τοῦ σχετικῆς πρὸς τοὺς Ἀμαλῆκτας, εἶπεν εἰς τὸν προφήτην «ἡμάρτηκα, ὅτι παρέβην τὸν λόγον Κυρίου καὶ τὸ ρῆμα σου» (15, 24) καὶ «ἄρῃς διὰ τὸ ἀμάρτημά μου καὶ ἀνάστρεψον μετ' ἐμοῦ» (15, 25) καὶ

- «ἡμάρτηκα, ἀλλὰ δόξασόν με», ἥτοι ἀποκατάστησόν με, «διὰ ἐνώπιον πρεσβυτέρων Ἰσραὴλ καὶ ἐνώπιον λαοῦ μου» (15, 30).
- 34a. Περὶ τῆς περιοχῆς ταύτης βλ. κατωτέρω, ἐν υποσημ. 84.
 35. «Μνήσθητι ὅσα ἐποίησέν σοι Ἀμαλὴκ ἐν τῇ ὁδῷ ἐκπορευομένου σου ἐκ γῆς Αἰγύπτου πῶς ἀνέστη σοι ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἐκοίψεν σου τὴν σουραγίαν... Καί... ἐξαλείψει τὸ ὄνομα Ἀμαλὴκ ἐκ τῆς γῆς τοῦ οὐρανοῦ καὶ οὐ μὴ ἐπιλάβῃ» (25, 17 - 19).
 36. Α' Σαμ. 14, 48.
 37. «Ἀλοιφὴ ἐξαλείψω τὸ μνημόσυνον Ἀμαλὴκ ἐκ τῆς γῆς τοῦ οὐρανοῦ» (Ἐξ. 17, 14).
 38. Βλ. Α' Σαμ. 15, 3.
 39. Ἐκ τῆς περιφώνου μωαβιτικῆς στήλης τοῦ Mesha (στιχ. 11 ἐξ. καὶ 16 ἐξ.) πληροφοροῦμεθα, ὅτι παρόμοιον τι ἐπρεῖτο καὶ ἐν Μω-ἄβ (βλ. συν τοῖς ἄλλοις καὶ N. Lohfink, *𐤇𐤌𐤁 "haram"*, ἐν *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III. Bd., 𐤇𐤌𐤁-𐤇𐤏 Stuttgart - Berlin - Köln - Mainz, 1982, στήλ. 202 - 206. Πρβλ. καὶ R. Borchert, "Bann", ἐν *Calver Bibellektion*, 5. Aufl., Stuttgart, 1959, στήλ. 123 ἐξ. κ.ά.).
 40. Βλ. M. Rehm, *Die Bücher Samuel*, 2. Aufl., Würzburg, 1954, σελ. 37 (*Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung* [Echter Bibel]).
 41. Βλ. W. Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, 3. Aufl., I. Lieferung, Leiden, 1967, σελ. 339 - 340. Τὴν ἰδίαν ἐννοίαν εὐρίσκει τις καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐβραίο-αραμαϊκὰ βιβλικά λεξικά.
 42. Βλ. N. Lohfink, μν. ἐργ., στήλ. 195.
 43. Αριθμ. 21, 2 - 3. Δευτ. 13, 15 (16). 20, 17. Ἰησ. Ν. 6, 20 (21). Κριτ. 1, 17. 21, 11. Α' Σαμ. 15, 3. Δ' Βασ. 19, 11. Α' Παρ. 4, 41. Β' Εὐδρ. 10, 8. Δαν. (Θ) 11, 44.
 44. Α' Σαμ. 15, 18.
 45. Δευτ. 27, 28 - 29. Μιχ. 4, 13.
 46. Α' Σαμ. 15, 8. Δαν. (Θ) 11, 44.
 47. Ησ. 37, 11.
 48. Δευτ. 7, 2. Ἰερ. 27 (μασ. 50), 21. 28 (μασ. 51), 3.
 49. Ἰερ. 25, 9.
 50. Ἐξ. 22, 20 (19). Δευτ. 2, 34. 3, 6 (δις). Ἰησ. Ν. 2, 10. 10, 1 - 28 - 37 - 39 - 40. 11, 11 - 12 - 20 - 21. Κριτ. 1, 17. Α' Σαμ. 15, 8 - 9 (δις). 15 - 18 - 20. Γ' Βασ. 10, 22 (9, 21). Β' Παρ. 20, 23. 32, 14.
 51. Ησ. 11, 15.
 52. Ἰησ. Ν. 10, 35.
 53. Α' Σαμ. 15, 3.
 54. Α' Σαμ. 15, 8.
 55. Βλ. Π. Σιμωνά, *Αἱ ἀμετάφραστοι λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ὁ, Θεσσαλονικη*, 1969, σελ. 82. Φρονούμεν ὅτι τοιαύτη ἀπόδοσις δὲν ἐφαίνετο ἱκανοποιητικὴ καὶ ὅτι ἐνέκα τούτου ἐγένετο νέα μεταφραστικὴ προσπάθεια πρὸς ὀρθὴν ἀπόδοσιν τοῦ οἰκείου κειμένου. Τοιοῦτο τι γίνεται ἐμφανές ἐκ τοῦ ὅτι ἐν 15, 3 ὑπάρχει διπλὴ μετάφρασις τοῦ χωρίου, ἐνθα ἀναγιγνώσκωμεν «καὶ ἱερ(ε)ῖμ καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ καὶ οὐ περιποίησιν ἐξ αὐτοῦ» καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ αὐτὸ δι' ἄλλων λέξεων ἐπαναλαμβάνομεν: «καὶ ἐξολοθρεύσεις αὐτὸν καὶ ἀναθεματίζεις αὐτὸν καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ καὶ οὐ φείσῃς αὐτοῦ». Πλείονα βλ. ἐν Π. Σιμωνά, ἐνθ' ἀνωτέρω.

Περὶ τῶν διπλῶν μεταφράσεων εἰς τὸ κείμενον τῆς Π. Διαθήκης τῶν Ὁ βλ. Β. Βέλλα, *Ἡ σημασία τῶν διπλῶν μεταφράσεων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ὁ*, Αθήναι, 1936 (το αὐτὸ καὶ γαλλιστὶ, ὑπὸ τὸν τίτλο *L' importance des traductions doubles dans le texte des Septante*, Athens, 1936). Δέον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Λουκιανοῦ ἐν Α' Σαμ. 15, 3, ἀντὶ τοῦ «ἱερ(ε)ῖμ», ἔχει «καὶ ἀναθεματίζεις αὐτόν».

56. Ησ. 34, 5.
57. Δευτ. 27, 13.
58. Ἰεζ. 44, 29.
59. Α' Σαμ. 15, 21.
60. Γ' Βασ. 21 (μασ. 20), 42.
61. Δευτ. 27, 28.
62. Δευτ. 27, 29.
63. Βλ. Ἰησ. Ν. 11, 11 ἐξ. κ.ά.
64. Βλ. Π. Σιμωνά, «Αράδ», ἐν *Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ*, τομ. 3, Αθήναι, 1963, στήλ. 31 καὶ V. Fritz, *Kleines Lexikon der Biblischen Archäologie*, Konstanz, 1987, σελ. 25.
65. Αριθμ. 21, 2.
66. Ὅσοι διεσώθησαν ἐκ τοῦ ἀναθέματος, παρέμειναν καὶ πάλιν ἐλεύθεροι, διότι οἱ Ἰσραηλῖται ἐγκατέλειψαν τὸν τόπον ἐκεῖνον, διὰ νὰ ἐισέλθουν εἰς τὴν «Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας» ἐκ τῆς ἀνατολικῆς τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης περιοχῆς. Ὑπετάγησαν ὁμῶς οριστικῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναυαὶ καὶ βραδύτερον εἰς τὰ ἐδάφη τῶν ἐγκατεστάθησαν οἱ Κεννίται (βλ. Π. Σιμωνά, ἐνθ' ἀνωτέρω).
67. Αριθμ. 21, 3.
68. Βλ. καὶ M. Rehm, ἐνθ' ἀνωτέρω.
69. Βλ. σχετικῶς καὶ ἐν Β. Βέλλα, *Αγγαῖος - Ζαχαρίας - Μαλαχίας*, Αθήναι, 1950, σελ. 140. Διὰ τὴν δευτέραν περιπτώσιν βλ. καὶ Δ' Βασ. 19, 11. Α' Παρ. 4, 41. Δαν. (Θ) 11, 44. Ζαχ. 14, 11. Πρβλ. δε δι' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ Α' Σαμ. 15, 3 ἐξ.
70. Δευτ. 7, 26.
71. Βλ. Ἰησ. Ν. 7, 1.
72. Ἡ κοιλὰς αὕτη ἔκειτο εἰς τὰ ἀνατολικά τῶν βρετῶν συνόρων τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, πλησίον τῆς Ἰεριχώ. Κατὰ τὸν Wolff, πρόκειται περὶ τῆς πεδιάδος en Nuwe'ime, βλ. R. Press, "Achor", ἐν *Biblical - Historisches Handwörterbuch*, I. Bd., στήλ. 21. Ἄλλην γνώμην ὁμῶς ἔχει ὁ Abel (βλ. μν. ἐργ., tome I, σελ. 406).
73. Τὸ Ἐρεκαχώρ τούτου προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τῆς μεταγραφῆς καὶ συνενώσεως τῶν ἐν τῷ μασωριτικῷ ἐβραϊκῷ κειμένῳ ἀντιστοιχῶν λέξεων *עֵמֶק* ('emeq = κοιλὰς, φάραγξ) καὶ *אָחֹר* ('achor), αἱ ὁποῖαι σημαίνουν «κοιλὰς τοῦ Ἀχώρ» καὶ ἐν Ἰησ. Ν. 7, 24 - 26 ἐξεληφθῆσαν ὑπὸ τῶν Ὁ ὡς τοπωνύμιον. Σημειώσιον ὅτι ἐν 7, 24 αἱ δύο αὗται λέξεις ἀποδίδονται ὀρθῶς («φάραγξ - φάραγγα Ἀχώρ») ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον (7, 24b) πάλιν μεταγράφονται ὡς τοπωνύμιον (Ἐρεκαχώρ). Πλείονα ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἐν Π. Σιμωνά, *Αἱ ἀμετάφραστοι λέξεις ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ὁ*, σελ. 64 - 65.
74. Ἡ ὑπὸ τῶν Χαναναίων κατοικουμένη πόλις τῆς Ἰεριχώ εἶχεν ἀναθεματίζῃ ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὁλόκληρος, μετ' ὅλων τῶν ἀντικειμένων τῆς («αὐτὴ καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ») καὶ ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς νὰ λάβῃ

τις και χρησιμοποίηση ο,τιδήποτε εκ του «ανωθιματος» (βλ. Ιησ. Ν. 6, 17-18).

75. Βλ. Ιησ. Ν. 7, 1 εξ, 22, Α' Παρ. 2, 7.

76. Δευτ. 13, 13-18.

77. Α' Σαμ. 15, 3.

78. Βλ. σχετικώς εν Α' Σαμ. 11, 1-11.

79. Βλ. Α' Σαμ. 14, 47.

80. Βλ. Α' Σαμ. 15, 3 εξ.

81. Βλ. Π. Σιμωνά, *Νικήτα Σείδου, Σύνοψις της Αγίας Γραφής, κατά τον υπ' αριθμ. 483 κώδικα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη, 1984, σελ. 118.

82. Εις το εν λόγω σχόλιον αναγινώσκοντες «ἀλλαχού αντανήβ» σημαίνει δε μεγάλην καθ' Ἑλληνας ἡ λέξις (βλ. Π. Σιμωνά, ἐνθ' ἀνωτ., υποσημ. 20). Σημειώτεον ὅτι εἰς τὸν κωδ. Β τῶν Ο' ἀπαντᾷ ἡ γραφή «δύναμιν αντανεῖν» (βλ. Α. Ε. Brooke - Ν. McLean - H.J. Thackeray [εκδ.], *The Old Testament in Greek, vol. II, I and II Samuel*, Cambridge, 1927, εν Α' Σαμ. 14, 48). ἄλλα δε τινα χειρόγραφα ἔχουν «δύναμιν αντανεῖν» (βλ. Fr. Field [εκδ.], *Origenis Hexaplorum, Tomus I*, Oxonii, MDCCCLXXV - εν τῷ χωρίῳ), εἰς τὸν ὡς ἄνω μνημονευθέντα κώδικα ὅμως ἐπιχειρεῖται φρῶς πρὸς κατανόησιν τῆς δυσχεροῦς φράσεως.

83. Ἵσως θα ἐξεφράζετο ἡ ἀπορία, διὰ τὴν ἀφού γίνεται λόγος περὶ τῆς δυναμικότητος τῶν Ἀραληκῶν, δὲν περιλαμβάνονται καὶ οὗτοι μετὰ τῶν ἐπὶ ἄλλων υπολογισμῶν ἐχθρῶν τῶν Ἰσραὴλ, τοὺς οὗσις μνημονεύει το Δευτερονόμιον, εν 7, 1. Ἐπ' αὐτοῦ θα πῶντό τις να ἀπαντήσῃ, ὅτι ο ἀναφερόμενος εἰς τοὺς εν λόγω λαοὺς ἀριθμὸς ἔχει, ὡς φρονεῖ καὶ ο Μαρτί, περισσότερον ρητορικὴν καὶ ολιγώτερον γεωγραφικὴν καὶ ιστορικὴν σημασίαν (βλ. σχετικῶς Κ. Μαρτί, "Das fünfte Buch Mose oder Deuteronomium", εν Ε. Kautzsch - Α. Bertholet, μν. ἐργ., σελ. 273).

84. Ἡ σύγκρουσις τῶν δύο ἀντιπάλων ἐγίνεν «ἀπὸ Εὐλατᾶ ἕως Σουρ» (Α' Σαμ. 15, 7). Πρόκειται περὶ τινος περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν κατῴκουν τότε οἱ Ἀραληκῖται (βλ. D. Baly, *The Geography of the Bible*, New York - Evanston - London, 1957, σελ. 159), οὐχὶ δε ἐπακριβῶς γνωστῆς σήμερον. Πιθανώτατα αὐτὴ εὐρίσκεται μετὰ τῶν νοτίων συνόρων τῆς φυλῆς τοῦ Ιούδα καὶ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Αἰγύπτου (πρβλ καὶ G. A. Barton - S.H. Horn, ἐνθ' ἀνωτέρω). Προηγουμένως ο Σαούλ εἶχε προβῆ εἰς ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατεύματός του εν Τελαίμ (οἱ Ο' ἔχουν «εν Γαλάλοις» ἐσφαλμένως ὅμως, δεδομένου ὅτι τὰ Γαλάλα εὐρίσκονται ἀλλοχού καὶ διηλθόν τῆς ἱερῆς).

85. Οὕτως ονομάζεται ἀπροσώπως ο βασιλεὺς τῶν Ἀραληκῶν. Το «Ἀγάγ» δὲν ἦτο τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα, ἀλλ' ὁ τίτλος του, τὸ ἀξίωμα τὸν ὡς βασιλέως, ὡς περὶπου συνέβαινε π.χ. με τὸν περιληπτικὸν ὄνομα τῶν Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου (βλ. καὶ K.A. Leimbach, *Die Bücher Samuel*, Bonn, 1936, σελ. 70 [*Die Heilige Schrift des Alten Testaments*, εκδ. F. Feldmann - H. Herkenne]). Περί τοῦ Ἀγάγ γίνεται λόγος μόνον εν τῇ παρούσῃ παλαιοδιαθηκῇ διηγήσει (Α' Σαμ. 15, 7 εξ.) καὶ δὲν φαίνεται

να συμβαίνει τοῦτο καὶ εν Ἀριθμ. 24, 7, ἐνθα πρόκειται, προφανῶς, περὶ ἄλλου τινος προσώπου, ὀνομαζομένου Γωγ ὑπὸ τῶν Ο', τοῦ Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου. Ἐξάλλου ο εν Εσθθρ 3, 1 - 10 μνημονευόμενος Ἀράν, ὁ ὁποῖος εἰς μὲν τὸ μασωριτικὸν εβραϊκὸν κείμενον ἐπωνομάζεται אֲרָאן ('agari - Ἀγαγίτης), εἰς δὲ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' «Βουγαῖος» (εν 3, 1 μόνον, διότι εν 3, 10 δὲν ἀναφέρεται ὑπ' αὐτῶν) καὶ εἰς πολλὰ χειρόγραφα τοῦ Λουκιανοῦ «Γωγαῖος» (βλ. καὶ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς *Biblia Hebraica* εἰς Εσθθρ 3, 1), θεωρεῖται ὅτι εἴλεκε τὴν καταγωγὴν εκ τῶν Ἀραληκῶν βασιλέως Ἀγάγ. Τοιαῦτα νινὰς ἀποφειδι διαφωρῶν ἐρευνητῶν ἐκθέτει καὶ ο Η. Οικονόμου (*Τὸ βιβλίον τῆς Εσθθρ*, Ἀθῆναι, 1967, σελ. 104), καίτοι εκ τῆς εν προκτιμένη ἐπιφυλακτικότητός του δὲν φαίνεται καὶ ὅτι νιοθετεῖ αὐτάς. Εἶναι πράγματι ἀπίθανον να ὑπάρχῃ γενεαλογικὴ ἡς σχέσις μετὰ τῶν δύο τούτων προσώπων, ἀφού το δεύτερον ἐξ αὐτῶν (Ἀράν ὁ Ἀγαγίτης) ἦτο ἐλαμιτικῆς, πιθανώτατα, καταγωγῆς καὶ ξένος πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἀραληκῶν καὶ τὴν νοτίως τῆς Παλαιστίνης γεωγραφικὴν περιοχὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν οὗτοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι.

86. Βλ. Α' Σαμ. 15, 3.

87. «Καὶ περιποιήσατο Σαούλ καὶ πας ο λαὸς τὸν Ἀγάγ ζῶντα καὶ τὰ αγαθά τῶν ποιμνίων καὶ τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ἐδεσμάτων καὶ τῶν ἀμπελώνων καὶ πάντων τῶν αγαθῶν καὶ οὐκ ἐβούλετο ἐξολοθρεῖσαι αὐτά» (Α' Σαμ. 15, 9α) καὶ «περιποιήσατο ο λαὸς τὰ κτήνη τῶν ποιμνίων καὶ τῶν βοῶν» (15, 15).

88. «Καὶ πάντα τὸν λαὸν ἱερ(εῖ)μ ἀπέκτεινεν εν στόματι ρομφαίας» (15, 8β), «καὶ παν ἐργὸν ἠτμωμένον καὶ ἐξουδενωμένον ἐξολοθρεῖσαν» (15, 9β).

89. Ενδεικτικῶς υπενθυμιζόμενες τὰς φράσεις: «καὶ εἶπε Σαούλ πρὸς Σαμουὴλ ἡμάρτηκα, ὅτι παρέβην τὸν λόγον Κυρίου καὶ τὸ ρῆμα σου... καὶ νῦν ἄρον δὴ τὸ ἀμάρτημά μου καὶ ἀνάστρεψον μετ' ἐμοῦ...» (15, 24-25-30). Πρβλ. καὶ τὸ χωρίον «καὶ ἐγεννήθη ρῆμα Κυρίου πρὸς Σαμουὴλ λέγων παρακέκλημαι» (μετενόησα, μετεμελήθην) «ὅτι ἐβασίλευσα τὸν Σαούλ εἰς βασιλεία, ὅτι ἀπέστρεψεν ἀπὸ ὀπισθέν μου καὶ τοὺς λόγους μου οὐκ ἐτήρησεν» (15, 10-11).

90. Βλ. σχετικῶς εν H.P. Smith, "A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Samuel", Edinburgh, 1953, σελ. 134 (*The International Critical Commentary*).

91. «Ὁρμησας τοῦ θεοῦ ἐπὶ τὰ σκύλα» (Α' Σαμ. 15, 19).

92. Α' Σαμ. 15, 24.

93. «Ἡμάρτηκα, ἀλλὰ δόξασόν με» (ἀποκατάστησόν με) «δὴ ἐνώπιον πρεσβυτέρων Ἰσραὴλ καὶ ἐνώπιον λαοῦ μου καὶ ἀνάστρεψον μετ' ἐμοῦ» (Α' Σαμ. 15, 30).

94. Βλ. P. Heinisch, *Geschichte des Alten Testaments*, Bonn, 1950, σελ. 146.

95. Βλ. σχετικῶς εν Α' Σαμ. 13, 7 - 15 καὶ P. Heinisch, μν. ἐργ., αὐτόθι.

96. Α' Σαμ. 13, 14. Πρβλ. καὶ 15, 28. Ψαλμ. 88, 21 (μασ. 89, 20). Πράξ. 13, 22.

97. Βλ. P. Heinisch, ἐνθ' ἀνωτέρω.

98. Βλ. Α' Σαμ. 28, 7 εξ. Συμφωνῶς πρὸς τὴν

σχετικὴν βιβλικὴν διήγησιν, ἡ γυνὴ αὐτῆς μετήρχετο κυρίως τὴν νεκρομαντείαν. Εἰς τὴν νεκρομαντείαν ταυτὴν καταφυγε κάποιος Σαούλ, ὅτε εἶχον ἐκστρατεύσει κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ οἱ Φιλισταῖοι, ἵνα, διὰ τῆς ἐπικοινωνίας τῆς μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἥδη ἀποθανόντος Σαμουὴλ, τὸν συμβουλευσῇ πὶ ἐπρεπε να πράξῃ, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δυσχεροῦς διὰ τὸ ἔθνος καταστάσεως.

99. Ἀενδῶρ καθ' Ο'. Αὐτὴ ἡτο ἰσραηλιτικὴ πόλις τῆς περιοχῆς τῆς φυλῆς τοῦ Ἰσάχαρ, δοθείσα βραδύτερον εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Μανασσῆ (Ιησ. Ν. 17, 11), ἡ (λόγῳ ἐλλείψεως σαφηνείας ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων μετὰ τῶν δύο τούτων φυλῶν εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην) θεωρουμένη ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν Μανασσῆν (βλ. Π. Σιμωνά, *Ἡ περιγραφή τῶν συνόρων Ἐφραῖμ καὶ Μανασσῆ [Ἰησὺ Ναυὴ κερ. 16-17], Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθῆναι, 1959, σελ. 45). Ἡ θέσις τῆς ἐκεῖ, πιθανώτατα, εἰς τὴν σημερινὴν κώμην Endor, πλησίον τῆς Ναζαρέτ (βλ. F.-M. Abel, μν. ἐργ., tome II, *Géographie Politique. Les villes*, σελ. 316).

100. Βλ. Π. Σιμωνά, *Νικήτα Σείδου, Σύνοψις τῆς Αγίας Γραφής*, σελ. 110. Προφανῶς υποσυνείσται ὑπὸ τοῦ Σείδου ἐνταῦθα, ὅτι ο Σαούλ ἐφείσθη τῆς ζωῆς ὀχι μόνον τοῦ Ἀγάγ, ἀλλὰ καὶ ἄλλων τινῶν Ἀραληκῶν. Τοῦτο ὅμως οὐδόλως δικαιολογεῖται εκ τοῦ βιβλικοῦ κειμένου (βλ. ἀνωτέρω, εν υποσημ. 87).

101. Α' Σαμ. 15, 24 εξ.

102. «Ἐστρεψα πάντα, ὅσα ἐλόλησε Κύριος» (Α' Σαμ. 15, 13).

103. «Ἴνα πὶ οὐκ ἤκουσας φωνῆς Κυρίου, ἀλλ' ὤρμησας τοῦ θεοῦ ἐπὶ τὰ σκύλα καὶ ἐποίησας τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου» (Α' Σαμ. 15, 19).

104. Α' Σαμ. 15, 21.

105. Α' Σαμ. 15, 22-23. Πρβλ. καὶ σελ. 28-29.

106. Α' Σαμ. 15, 24 εξ.

107. Δευτ. 7, 26, 13, 17. Ιησ. Ν. 6, 17-18.) 11-12.

108. Α' Σαμ. 28, 18.

109. Βλ. Π. Σιμωνά, μν. ἐργ., σελ. 126.

110. Βλ. Α' Σαμ. 27, 8 εξ. 30, 17 εξ. Β' Βασ. (μασ. Β' Σαμ.) 8, 12. Πρβλ. καὶ Α' Παρ. 18, 11.

111. Δέον να σημειώθῃ ὅτι ὑπὸ τινῶν δὲν θεωρεῖται σαφῆς ἡ σχέση τῶν πεντακοσίων τούτων ἀνδρῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς Συμμελίτας, περὶ τῶν ὁποίων οὐκ εἶναι προηγουμένως τὸ βιβλικὸν κείμενον. Βλ. σχετικῶς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ E.L. Curtis - A. E. Madsen, "A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Chronicles", Edinburgh, 1910, σελ. 117 (*The International Critical Commentary*).

112. Α' Παρ. 4, 42-43. Βλ. καὶ J. Goettsberger, "Die Bücher der Chronik oder Paralipomenon", Bonn, 1939, σελ. 57 (*Die Heilige Schrift des Alten Testaments*, εκδ. F. Feldmann - H. Herkenne) W. Rüdolph, "Chronikbücher", Tübingen, 1955, σελ. 42 (*Handbuch zum Alten Testament*), M. Rehm, *Die Bücher der Chronik*, Witzburg, 1949, σελ. 18 (*Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung*).

113. Εξ. 17, 14-16. Αριθμ. 24, 20. Βλ. καὶ σελ. 130 τῆς παρούσης ἐργασίας.

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ ΤΟ 1492

ΑΠΟΔΥΝΑΜΩΣΕ ΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Του Καθηγητή κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗ*

Στο τεύχος 124 των "Χρονικών", αναδημοσιεύθηκε από το "Αντί" το άρθρο της κ. Τ. Παπαδοπούλου με τον τίτλο Ισπανία - Θεσσαλονίκη - Άουσβιτς, στο οποίο με έμφαση τονίζεται ότι "οι σεφαραδείμ έφεραν την Δύση στην Ανατολή", από την Ισπανία στην Ανατολική Μεσόγειο, τον δυτικό δηλαδή πολιτισμό στον χώρο της Ανατολής. Στο σημείο αυτό που το θεωρώ ιδιαίτερα σημαντικό, θα μου επιτραπεί να εκφράσω μια εντελής αντίθετη άποψη, που από όσο γνωρίζω, είναι κοινή διαπίστωση όσων ιστορικών δεν είναι μονόπλευρα προσανατολισμένοι σ' αυτόν τον περίφημο δυτικό πολιτισμό.

Για να κατανοήσουμε πληρέστερα το θέμα, θα πρέπει να γνωρίζουμε τρία σημεία:

- Την κατάσταση ενός εκάστου από τους δύο πολιτισμούς εκείνη τη συγκεκριμένη εποχή.
- Την διαφορά στις κατευθύνσεις και στη γενικότερη φιλοσοφία τους (στον τρόπο σκέψης).
- Την μετέπειτα πορεία τους στον χώρο της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της πολιτικής.

Στον 8ο και 9ο αιώνα, είχαν εδραιωθεί τα μαυριτανικά κράτη στην Ιβηρική Χερσόνησο [756 ίδρυση του Εμιράτου της Κόρδοβα που το 926 έγινε χαλιφάτο και απέκτησε την μεγαλύτερη πολιτική ισχύ του επί του χαλίφη Αμπντ - ελ Ραχμάν του 3ου (912 - 961)].

Ακριβώς αυτή η εποχή αποτελεί την χρυσή εποχή της Ανατολής στην Δύση και είναι γνωστή η άνθηση του πολιτισμού αυτού που η ακτινοβολία του έφτανε τόσο στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, Μεσοποταμίας, Περσίας και Ινδιών ακόμη, όσο και στον χώρο της Δυτικής Ευρώπης.

Ο πολιτισμός αυτός, χαρακτηρίζεται από μια πραγματικά "αναγεννησιακή" κατεύθυνση, ως προς τη γνωριμία με τον πλούτο της φιλοσοφίας της ελληνικής αρχαιότητας, αλλά σε κατεύθυνση ανατολικού τρόπου σκέψης.

Μιλάμε εδώ ανοικτά πλέον για μια σύνθεση αντιλήψεων έξω από την καρτεσιανή και σχολαστική λογική του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα, μια λογική καθολικής θεώρησης των φαινομένων και των επισημών με πραγματικό κέντρο τον άνθρωπο, που έχουν άμεση σχέση με τους προσωκρατικούς Έλληνες φιλοσόφους (Ηράκλειτο και Δημόκριτο), τον Πυθαγόρα, τον Αριστοτέλη και τους αλεξανδρινούς μαθηματικούς και αστρονόμους (Πτολεμαίο, Διόφαντο, Ευκλείδη) και ιατρούς - φιλοσόφους Ιπποκράτη και Γαληνό.

Η σκέψη των παραπάνω επιστημόνων - φιλοσόφων, εξελίχθηκε και εμπλουτίστηκε από μια σειρά ονομαστών διανοητών της Ανατολής που ανήκαν στον αραβικό και στον ιουδαϊκό χώρο.

Σ' αυτούς πρέπει να αναφερθούν οι Άραβες.

- **Αβίκνας (Αμπού Αλή Αλ Χουσεΐν, ιμν Αμπντουλλάχ Ιμν Σινά)** που γεννήθηκε στο Χορασάν της Περσίας το 980 και πέθανε στο Χαμαντάν το 1038, ιατρός, φιλόσοφος και μελετητής του Αριστοτέλη, του Γαληνού και του Ιπποκράτη.

- **Αβερμόσε (Αμπού Βεκρ Μωχάμεντ Ιμν Γιαχιά)** που γεννήθηκε στην Σαραγόσα και πέθανε στην Φεζ το 1138, ιατρός, φιλόσοφος, μουσικός, ποιητής, αστρονόμος και μαθηματικός, που το βασικό του σύγγραμμα, η "Δίατα" περιγράφει ένα σύνολο κανόνων και τρόπου ζωής όχι για την δημιουργία μιας ιδανικής πλατώ-

* Ο **Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης**, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1940 και είναι αναπληρωτής Καθηγητής στο Ε.Μ. Πολυτεχνείο, όπου διδάσκει πολεοδομία και Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας. Έχει δημοσιεύσει βιβλία και άρθρα, και έχει συμμετάσχει με ανακοινώσεις σε συνέδρια στις παραπάνω επιστημονικές περιοχές. Είναι μέλος επιστημονικών εταιρειών με αντικείμενο την Ιστορία και την Ιστορία της Πολεοδομίας, όπως η Εταιρεία Μελέτης του Ελληνικού Εβραϊσμού, η Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία, το Ιστορικό Τμήμα του Κέντρου Μαζεπιστικών Ερευνών, η Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας κ.α.

νικής Πολιτείας, αλλά μιας κοινωνίας που θα προκύπτει από την βελτίωση της εκάστοτε υπάρχουσας.

- **Αβερρόης (Αβδούλ Βαλίδ Μωχάμεντ Ιμπν Αχμέτ Ιμπν Μωχάμεντ - Ιμπν Ρασίδ)** που γεννήθηκε στην Κόρδοβα το 1126 και πέθανε στο Μαρρόκο το 1198, γνωστός θεολόγος, νομικός, μαθηματικός, ιατρός, φιλόσοφος και ονομαστός μελετητής του Αριστοτέλη με απόψεις που πηγάζουν από τους υλιστές φιλοσόφους της Ιωνίας και που εμφανίστηκαν στην ευρωπαϊκή σκέψη μετά από 900 περίπου χρόνια, όπως της αιωνιότητας της ύλης, της ύπαρξης του χρόνου μέσα από την ύπαρξη της κίνησης και του ότι τίποτα δεν δημιουργείται από το μηδέν.

Και οι Ιουδαίοι:

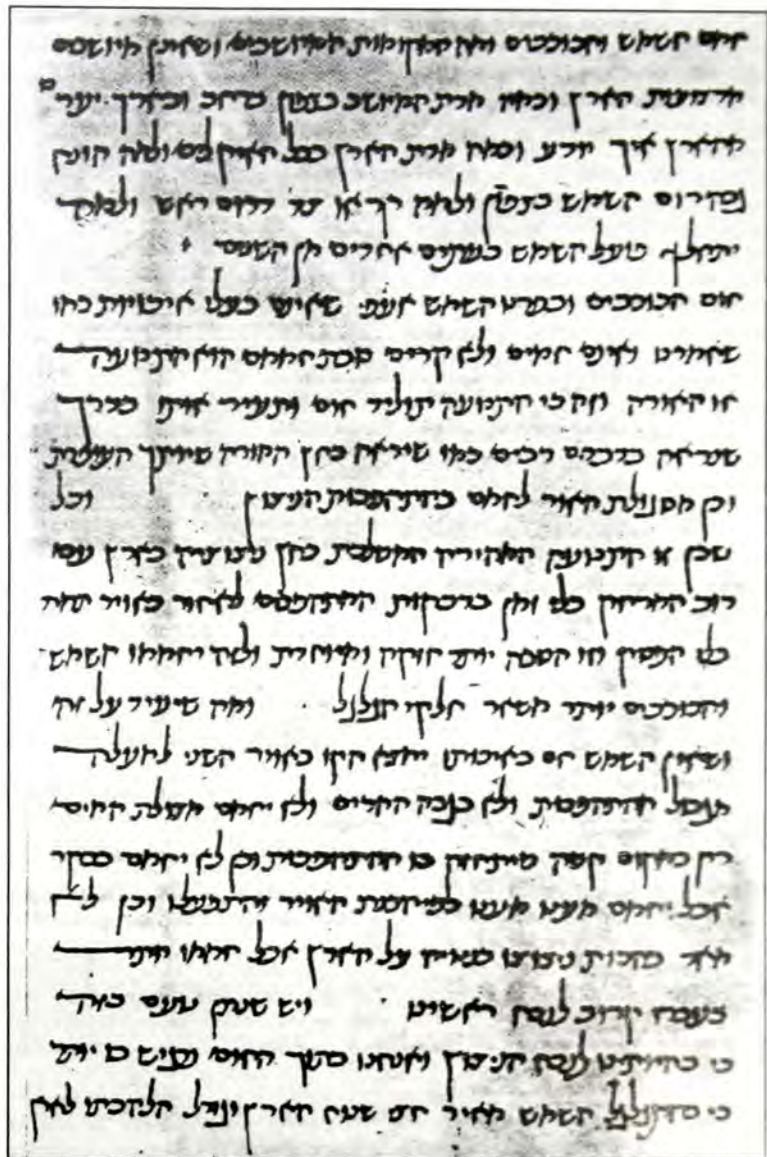
- **Αβενζοάρης**, διδάσκαλος του Αβερρόη, που ανήκε σε γνωστή οικογένεια ιατρών στην αυλή της Σεβίλλης όπου δίδαξε και την ιατρική.

- **Αμπέν Έζρα** (Αβραάμ μπεν Μεγίρ Μπεν Έζρα), που γεννήθηκε στο Τολέδο το 1119 και πέθανε το 1174, ραββίνος, φιλόσοφος, αστρονόμος, ιατρός και ποιητής, με ονομαστά σχόλια στη Βίβλο.

- **Μαϊμωνίδης** (Μωσσέ Μπεν Μαϊμόν) που γεννήθηκε στην Κόρδοβα το 1135 και πέθανε το 1204, η κορυφή της ιουδαϊκής διανοήσης, φιλόσοφος, θεολόγος, περίφημος ιατρός υπέρμαχος της θεωρίας της αλληλεξάρτησης της σωματικής και της πνευματικής υγείας, θεωρίας που χρειάστηκε εξακόσια ακόμη χρόνια για να επαναδιατυπωθεί από τον Χάινεμαν στη Δύση.

Οα πρέπει εδώ με πολύ έμφαση να τονισθεί ότι η συμβολή των Ιουδαίων ήταν περισσότερο από καθοριστική και αυτό εκφράζεται τόσο στον αριθμό τους στο σύνολο των διαπρεπέστερων στοχαστών εκείνης της εποχής, όσο και στην κατεύθυνση της φιλοσοφίας τους γενικότερα.

Έτσι μπορούν να αναφερθούν δεκάδες ονόματα Εβραίων μαθηματικών και αστρονόμων, όπως των **Ραββί Γιοσούα μπεν Χανανού, Αβραάμ μπαρ Χίγυα, Γιακόμπ μπεν Μαχίρ, Αβραάμ Θακούτο** (τελευταίος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκα που το σύγγραμμά του "Μπιούρ Λουκόθ" - εξήγηση πινάκων - χρησιμοποιήθηκε από τον Κολόμβο), φυσιολόγων, φαρμακολόγων και ιατρών όπως των **Ιωσήφ**

Μια σελίδα από το σύγγραμμά του Λεβί μπεν Αμπραχάμ (1246-1315). Η μετάφρασή ενός τμήματός έχει ως εξής: "... η θερμότητα των άστρων και ιδιαίτερα του ηλίου... οφείλεται εις την κίνησιν η οποία φώς διότι η κίνησις παράγει θερμότητα όπως φαίνεται... π.χ. στην περίπτωση του δελφίνου που εκτοξεύεται και του οποίου ο μολυβδός τηρείται κατά την πτήση του. Το ίδιο συμβαίνει με τη θερμότητα ε-διόττητα του φωτός όταν οι ακτίνες του ανακλώνται...".

μπεν Ισαάκ Κίμχ, Λεβί μπεν Γκερσόν, Ασάφ Χα Γιεχούντι, Μωυσή μπεν Ελεάζαρ, Νάθαν μπεν Γιοέλ Φαλακέρ, Ιωσήφ Βενδίχο, Ραββί Αμπόν μαθητές του οποίου ίδρυσαν την Ιατρική Σχολή του Μονπελιέ το 1021 και πολλοί άλλοι.

Σημειώνεται ότι οι Εβραίοι διανοητές, υπεστήριξαν τις κινήσεις των πλανητών γύρω από τον Ήλιο, την

περιστροφή της Γης στον άξονά της, είχαν εφεύρει τον σκοτεινό θάλαμο και στα συγγράμματά τους καθώς και στα βιβλία του Ταλμούδ υπάρχουν πλήθος πληροφοριών και παρατηρήσεων που η δυτικοευρωπαϊκή διάνοηση τις ανακάλυψε μετά από αιώνες.

Πρέπει ακόμη να τονιστεί ότι είχαν μεταφράσει τόσο στην αραβική

μαζί με τους Άραβες συναδέλφους τους, όσο και στην εβραϊκή δεκάδες συγγράμματα αρχαίων Ελλήνων, και όπως φαίνεται από τις απόψεις τους, τα πλέον προοδευτικά για την εποχή τους - αυτά ακριβώς που οι δυτικοί έκαιγαν στην πυρά ως "αιρετικά", τρεις και τέσσερες αιώνες αργότερα - ενώ από την άλλη πλευρά, πλήθος έργων Εβραίων και Αράβων στοχαστών μεταφράζονταν στα λατινικά, πανεπιστήμια επανδρώνονταν από Εβραίους καθηγητές και αυλές δυτικοευρωπαίων ηγεμόνων χρησιμοποιούσαν Εβραίους ιατρούς, όπως τους **Σαπόρτα**, τον **Ραββί Αμπόν**, τον **Ιωσήφ Βενδίχο** κ.ά.

Μπορούμε να πούμε δηλαδή με βεβαιότητα ότι ο πολιτισμός της ανατολής εκείνης της εποχής ήταν ένα άριστο κράμα των πλέον προοδευτικών απόψεων της ελληνικής, αραβικής και ιουδαϊκής σκέψης.

Ένα από τα βασικά σημεία της φιλοσοφικής σκέψης, ήταν η ενότητα κάθε συνόλου και η διαλεκτική σχέση των μερών προς το σύνολο αυτό. Αυτή η αρχή, εκφραζόταν όχι μόνον στις θρησκευτικές αντιλήψεις τους, όπου όλα συνδέονταν μέσω της ηθικής και της θρησκείας, ή στις φιλοσοφικές αντιλήψεις τους, αλλά και με συνέπεια διέπνεαν και τις εφαρμοσμένες επιστήμες, όπως η ιατρική, και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι αυτή αναπτύχθηκε με μεγάλη ορμή - είναι άλλωστε η επιστήμη που συνδέεται άρρηκτα με τη φιλοσοφία αφενός και αφετέρου η Ιπποκράτεια αλήθεια ότι ο ζων οργανισμός αποτελεί ένα αδιαίρετο σύνολο, την εντάσσουν ακριβώς σε έναν τέτοιο "ανατολικό" τρόπο σκέψης.

Εδώ πρέπει να τονιστεί επίσης με έμφαση ότι σχεδόν όλοι οι Ιουδαίοι στοχαστές της εποχής εκείνης ήταν και ιατροί, συνήθως είχαν υψηλού επιπέδου γνώσεις μαθηματικών, αστρονομίας και φιλοσοφίας, (οι περισσότεροι άφησαν ονομαστά συγγράμματα ταλμουδικών ερμηνιών) αλλά κύρια ασκούσαν την ιατρική, και, οι πλέον φημισμένοι από αυτούς στις αυλές των χαλιφών και ακόμα και των δυτικοευρωπαίων βασιλέων και αυτοκρατόρων. Παράλληλα, δείγμα και αυτό ενός υψηλού πολιτισμού, ήταν και ποιητές.

Είναι γνωστό, ότι τα έργα των Ελλήνων φιλοσόφων που προαναφέρθηκαν, μεταφράστηκαν ήδη από

Τίτλος και χαλκογραφία από παλιό συγγραμμά του Αβραάμ Εζεάζαρ

τον 8ο αιώνα στα εβραϊκά και αραβικά, σχολιάστηκαν και εξελίχθηκαν, και απετέλεσαν τον κύριο κορμό του πολιτισμού αυτού. Σημειώνεται, ότι τα έργα αυτά έγιναν γνωστά στη Δύση από τις αραβικές μεταφράσεις τους, και πολύ αργότερα μεταφράστηκαν (κύρια από Ιουδαίους) στα λατινικά, την πανεπιστημιακή γλώσσα της Δυτικής Ευρώπης.

Αλλά το θέμα δεν σταματά εδώ. Ενώ ο **Αριστοτέλης** χρησιμοποιήθηκε από τους Ιουδαίους και τους Άραβες στοχαστές ως ζώσα και διαλεκτική φιλοσοφία από τον 8ο και 9ο αιώνα, στην Δύση με καθυστέρηση τριών και τεσσάρων αιώνων χρησιμοποιήθηκε σαν προκρούστεια κλίνη ενάντια σε κάθε πρόοδο της επιστήμης.

Σε συνδυασμό με την καθολική θρησκεία και την παπική κυριαρχία ο αριστοτελισμός μετέπεσε σε ένα μείγμα νεοπλατωνισμού και αποστεωμένης απαρίθμησης λεξικογραφικών γνώσεων και μάλιστα ξεπερασμένων, προς τις οποίες όποιος διαφωνούσε ερρίπτετο εις την πυρά. Ο Σχολαστικισμός, που σήμαινε τις επίσημες απόψεις της Σχολής, έλαβε την πλέον αντιδραστική του έννοια στον Ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, και δυστυχώς καθόρισε και αυτήν την ίδια την πορεία της Αναγέννησης.

Χρειάστηκε να περάσουν εκατοντάδες χρόνια ακόμα και από την Αναγέννησή για να τολμήσουν να

εμφανιστούν απόψεις όπως για παράδειγμα του Μαρξ στη φιλοσοφία, του Χάικελ στην οικολογία και του Χάννεμαν στην ιατρική (όλοι τους μόλις στον 19ο αιώνα), απόψεις που είχαν θεμελιώσει ο Γαλινός, ο Ιπποκράτης, ο Δημόκριτος, ο Ηράκλειτος και ο Αρίσταρχος, και που είχαν αποδεχθεί και αναπτύξει όσο τους επέτρεπε η εποχή τους, οι Άραβες Αβικένας, Αβερρόης, Αλκινδής κ.ά. και οι Ιουδαίοι Μαϊμωνίδης, Αβενζοάρης, Αμπέν Έζρα και τόσο άλλοι.

Μετά από τα παραπάνω ιδιαίτερα περιληπτικά στοιχεία που αναφέρθηκαν, νομίζω ότι η εκδίωξη των Αράβων και των Ιουδαίων από την Ιβηρική, όχι μόνον αποστέρησε την Δύση από τις πλέον προοδευτικές απόψεις εκείνης της εποχής, αλλά αφαίρεσε από την τότε διαμορφούμενη δυτικοευρωπαϊκή σκέψη όλη την Ανατολική Φιλοσοφία, με αποτέλεσμα, πέρα από την επί αιώνες καθυστέρηση της επιστήμης, την διαμόρφωση της νεο-σπλατωνικά πλαίσια που ταίριαζαν στην αμάθεια και την αφέλεια της Καθολικής Εκκλησίας, μιας εκκλησίας που ζητούσε ομολογία Πίστης από έναν Γαλιλαίο και αφορίζε έναν Κοπέρνικο, έρριπτε στην Πυρά όσα συγγράμματα διαφωνούσαν με τον Άγιο Αυγουστίνο, τον Ωριγένη, και έναν "Αριστοτέλη" αποστεωμένο από την διαλεκτική του και την καθολική του θεώρηση.

Ας θυμηθούμε κλείνοντας, ένα κείμενο του Βρετανού ιστορικού **Λαϊν Πουλ** που έγραφε: "Επί αιώνες η Ισπανία υπήρξε το κέντρο του πολιτισμού, η έδρα των τεχνών και των επιστημών, της μάθησης και κάθε μορφής εκλεπτυσμένης διαφώτισης. Καμιά άλλη χώρα στην Ευρώπη δεν πλησίασε την φωτισμένη κυριαρχία των Μαυριτανών. Η σύντομη λάμψη του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας και της Αυτοκρατορίας του Καρόλου δεν παρουσιάζει τέτοια υπεροχή τόσο μεγάλης διάρκειας. Οι Μαυριτανοί διώχθηκαν, για λίγο η χριστιανική Ισπανία έλαμψε σαν την σελήνη με δανεικό φως, έπειτα ήρθε η έκλειψη και στο σκότος που ακολούθησε σέρνεται η Ισπανία από τότε...".

Και φυσικά οι σεφαραδεϊμ δεν έφεραν κανέναν δυτικό πολιτισμό στην Ανατολή, γιατί τέτοιος πολιτισμός δεν υπήρχε. Απλά πήραν μαζί τους τον δικό τους πολιτισμό και τον επανέφεραν στην κοιτίδα του.

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ

ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΤΟΥ 1953

Συμπληρώνονται φέτος σαράντα χρόνια από τους φοβερούς σεισμούς της Επτανήσου του 1953. Με την ευκαιρία αυτή δημοσιεύουμε για ιστορικούς λόγους δύο κείμενα διακεκριμένων ιστορικών ερευνητών: του πρ. υπουργού κ. **Γεράσιμου Αποστολάτου** (προέδρου της Εταιρίας Μελέτης της Ελληνικής Ιστορίας) και του επτανήσιου ιστορικού κ. **'Αγγελου - Διονύση Δερμπόνη**.

Ο κ. **Γ. Αποστολάτος** υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της μεγάλης ολοκληρωτικής καταστροφής 40.000 περίπου σπιτιών στα τρία νησιά (Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, Ιθάκη),

έζησε δε την αποτελεσματική συμπαράσταση του Ισραηλινού Ναυτικού στις τραγικές εκείνες ώρες. Ο ίδιος πρωτοστάτησε στο να ονομασθεί (επί δημαρχίας κ. Ευ. Δενδρινού) οδός της Κεφαλονιάς σε *οδό Ισραήλ*. Το κείμενό του είναι αναδημοσίευση από το περιοδικό «Ελλάς Ισραήλ» (αρ. 7, Αύγουστος 1959).

Ο κ. **'Αγγ.-Δ. Δερμπόνης** είναι γνωστός ιστορικός, μελέτες του δε έχουν κατά καιρούς δημοσιευθεί στο περιοδικό μας. Το κείμενό του είναι από το δυσεύρετο σήμερα βιβλίο του «Το χρονικό του σεισμού του 1953» (Αργιστόλι 1976, σελ. 88 κ.ε.).

Οι Ισραηλινοί ναυτικοί προστρέχουν πρώτοι για τη βοήθεια των σεισμοπλήκτων

Του κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΥ

Τη νύχτα εκείνη της 12ης Αυγούστου 1953 όλα είχαν σιγήσει στο χώρο της καταστροφής. Οι τραυματίες σταμάτησαν το βογγητό. Κι αυτοί που βρίσκονταν έξω από τα ερείπια κι αυτοί που ήταν ακόμη εγκλωβισμένοι κάτω από τα χαλάσματα και τις ασήκωτες πέτρες. Ήξεραν ότι ήταν ανώφελο. Κανείς δεν τους πρόσεχε, γιατί κανείς δεν μπορούσε να τους βοηθήσει. Όλη την ημέρα φώναξαν, κάλεσαν σε βοήθεια. Από τις 11.25 το πρωί που έγινε η καταστροφή.

Οι ζωντανοί κι οι ελαφρότερα τραυματισμένοι είναι ξαπλωμένοι κατάχαμα σε κάποιο χώρο μακριά από οποιοδήποτε ετοιμόρροπο τοίχο και περιμένουν. Αφουγκράζονται τα σπλάχνα της γης κι ακούνε τους απαισιούς σπασμούς της. Βάζουν το αυτί πιο κοντά να καταλάβουν, να

μαντέψουν τη νέα δόνηση που θα ακολουθήσει ύστερα από λίγα λεπτά, από λίγα δευτερόλεπτα.

Τα μάτια τους τσούζουν από τη σκόνη, που σαν ένα μακάβριο σύννεφο κάθησε πάνω από την πόλη ύστερα από την τρομακτική πτώση των σπιτιών.

Τα χείλη τους είναι στεγνά και κατακόκκινα. Υποφέρουν αφάνταστα από δίψα κι από την αγωνία της άγνωστης νύχτας που σκέπασε το καταστραμμένο νησί.

Γύρω τους, δίπλα τους εδώ και λίγες ώρες ζούσε μια πόλις με χιλιάδες σπίτια κι ανθρώπους. Με γραφικές γειτονιές, ωραίες εκκλησίες και καμπαναριά, πλατείες, δρόμους, σχολεία, μουσεία, βιβλιοθήκες, νοσοκομεία... Ό,τι ο άνθρωπος μόχθος είχε μέσα σε πέντε αιώνες προσεκτικά δημιουργήσει.

Τώρα δεν υπάρχει πια τίποτα. Γι' αυτό δεν φοβούνται για μεγαλύτερες καταστροφές. Γιατί μεγαλύτερες καταστροφές δεν υπάρχουν. Μόνα ο φόβος του καταποντισμού του νησιού έρχεται σαν βασανιστική ιδέα στο μυαλό τους. Αλλά κι αν συμβεί κι αυτό, πώς μπορούν ν' αντιδράσουν; Κατάχαμα, απελπιστικά τσαντισμένοι, κάθονται και περιμένουν μι' το μισό στραμμένα στον έναστρο αδιόρατο ουρανό.

Ένα απέραντο περιεργό νεκροταφείο είναι ολόκληρος ο χώρος. Νεκροταφείο με άταφους φρεσκούς νεκρούς και ζωντανά ακίνητα φαντάσματα.

Όλα σιγούν. Μόνο τα τοπίσματα ακούγονται από την απέραντη πυρκαϊά που καίει τα σωθικά των καταστραμμένων σπιτιών. Την πυρκαϊά που όλο και φουντώνει, όλο και πλησιάζει.

ΦΩΤΟΓΡ. ΑΓΓ. ΔΙΟΝ. ΔΕΜΠΟΝΟΥ

Η εκκλησία του Σωτήρα

Οι δονήσεις ακολουθούν ακατάπαυστα η μια την άλλη. Κάθε φορά νέα χαλάσματα γκρεμίζονται, νέα ερείπια πέφτουν. Ύστερα πάλι ησυχία.

*

Ετσι πέρασε εκείνη η εφιαλτική νύχτα της 12ης προς την 13η Αυγούστου 1953 στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς. Άγνωστοι φίλοι, συγγενείς, κείτονταν τριγύρω νεκροί, ταυρατισμένοι, αγωνιώντας. Ο καθένας εγκλωβισμένος ανάμεσα στα δικά του χαλάσματα. Χωρίς καμιά ελπίδα επικοινωνίας με τους άλλους, τους πολλούς. Καθένας ζούσε μοναχός, ολομόναχος τη δική του προσωπική, οικογενειακή τραγωδία.

Ακόμα κι η ελπίδα της πρώτης στιγμής της καταστροφής, ότι οι

συνάνθρωποι τους θα φθάσουν με πλοία, αεροπλάνα, ελικόπτερα για να σταθούν κοντά τους, αρχίζει όσο μακραίνει η νύχτα να χάνεται.

Ακριβώς τα μεσάνυχτα από το βάθος του ουρανού ακούστηκε βόμβος αεροπλάνου. Όλα τα κατακόκκινα,

κατάκοπα μάτια, που είδαν αυτή την ημέρα απίστευτες, εφιαλτικές εικόνες στρέφουν προς τα εκεί.

Φαίνεται ένα μικρό κόκκινο φως που κινείται προς την πόλη - νεκροταφείο. Οι καρ-

διές για λίγο ελπίζουν. Μα το μικρό κόκκινο φως περνάει αδιάφορο. Σαν από κάτω του να κοιρόταν ευτυχισμένη μια οποιαδήποτε πολιτεία.

Ύστερα χαράζει η αυγή. Σιγά - σιγά ένα ένα τα φαντάσματα σηκώνονται. Κοιτάζουν γύρω τους για να βεβαιωθούν. Ναι, το σπίτι τους είναι γκρεμισμένο. Και το άλλο του γείτονα και το άλλο και το άλλο. Ανεβαίνουν σε μια πέτρα για να βλέπουν. Δεν ήταν ένα κακό όνειρο, μα μια απαίσια πραγματικότητα.

Τότε με το φως της ημέρας ξανάρχισαν τα βογγητά των τραυματισμένων και οι φωνές των θαμμένων κάτω από τα ερείπια ζωντανών.

Τότε φούντωσε και η απελπισία και το μίσος. Το μίσος για το κράτος, για την κυβέρνηση, για τους συνανθρώπους που φάνηκαν αδιάφοροι 24 σχεδόν ώρες μετά την καταστροφή. Δίπλα στο νησί υπάρχει - το ξέρουν όλοι - το αεροδρόμιο του Άραξου. Ένα οποιοδήποτε αεροπλάνο θα μπορούσε να φθάσει σε ένα τέταρτο.

Κι όμως, πέρασαν 100 τέτοια τέταρτα χωρίς να φανεί τίποτα στον ουρανό. Ένα φτερό συμπαθείας, συμπαράστασως, συμπόνοιας.

Το νερό αρχίζει να γίνεται ο μεγάλος εφιάλης. Διψούν, διψούν, αβάστακτα. Το δίκτυο υδρεύσεως της πόλεως είναι βέβαια κι αυτό κατεστραμμένο, τα πηγάδια άνοιξαν κι άδειασαν. Λίγες σταγόνες νερού θα ήταν μια ευλογία του ουρανού για τα φλογισμένα από την αγωνία και τη συμφορά χείλη και σώματα.

Το μίσος όλο και φουντώνει, όλο και μεγαλώνει όσο περνάνε οι ώρες. Τώρα οι ζωντανοί έχουν μεταβληθεί σε ημιπαράφρονες επικριτές της πολιτείας και των συνανθρώπων τους. Όπως κινούνται αργά - αργά ανάμεσα από τους ελεύθερους χώρους των χαλασμάτων κάτασπροι από τη σκόνη των ερειπίων φαίνονται σαν να γέρασαν δεκάδες χρόνια μέσα σε μια μόνη μέρα.

Κι άξαφνα... μέσα από τις χαινουσες τρύπες των ερειπίων φάνηκε μια μικρή ομάδα με παράξενη χακί στολή του ναυτικού. Μια μικρή ομάδα με ένα φορείο και κάτι παραφορτωμένα σακίδια. Μιλούσαν

Οικοδομή Δεστούνη, όπου η κατοικία Α. Τραυλού (προσεισμικά). Ο όροφος και η σκεπή έχουν εξαφανιστεί..

μία παράξενη γλώσσα που πρώτη φορά ακουγόταν πάνω στο νησί.

- Σάμα, σάμα.

Ήταν Εβραίοι! Ισραηλινοί ναύτες που έφθασαν από τους πρώτους στο χώρο της μεγάλης καταστροφής, με τέσσερα πολεμικά του νέου κράτους του Ισραήλ.

Βρισκόταν κάπου στην Ανατολική Μεσόγειο για γυμνάσια όταν ήλθε το σήμα του μεγάλου σεισμού. Κι έτρεξαν αμέσως στον τόπο της συμφοράς. Κι έφθασαν πρώτοι.

Κατά τη διάρκεια του πλου προς τα νησιά κατάρτισαν προσεκτικά τα συνεργεία διασώσεως και βοήθειας. Το πλήρωμα χωρίστηκε σε μικρές ομάδες η κάθε μια απ' τις οποίες πήρε μαζί της τα εντελώς απαραίτητα: ένα φορτίο, ενέσεις, γάλα, επιδέσμοι, ένα δοχείο νερό και γαλέτες. Μια απλή, πρακτική και σύντομη οργάνωση βοήθειας, που ήταν και απλό παράδειγμα, γι' αυτούς που την παρηκολούθησαν, του τρόπου που εργάζεται το νέο κράτος του Ισραήλ.

Ο κόσμος που τους έβλεπε, σάσιζε στην αρχή. Δεν πίστευε στα μάτια του. Ύστερα γυναίκες, άντρες, παιδιά άρχισαν να τρέχουν γύρω τους να τους καλοσωρίζουν, να τους φιλούν τα χέρια και να τους ευγνωμονούν με μια ζεστασιά περίεργη για κείνες τις στιγμές.

Τα νεαρά βλαστάρια του Ισραήλ δεν σάσιζαν. Ούτε από την έκταση της συμφοράς, ούτε από τη θερμή υποδοχή. Βάλθηκαν, με μια ψυχολογία ανθρώπων που καταλαβαίνουν καλά από πόνο και συμφορά, να βοηθήσουν.

Αναζήτησαν πρώτα τους πιο βαριά τραυματισμένους. Τους σήκωσαν και τους μετέφεραν με προσοχή κάτω στην παραλία. Με βενζινακάτους τους διεκπεραίωσαν πάνω στα πολεμικά όπου υπήρχε πλήρης νοσοκομειακή και ιατρική περίθαλψη. Ύστερα ξαναγύρισαν και επέδεσαν τα τραύματα των ελαφρώς τραυματισμένων. Μοίρασαν γαλέτες και νερό.

Ήταν για τους κεφαλονίτες σαν ένα περίεργο βιβλικό θαύμα. Μια εικόνα που ερχόταν κατευθείαν απ' τις σελίδες και τους ήρωες της Βίβλου.

Ύστερα έφθασαν τα αγγλικά και τα αμερικανικά πολεμικά. Περισσότερα σε αριθμό και πολυαριθμότερα σε πλήρωμα. Μα οι Ισραηλιτές δεν «συνεντύχθησαν». Εξακολούθησαν να ερευνούν τους χώρους της συμφοράς και να διακινδυνεύουν τη ζωή τους για την αναζήτηση αγνοουμένων ή εγκλωβισμένων κάτω από τα ερείπια.

Όταν έφθασε ο Βασιλιάς στο νησί, ζήτησε να ιδεί τον Διοικητή των τεσσάρων ισραηλινών πολεμικών. Ο

θρύλος της αμερίστου βοήθειας των Ισραηλινών στους σεισμοπλήκτους είχε φθάσει στην Αθήνα κι είχε μεταδοθεί με τα ξένα δημοσιογραφικά πρακτορεία σ' όλο τον κόσμο.

Ο Βασιλιάς δάκρυσε σφιγγοντας το χέρι του ευγενικού Ισραηλινού: «Σας συγχαίρω διά το έργο σας - του είπε. Δεν εφантаζόμην ότι ένα μικρό και νεοσύστατο κράτος θα προσέφερεν τόσων μεγάλων υπηρεσιών διά την ολοκλήρωσιν ενός φιλαθρικού έργου».

Συγκινημένος ο Ισραηλινός αξιωματικός, με το βάρος των αναμνηστικών εκατομμυρίων ριγμάτων και πολυβασανισμένων συμπατριωτών του απήντησε: «Μεγαλειότηε. Μόνον όστις έχει υποφέρει πολύ αισθάνεται τον πόνο του άλλου».

Μια παλαιά παράδοση λέγει ότι ουδέποτε Εβραίοι πατήσαν στην Κεφαλονιά, γιατί ήταν μια δύσκολη κι απρόσιτη γι' αυτήν περιοχή ορεινών συναγωνισμών. Αλλά η παράδοση πατήθηκε. Τα παιδιά του Ισραήλ έφθασαν πρώτα στο πολυβασανισμένο νησί, σε μια μοναδική για την ιστορία του στιγμή, για να προσφέρουν ανθρωπιά και δείγματα απαράμιλλης αλληλεγγύης.

Οικοδομή Τρίτη. Οι διπλανές οικοδομές έχουν ...διαλυθεί

Η βοήθεια του Ισραηλινού Ναυτικού

Του κ. ΑΓΓΕΛΟ-ΔΙΟΝΥΣΗ ΔΕΜΠΟΝΟΥ

Σαν έσπασε το σκοτάδι, δεν πι-
στεύαμε στα μάτια μας!... Το
λιμάνι μας ήταν γεμάτο
πλοία!... Τόσο πολλά μας φα-
νήκανε!... Στη συγκίνησή μας τα βλέ-
παμε ολόκληρο στόλο!... Η καρδιά
μας ρίγησε από ελπίδα! Φωνάξαμε, τι-
ναχτήκαμε, γελάσαμε πες!...

- 'Ηρθε ο στόλος... ο στόλος μας.
Δεν θα μας αφήσουν να βουλιά-
ξουμε... 'Ηρθαν τα πολεμικά μας...
'Ηρθαν τα αδέρφια μας να μας σώ-
σουνε. Να μας πάρουνε μακριά από
την Κόλαση!...

'Όταν τα μετρήσαμε, ήταν τέσσερα...
Και κάτω στο Μέτελα το «Αλφειός»,
που φαίνεται να 'χε ξαναγυρίσει.

Κοιτάξαμε τη σημαία τους... Δεν ή-
ταν ελληνική!'

- Είναι εβραϊκά, φώναξε ένας... Εί-
ναι Ισραηλίτες... Γνωρίζω το άστρο
του Δαβίδ πάνω στην παντιέρα... Εί-
ναι ο δοκιμασμένος λαός που ήρθε
να μας συμπαρασταθεί!...

Δεν μείναμε στον καταυλισμό μας,

Κατηφορίσαμε να μάθουμε νέα. Ο
πατέρας και η μάνα τράβηξαν για το
σπίτι να φέρουνε καμιά κουβέρτα και
κάτι να βάλουμε στο στόμα μας, αν
υπήρχε. Είχαμε να βρέξουμε τα χείλη
μας εικοσιτέσσερες ώρες!'

Και διαβαίνοντας από συγκέντρω-
ση σε συγκέντρωση, από πλάτωμα σε
πλάτωμα, από καταυλισμό σε κα-
ταυλισμό, από συντροφιά σε συντρο-
φιά, και όσο έπεφτε η μέρα, τόσο η
καρδιά μας γέμιζε από συγκίνηση
για τα όσα ακούγαμε για τους Ισραη-
λίτες που πρώτοι τρέξαν¹ να δώ-
σουνε χέρι στη συμφορά μας.

Περνώντας ανοιχτά από το νησί,
δέχτηκαν το μήνυμα της καταστρο-
φής². Έβαλαν ολοταχώς τις μηχανές
και ξημερωθήκανε στο λιμάνι³. Η
φωτιά φώτιζε ακόμα όλη την πόλη,
γιατί ήτανε σκοτάδι. Δεν καθυστερή-
σανε... Δεν χάσανε καιρό... Πηδήσαν-
ε στην παραλία και πρώτη τους μέρι-
μνα να βοηθήσουνε τους τραυματίες
που μένανε αβοήθητοι στο Μέτελα.

Όσους ήταν βαριά χτυπημένοι τους
μετέφεραν στα πλοία. Ξεσχίσανε τα
σεντόνια τους και τα κάμανε επιδέ-
σμούς. Οι βάρκες και οι βενζινάκα-
τοι από τη θάλασσα και τα φορεία από
τη στεριά ανέβαιναν στα πλοία φορ-
τωμένες τραυματίες και γύριζαν γε-
μάτες εφόδια και τρόφιμα. Γέμισαν τα
πλοία πληγωμένους... Ζήτησαν μέσο
ελληνικό να τους μεταφέρει στην Πά-
τρα... Δεν υπήρχε τέτοιο μέσο⁴. Μόνο
το «Αλφειός» έδινε με την παρουσία
του την ύπαρξη της ελληνικής σημαί-
ας! Πού να επαρκέσει... και η αργο-
πορία του δεν ήταν ευνοϊκή για την
περίσταση.

'Αφησαν ένα πολεμικό για το
συντονισμό της περιθαλψής και τα
άλλα τρία ανοιχτήκανε ολοταχώς για
το πέλαγος... Ήταν η λύση σωτηρίας.
Γεμάτα τραυματίες τους μετέφεραν
στην Πάτρα και επανέλαβαν την ίδια
μέρα και τις επόμενες, όσες⁵ έμειναν,
το σωτήριο αυτό δρομολόγιο.

Στο ίδιο διάστημα τα πληρώματα σε

ομάδες, τρεις - τρεις, πέντε - πέντε, άρχισαν μέσα στην πόλη τον αγώνα της ζωής με το θάνατο... Πάλευαν με τον κίνδυνο και τον απηφρούσαν... Αδιαφορούσαν για τις δονήσεις που σώριαζαν πλάι τους ολόκληρους τοίχους και ντουβάρια... Έδειξαν γενναιότητα και ηρωισμό!... Μα εκείνο που η θέλησή τους νίκησε, ήταν ο κάματος... Δεν έδειξαν κουρασμένοι... Σε καμία περίπτωση δεν άφησαν την κούραση να χαλαρώσει τη δράση τους, να μειώσει την απόδοσή τους, να στερήσει την ορμή τους. Δεν αδρανήσανε ούτε λεφτό. Δεν σταθήκανε ούτε μια στιγμή. Δεν μείνανε αναποφάσιμοι... Δεν λύγισαν από τον όγκο της δουλειάς.

Κατέβαιναν από τα καράβια οπλισμένοι με μοχλούς, τσεκούρια, λοστόους, σκαπάνες... βάδιζαν γρήγορα... Σκαρφάλωναν στα χαλάσματα. Άνοιγαν τρύπες και στοές. Τους έχανες μέσα στο χάσμα και καρδιοχτυπούσες μέχρι να τους δεις ξανά στο φως του ήλιου... Και όταν η καρδιά σου από την αγωνία κόντευε να σπάσει, τους ξανάβλεπες, σοβαρούς, χωρίς έπαρση, να βγαίνουν από εκεί μέσα, από τον τάφο μέσα, σέρνοντας μαζί τους τραυματίες και αποκλεισμένους. Η προσπάθεια ετούτη δεν κράτησε μια μέρα, δεν κράτησε δύο, κράτησε τέσσερες ολόκληρες μέρες μέχρι τις 16 του μήνα, που αφού εξαντλήσαν όλες τις προμηθειές τους, τα καύσιμά τους και την αντοχή τους, φύγανε⁸.

Μα αυτές τις τέσσερες μέρες γράφανε σελίδες ηρωισμού στο νησί, που η μνήμη πρέπει να 'ναι άδικη για να τους ξεχάσει⁹.

Βγάλανε μέσα από τα ερείπια τραυματίες που βρισκόνταν αποκλεισμένοι δύο και τρεις μέρες¹⁰. Πολλοί από δαύτους μικροτραυματισμένοι κατά την προσπάθεια, δένανε επιπόλεια με ένα πρόχειρο επίδεσμο το τραύμα και ακολουθούσαν συνέχεια το πρώτο παιδί που με νοήματα τους ζητούσε βοήθεια.

Έφεφταν με την ίδια δαιμονική ορμή σε άλλα ερείπια, τα σκόρπιζαν, τα έδιωχναν, μετακινούσαν ογκόλιθους, στέγες, θεμέλια και στερνά απόδιναν το παιδί στη μάνα και το γονιό στο παιδί που παρακολουθούσε το έπος αυτών των νεερών παιδιών με μάτια πλημμυρισμένα στο δάκρυ από τον πόνο και την ευγνωμοσύνη¹¹.

Αν έπρεπε η πρώτη ετούτη μετά το σεισμό μέρα να τιλοφορηθεί, θά 'πρε-

πε να 'χει για τίτλο: Το έπος των ναυτών του Ισραήλ.

Όταν οι ασύρματοι στείλανε στα πέρατα της γης το φοβερό μήνυμα της καταστροφής, ο αμερικάνικος στόλος βρισκόταν στα παράλια της Ισπανίας. Και οι Άγγλοι στη Μεσόγειο, στην περιοχή της Μάλτας¹².

Χωρίς χρονοτριβή, χωρίς ερωτηματικά που προκαλούν καθυστέρηση, κερδίζοντας κρίσιμη δευτερόλεπτα, βάλανε «φουλ» τις μηχανές με κίνδυνο να καταστραφούν, και το πρωί της ίδιας μέρας, Πέμπτη 13 Αυγούστου, πήγαν στο λιμάνι του Αργοστολίου¹³.

Η παρουσία των Άγγλων και των Αμερικανών έδωσε νέα τόνωση στο ηθικό του κόσμου¹⁴.

Πρώτη τους ενέργεια να θέσουνε υπό τον έλεγχο τη φωτιά που είχε απλωθεί επικίνδυνα και να λάβουνε φροντίδα για τους ζωντανούς που λιμοκτονούσαν στο ύπαιθρο.

Οι βενζινάκατοι ανεβοκατέβαιναν φορτωμένες τρόφιμα. Ζεστό γάλα, σκολάτα, ψωμί, πολύτιμο ψωμί που 'χε ο κόσμος δύο μέρες να το αντικρύσει, κονσέρβες, νερό! Ήταν συγκινητικό να βλέπεις τους ναύτες να σκαρφαλώνουν στα ψηλώματα, να ψάχνουν να βρουν τους πανικόβλητους καταυλισμένους φορτωμένοι κάδους.

(Από το βιβλίο του «Το Χρονικό του Σεισμού του 1953», Αργοστόλι, 1970)

Σημειώσεις:

1. «Την όην πρωινήν περιχαρείς είδομεν να καταπλήη αντιτορπιλικό, αλλά ας μου συγχωρηθή η έκφρασις, εμουνδιάσαμε, διότι οι Άγγλοι από την Μάλτα επρόλαβαν τους Έλληνες από τας Πάτρας ή έστω από τον Πειραιά...», Γεράσιμος Β. Βασιλάτος, βουλευτής, Επιστολή προς Στρατάρχην ό.π.
2. «Οι κάτοικοι δεν έχουν πλέον ούτε στέγη, ούτε τρόφιμα, ούτε νερό...», Noir et Blanc, 24 Αουτ 1953.
3. Ετούτη η ιστόρηση, όσο мүδρεσε πλησιέστερα στην πραγματικότητα, είναι αποτέλεσμα επισταμένης έρευνας. Το σε «ποιούς» ανήκει η τιμή της πρώτης παρουσίας είναι ένα αντικείμενο που δεν мүдρεσε να εξακριβωθεί επίσημα. Γιατί τα ημερολόγια των πλοίων που ζήτησα, για να έχω επίσημη πιστοποίηση, δεν μου χορηγήθηκαν, γιατί δεν έχει περάσει ακόμα ο απαιτούμενος από τη νομοθεσία των αντιστοίχων κρατών χρόνος. Στοιχεία μου έστειλε η Αγγλική Πρεσβεία, αλλά δεν διαφωτίζουν το θέμα. Το Ισραήλ δεν απάντησε. Δυστυχώς όμως, ο κάθε αφηγητής είδε

το θέμα από τη δική του σκοπία σκεπτική και με το χρόνο και με τον τόπο που βρισκότανε. Άλλους καταυλισμούς πρωτοεπισκέφθηκαν Άγγλοι, άλλους Ισραηλίτες, άλλους Αμερικανοί.

Ο Χαράλαμπος Βεντούρας θυμάται, πως βρισκόμενος στην περιοχή του Ορφανοτροφείου, το χάραμα της Πέμπτης, δύο ώρες περίπου πριν φανεί ο ήλιος, τους επισκέφθηκαν Ισραηλίτες, που μόλις είχανε έρθει και τους δώσανε νερό...

Η Μαριγούλα Αλιβιζάτου θυμάται πως το χάραμα πήγε στο λιμάνι Αγγλικό καταδρομικό. Συνέχεια μια μονάδα Αμερικάνικη. Κατά τις 10 - 11 πήγαν τα Ισραηλινά. Ήσαν τα πρώτα πλοία που βγάλανε αγήματα.

Ο Μαρίνος Κοσμετάτος - σημερινός δήμαρχος Αργοστολίου - θυμάται πως το πρωί της Πέμπτης, το χάραμα της επομένης του σεισμού βρισκότανε στο αλσούλιο που είναι ανάμεσα Ορφανοτροφείο και προσεταιμικό Νοσοκομείο. Εκεί είχανε μεταφερει όλους τους ασθενείς του Νοσοκομείου και όλους τους τραυματίες που είχανε κουβαλήσει από τη Λειβαδιά δια μέσου του περιμετρικού δρόμου Φαρμά.

Στον ίδιο χώρο βρισκότανε καταυλισμένο και το προσωπικό του Νοσοκομείου. Το Παιδικό Νοσοκομείο που στεγαζότανε σε μια από τις πτέρυγες του Βαλλιανείου Νοσοκομείου λειτουργούσε προσεταιμικό υπό την αιγίδα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, την τεράστια σημαία του οποίου είχε διασώσει η προϊσταμένη.

Ακόμα ήταν χάραμα, μόλις υπήρχουσε η νυχτα. Από το βάθος του κόλπου του Λιβαδίου φάνηκε η μαυισμένη πολέμικη πλοία. Το νομισμένο ελληνικό. Λίγο αργότερα μια βενζινάκατος του κατευθυνόταν για το Αργοστόλι. Οι καταυλισμένοι του Νοσοκομείου αρπάξανε τη σημαία του Ερυθρού Σταυρού και την κυριασάνε. Από τη βενζινάκατο αντιληφθήκανε το σήμα και στρίψανε να προσεγγίσουν στον κόλπο που βρισκότανε κωπηλατικά το Ορφανοτροφείο.

Βγήκε ένας επικεφαλής και είπε σε τι ανάγκες έχουνε. Οι κάτοικοι πάντησε πως «υψηλότερα από τα πάντα», συγχρόνι έλλειψαν τα φαγητά και οι «επισκέπτες» που οι κάτοικοι

Ο επι κεφαλής με το ροβότι έφτασε που κρατούσε, πηδύλα κωπηλάτη 10 πλοίο και ζήτησε από τον Κωπηλάτη να επιθυμεί να πει λίγα λόγια για μεταδοθούν από το Μπλ Μπλ Σι. Οι κάτοικοι μπορούσε πιο συντομικά αναφέρει τα της καταστροφής του νησιού. Τις πρώτες ανάγκες που δημιουργήθηκαν οι φάρμακα, γιατροί, τρόφιμα και νερό και κατέληξε με ευχαριστίες στους Άγγλους που σπεύσαν πρώτοι, με

την ελπίδα να τους μιμηθούν σύντομα και άλλα έθνη.

Πραγματικά, το μήνυμα αυτό μεταδόθηκε από το Μπι Μπι Σι και κατά την ομολογία του, είναι πολλοί έξω από το νησί που το άκουσαν («Το πλοίο του Α.Μ. Darling έλαβε το ακόλουθο μήνυμα, χθές από τον πρόεδρο του συμβουλίου του Νοσοκομείου Αργοντολίου: "Το συμβούλιο του Νοσοκομείου επιθυμεί να εκφράσει τις ειλικρινείς ευχαριστίες του προς το Βρετανικό Ναυτικό διὰ την βοήθειάν του. Το Βρετανικό Ναυτικό υπήρξε το πρώτο που έφθασε στον τόπο της καταστροφής. Είμαστε βαθιά ευγνώμονες για την ταχεία αυτή ανταπόκριση»).

Η βενζινάκατος έφυγε σχεδόν αμέσως για να επιστρέψουν δυο νέες βενζινάκατοι φορτωμένες η μία με υγειονομικό υλικό, φάρμακα και ένα συνεργείο καθαριότητας που με αρπάγες και δικράνες εκθάρισε σε ελάχιστο χρόνο όλο το γύρω χώρο και έκαψε στοιχειώδεις απολυμνήσεις. Η άλλη βενζινάκατος ήρθε φορτωμένη καζάνια με έτοιμο καφέ, γάλα, μπισκότα και πρόχειρα τρόφιμα τα οποία αμέσως διατεθήκανε στους καταυλισμένους με προτίμηση στους αρρώστους και τραυματίες. Μαζί ήρθε και ένας γιατρός που έκανε μια πρόχειρη εξέταση στους πληγωμένους. Τους βαριά χτυπημένους που είχανε ανάγκη επείγουσας μεταφοράς, τους εσημάεισε στο μέτωπο με ένα κόκκινο «Ε» - ίσως το αρχικό της λέξης Evacuate. Μπορεί η βενζινάκατος με τα τρόφιμα να κατευθύνθηκε στην Πλατεία του Μέτελα που ήταν γεμάτη κόσμο. Δεν καθυστέρησαν όμως πολύ. Σύντομα οι βενζινάκατοι επέστρεψαν στο πλοίο, το οποίο χωρίς καθυστέρηση έφυγε.

Δεν πέρασε πολύ ώρα, ο ήλιος ακόμα δεν είχε βγει, που φανήκανε να μπαίνουνε στο λιμάνι κάτι «κακοσουλωμένα πολεμικά». Αυτά σίγουρα είναι ελληνικά είπαν... Κατευθυνθήκανε στην παραλία του Μέτελα, αράξανε και αφού πλευρίσανε στη μικρή προβλήτα των παλαιών στρατώνων, βγάλανε από μέσα τους με ταχύτητα και υποδειγματική τάξη προετοιμασμένα συνεργεία από κάτι κοντόγεμους μαυριδερούς ναύτες που μιλούσανε παραξενη γλώσσα. Κατευθυνθήκανε στο Νοσοκομείο σαν καθοδηγούμενοι με τα φορεία στα χέρια. Πρωτοφορτώσανε στα πλοία όσους βρίσκανε σηματομένους με το «Ε». Ήσαν οι Ισραηλίτες. Από εκείνη τη στιγμή, τα πλοία αρχίσανε το σωτήριο δρομολόγιο τους Αργοντόλι - Πάτρα, που έσωσε τους τραυματισμένους. Σύγχρονα άλλα συνεργεία αναζητούσαν παγιδευμένους και σώσανε πολλούς μέσα από τα ερείπια»

4. Όταν μοίρα του Ισραηλινού στόλου πληροφορείται εν πλω προς την Πα-

λαιστίνη την πλήξασαν τας νήσους συμφοράν ο αρχηγός της μεταβαλόν αυτοβούλως πορείαν, κατευθύνεται ολόταχως προς τα Επτάνησα ζητών εκ των υστέρων την έγκρισιν της Κυβερνήσεως του, η οποία και προθύμως του παρέχεται.

Καθημερινή, 23 Αυγούστου 1953

5. Άγγλοι είναι εκείνοι που έσπευσαν πρώτοι. Τους ακολούθησαν Αμερικανοί και το περιεργότερον, μεταξύ των πρώτων έφθασαν εις την Κεφαλληνίαν και πολεμικά πλοία του Ισραήλ που ευρίσκοντο εις τα χωρικά μας ύδατα. Με σύστημα, με τάξιν και σφονδιαν καταλλήλων εφοδίων τα ναυτικά αγγματά των ήρχισαν το έργο της διασώσεως. Άλλοι ανετίνασαν επικίνδυνα ερείπια. Άλλοι έοβησαν πυρκαϊές. Και παντού εγκατέστησαν υγειονομικά κέντρα και σισίτια.

Α.Γ. Κορομηλάς,

Καθημερινή, 16 Αυγούστου 1953

6. Αν δεν ήταν οι ξένοι... Αυτή η φράσις φτερουγίζει στα νησιά πότε σαν έκφρασις θερμής ευγνωμοσύνης, πότε σαν έκφρασις άδικης κριτικής. Γιατί βέβαια η παρουσία των ξένων καραβιών ήταν μια αληθινή σωτηρία εκείνες τις πρώτες μαύρες ώρες...

Ελένη Βλάχου,

Καθημερινή, 18 Αυγούστου 1953

7. Δεν γνωρίζω ακριβώς τον αριθμό των πολεμικών πλοίων που αποτελούν τον Ισραηλινόν στόλον. Έχω όμως την εντύπωση ότι τα τέσσερα πέμπτα του βρίσκονται στη θάλασσα της Επτανήσου. Οι Εβραίοι... Αναφέρουν με θαυμασμόν οι Κεφαλλήνες και δείχνουν τους ναύτες του Ισραηλινού ναυτικού που κυκλοφορούν με τις γκρίζες στολές τους. Είναι άπιστευτο το θάρρος των αξιωματικών και των ανδρών του Ισραήλ. Έτρεξαν πρώτοι στον τομέα της συμφοράς. Με ψυχραιμία και γενναιοδωτία που αγγίζει τα όρια της τρέλλας μπήκανε κάτω από τα ετοιμόρροπα οικήματα, εισέδυσαν από ρωγμές εις το εσωτερικό των κτιρίων και ανέσυσαν δεκάδες τραυματισμένων κατοίκων με κίνδυνο να καταπλακωθούν και αυτοί, δεδομένου ότι αι δονήσεις συνεχίζοντο. Μετέφεραν συνεχώς τραυματίες, εργάζονται εις τα ερείπια και τα αντιτορπιλικά τους διασχίζουν χωρίς τελειωμό τη θάλασσα που χωρίζει τα νησιά από τας Πάτρας. Όταν πήγα με το αντιτορπιλικό τους «Κ 28» στο Αργοντόλι στον κόλπο μέτρησα άλλα τρία σκάφη με τη σημαία του Ισραήλ...»

Γ. Καράγιωργας,

Έθνος, 17 Αυγούστου 1953

8. Διαβάζε και Γ. Καράγιωργα,
Έθνος, 18 Αυγούστου 1953.
9. Είμεθα υποχρεωμένοι να εξάρωμεν την ηρωικήν προσπάθειαν των ναυτών του Ισραήλ, οίτινες προσέφεραν ανυπολό-

γίστου σημασίας υπηρεσίας. Παρέστημεν αυτοίται μάρτυρες της ηρωικής των προσπάθειας εν μέσσω ερείπιων προς διάσωσιν των καταπλακωθέντων κατοίκων και μας συνεκίνησεν ιδιαίτερος η ηρωική των προσφορά. Το υπερέφρανον Αμερικανικόν Έθνος και η κραταιά Αγγλία παρίστανται επίσης τελεσφόρους εις το έργο.

Δήλωσις των βουλευτών

του Ελληνικού Συνεγερμού

Δ. Μπουρδελή - Αθ. Ψημάρου

- Αθ. Παυλόπουλου - Γ. Κατασφόδου,

Απογευμαινή,

14 Αυγούστου 1953.

10. Ο Βασιλεύς και η Βασίλισσα είχαν ακούσει για την εκπληκτική δράση των Ισραηλινών ναυτών και πληρωμάτων. Για το αδελφικό τους ενδιαφέρον που έφθανε μέχρι σημείου να χωθούν μέσα στα ερείπια και να σώσουν τέσσαρους ανθρώπους που ζούσαν ακόμα και κανείς δεν τολμούσε να σκάψει και να τους βγάλει. Οι Ισραηλινοί το έπραθαν και έτρεξαν. Έσκαψαν, άνοιξαν τρύπες. Πήγαν και τους βοήθησαν τότε και μερικοί Άγγλοι. Και οι άνθρωποι σώθηκαν...

Γ. Λυδίας,

Βραδυνή, 17 Αυγούστου 1953.

11. Λιγότερα περίμενε ο κόσμος από αυτά τα μικρά πολεμικά που έφθασαν με μια παράξενη σημαία με ένα πεντάγωνο αστέρι. Τα καράβια τα Ισραηλινά και τι δεν έδωσαν και με τι ψυχή δεν δουλέψανε, με τι τάξη, με τι κουράγιο. Νέα παιδιά γεροδεμένα, ψυχωμένα, κατέβηκαν μέσα στα ερειπωμένα σπίτια, σήκωσαν τραυματίες στα χέρια, ξεθάψανε νεκρούς, δέσανε τραύματα, έφεραν νερό, στήσανε ιατρεία. Δουλέψανε με μια προθυμία, με μια καλωσύνη, που συνεκίνησε βαθιά τον κόσμο των χριστιανών.

Ελένη Βλάχου,

Καθημερινή, 18 Αυγούστου 1953

12. Το πρώτο βρετανικό πλοίο που έφθασε στην κατεστραμμένη περιοχή ήταν το καταδρομικό Daring, το οποίο τηλεγράφησε ότι οι δονήσεις είχαν κλονισεί το σκάφος του όπως βόμβες βυθού...

New York Herald Tribune,

17 August 1953

13. Ψύχραιμοι και ατρόμητοι οι Άγγλοι ανέλαβαν με αυταπάρνησιν τον δύσκολο ρόλο της διασώσεως των σεισμοπλήκτων. Ριψοκίνδυνοι, σοβαροί, τυπικοί, εργάζονται με σύστημα και η συμβολή τους υπήρξε τεραστία. Διότι αν έλειπαν οι Αμερικανοί με την κολοσσιαία τους δύναμη, οι Άγγλοι με τα συσσίτια τους και οι Ισραηλινοί με την καταπληκτική τους ζωτικότητα, τα θύματα του σεισμού εις νεκρούς θα ήσαν πάμπολα.

Γ. Καράγιωργας,

Έθνος, 17 Αυγούστου 1953.

Φωτογραφία του 1905. Στη λίμνη των Ιωαννίνων Εβραίοι μαθητές της Alliance (Από το βιβλίο του κ. Ν. Σταυρουλάκη «Jewish Sites and Synagogues of Greece»)

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ, Ο ΕΛΙΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΠΟΛΟ “ΦΑΣΙΣΜΟΣ” ΚΑΙ “ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΜΟΣ” ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Του Καθηγητή κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΝΟΥΤΣΟΥ

“Ζώστηκε ολούθες από τη φτώχεια, κυνηγήθηκε με κείνον τον τρόπο που ξέρουν στην επαρχία να κυνηγάνε - διώχθηκε. Και λίγο πιο ύστερα πέθανε, πολύ νέος ακόμα, κάπου μακριά εκεί στη Μακεδονία. Η μικρή Ιερουσαλήμ για μια ακόμα φορά τον απέκτεινε τον προφήτη της. Η παρασυναγωγή στο μανάβικο του Χαϊμ Έζρα σκόρπισε”.

Δ. Χατζής, *Το τέλος της μικρής μας πόλης (1988)
Αθήνα 1974 σ. 100*

1. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΓΕΝΕΣΗ και την ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης μπορούν και στη χώρα μας να επισημανθούν τέσσερις τουλάχιστον ζώνες: αρχικά η πρωτεύουσα, μετά οι πόλεις που είχαν πρώτη παρουσία, στη συνέχεια οι πόλεις που είχαν μια μικρή καθυστέρηση και τέλος οι πόλεις που είχαν αξιοσημείωτη καθυστέρηση.

(Ο κ. **Παν. Νούτσος** είναι καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η μελέτη του είναι από τα **Πρεβεζανικά Χρονικά**, εξαμηνιαίο περιοδικό της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, τεύχος 26, Μάρτιος 1992).

Και στις τέσσερις περιπτώσεις υπονοείται ο διαφορετικός ρυθμός αστικοποίησης, η οποία ήδη από τον προηγούμενο αιώνα υπερσυγκεντρώνεται στην περιοχή της πρωτεύουσας, καθώς και η καθορισμένη μορφή της οικονομικής δραστηριότητας που αναπτύσσουν τα αστικά κέντρα που αποτελούν διοικητικά και εκπαιδευτικά κέντρα. Για παράδειγμα η Ερμούπολη και η Πάτρα γνώρισαν μια πρώτη ώθηση της κοινωνικής συνείδησης, όταν στον ελληνικό χώρο επιταχύνονται οι όροι για τη σταθερή κυριαρχία του εμπορικού κεφαλαίου πάνω στην αγροτική παραγωγή και όταν ειδικά σ' αυτές τις πόλεις η μισθω-

τή εργασία εξαρτάται από τις τύχες της ιστιοφόρου ναυτιλίας ή της σταφίδας ως κύριου εξαγωγικού προϊόντος της χώρας. Σ' αυτή τη διεργασία της αναπαραγωγής του κεφαλαίου παρεμβάλλεται η γενίκευση της χρήσης των ατμοκίνητων σκαφών και οι διακυμάνσεις του διεθνούς εμπορίου που θα προκαλέσουν έντονες απεργιακές κινητοποιήσεις των εργαζομένων. Η πρώτη απεργία, παρά την απαγόρευση της "εκουσίας αργίας" από το άρθρο 167 του ποινικού νόμου, πραγματοποιείται στην Ερμούπολη το 1879 με τη σύμπραξη βυρσοδεψίων και ναυπηγών, ύστερα από την πτώση του ρωσικού νομίσματος με το οποίο πληρώνονταν. Ήδη στην αρχή της ίδιας χρονιάς, είχε ιδρυθεί στην ίδια πόλη το πρώτο εργατικό σωματείο, ο "Αδελφικός σύνδεσμος ξυλουργών του Ναυπηγείου Σύρου", και οι απεργιακές κινητοποιήσεις που θα επακολουθήσουν θα εκτιμηθούν ως απαρχή της σύγκρουσης της "εργασίας προς το κεφάλαιον" (Λυκούδης 1833:3). Η κρίση άλλωστε των εξαγωγικών προϊόντων και πρώτιστα της σταφίδας οδήγησε στις συνεχείς κινητοποιήσεις των σταφιδοπαραγωγών και των σταφιδεργατών της Πελοποννήσου. Στην Πάτρα το 1876 θα εμφανισθεί ο "Δημοκρατικός Σύλλογος" που αφουγκράστηκε τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό της ευρύτερης περιοχής και προσπάθησε να τον μεταγράψει (Νούτσος 1990:55) με τη σοσιαλιστική γλώσσα που είχε καλλιεργήσει η "Διεθνής Ένωση των Εργατών" (Federaliste).

2. Τα Γιάννινα ανήκουν στην κατηγορία εκείνη των πόλεων με σχετική καθυστέρηση, καθόσον εβράδυνε η απελευθέρωσή τους και είχε διατηρηθεί για αιώνες η εμπορική και η βιοτεχνική δομή της οικονομίας τους, γεγονός βέβαια που δεν αντιστάθμιζε η θέση τους ως σημαντικού διοικητικού και εκπαιδευτικού κέντρου της Βορειοδυτικής Ελλάδος. Πάντως και στα πλαίσια των "αδελφοτήτων", ιδίως μετά την επικράτηση των Νεοτούρκων θα εκτοξευθεί δημόσια και στο όνομα του σοσιαλισμού η επιχειρηματολογία εναντίον των "χρυσικάνθαρων", όπως συμβαίνει το 1911 με τον αντίκτυπο των δημοσιευμάτων του οργάνου της αδελφότητας "Η Θεοτόκος" (Μπέτης 1984: 234), τα οποία μάλλον απηχούν τις αντιλήψεις του Πλ. Δρακούλη. Μετά τους βαλκανικούς πολέμους, στους κόλπους πια της ενιαίας επικράτειας, η συνεχής τροφοδοσία της πρωτεύουσας με εργαζόμενους από την Ήπειρο και η στελέχωση των διοικητικών και εκπαιδευτικών μηχανισμών με υπαλλήλους που έχουν εκπαιδευθεί κυρίως στην Αθήνα πρόσφερε τις αμφίπλευρες ωθήσεις για τη διαμόρφωση ενεργών πυρήνων κοινωνικής αμφισβήτησης. Μετά την ίδρυση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος, τον Οκτώβριο του 1918, και του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος, αντίστοιχα τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, θα υποβοηθηθεί η τοπική οργανωτική παρουσία των εργαζομένων, που αντικαθίστανται στη συνέχεια με το σωματείο, και θα ενισχυθεί η διεργασία αποσαφήνισης του ιδεολογικού τους προσανατολισμού. Μετά το ιδρυτικό συνέδριο της ΓΣΕΕ θα μετέσχουν στις αρσιούστατες ομοσπονδίες (Παπακωνσταντίνου 1934:424) υποδηματουργών (με τον Δ. Τσούπη θα μετέσχουν στο Β' συνέδριο της ΓΣΕΕ, *Ριζοσπάστης* 11.10.1920:3) και αρτεργατών και τα αντίστοιχα σωματεία των Ιωαννίνων (ιδρύονται το φθινόπωρο του 1919), ενώ σε μια διετία θα αριθμούνται σε εκατόκοσιους περίπου οι

εργαζόμενοι που θα δρουν σε εφτά σωματεία και τα οποία θα συγκροτήσουν το Εργατικό Κέντρο αυτής της πόλης (Γεωργιάδης 1921:50 - 68). Το πιο δραστήριο σωματείο φαίνεται ν' αποτελούσαν οι τσαγκαράδες, που κυκλοφόρησαν το 1922 τη βραχύβια εφημερίδα *Άνθρωπος* (Σούλης 1931/ 1932:278), και οι καπνεργάτες που οργανώνονται ξανά το 1920, για να αναπτύξουν "καθάρως εργατικήν δράσιν, βασιζομένην εις την αρχήν της πάλης των τάξεων", όπως δηλώνεται με ευκρίνεια στο δεύτερο άρθρο του νέου καταστατικού τους. Πριν ακόμη απαρτισθεί η Διδασκαλική Ομοσπονδία, τον Απρίλιο του 1921, θα ενεργοποιηθεί ο σύλλογος δημοδιδασκάλων του νομού Ιωαννίνων (29.4.1920), δημοσιεύοντας αυστηρό υπόμνημα για την κατάστασή τους στον *Ριζοσπάστη* με τίμημα την απόλυση των πρωτεργατών τους Στ. Τζούφη και Δαγκλή (Ο Νουμάς 1920α: 363,411 - 1920β:13). Μια παράλληλη και σαφώς ευρύτερη λειτουργία, με τη συμμετοχή εκπαιδευτικών των δύο πρώτων βαθμίδων, επιτελούσε το τοπικό παράρτημα του "Εκπαιδευτικού Ομίλου" διακινώντας το *Δελτίο* και οργανώνοντας εκδηλώσεις για την αντιμετώπιση θεμάτων που ξεπερνούσαν τον ορίζοντα των εκπαιδευτικών θεσμών. Πάντως στις αρχές του 1919 εμφανίζεται στα Γιάννινα ο πρώτος όμιλος του ΣΕΚΕ (Le parti socialiste ouvrier de Grece 1919:306) που θα εκπροσωπηθεί στις εργασίες του δεύτερου συνεδρίου του, τον Απρίλιο του 1920, οπότε θα αποφασισθεί η "οργανική" προσχώρηση στην Γ' Διεθνή και η προσθήκη, σε παρένθεση, "Κομμουνιστικών" στον τίτλο του, γεγονός που υπονοεί τη νέα καταστατική του αρχή για "την μεταβολήν της σημερινής κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εις κοινωνίαν σοσιαλιστικήν με μεταβατικών σταθμών την δικτατορίαν του προλεταριάτου" (1920, ΚΚΕ τ. Α': 50, 62, 68).

3. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή ιδρύεται και στα Γιάννινα Πανηπειρωτική Ένωση "Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού" που θα εκδώσει το 1924 την εβδομαδιαία εφημερίδα *Νέος Αγών* με υπεύθυνο τον Β. Καρασκόγια (Σούλης 1931/ 1932: 284, Αποστολίδης 1983: 60) που θα μετέσχει ως γραμματέας της ένωσης και στις εργασίες του πρώτου πανελληνίου συνεδρίου των παλαιών πολεμιστών που συνήλθε στην Αθήνα το Μάιο του 1924 (*Η Φωνή του Εφέδρου* 13-12-1923: 4,18-5-1924:2, 2-11-1924:1). Η κίνηση αυτή είχε το χαρακτήρα της εξωκομματικής μετωπικής οργάνωσης που με αιχμή την αντιπολεμική προπαγάνδα εκλαίκευε το πρόγραμμα του ΣΕΚΕ (Κ), κατά το πρότυπο της πρωτοβουλίας του Barbusse που είχε οδηγήσει στη σύσταση της "Internationale des Anciens Combattants et des Victimes de Guerre". Στην αρκετά μεγάλη κυκλοφορία της εφημερίδας *Νέος Αγών*, που πρόλαβε να εκδώσει πέντε ή έξι φύλλα, και στη συναφή δραστηριότητα των υπευθύνων της (π.χ. τον εορτασμό της 5ης επετείου της δολοφονίας της Luxemburg και του Liebknecht, *Ριζοσπάστης*, 24-1-1924:2), οι στρατιωτικές Αρχές θα απαντήσουν με τη φυλάκιση της ομάδας και το κλείσιμο του εντύπου της. Με τίτλο "Η τυραννία του Αλή Πασά αναεί και πάλιν" ο *Ριζοσπάστης* καλύπτει ειδησεογραφικά το γεγονός, με στοιχεία για την κατάσχεση της εφημερίδας και τις ιδιότητες των συλληφθέντων. Στους υπόδικους "λόγω των κομμουνιστικών των φρονημάτων" και για

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕ-									
ΣΜΑΤΟΣ ΕΤΗΣΙΑΣ ΠΡΟΟΔΟΥ									
Α/Α	Όνομα	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο
235	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
236	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
237	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
238	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
239	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
240	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
241	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
242	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
243	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
244	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
245	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
246	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
247	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
248	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς

ΣΜΑΤΟΣ ΕΤΗΣΙΑΣ ΠΡΟΟΔΟΥ									
Α/Α	Όνομα	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο	Επίσημο
235	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
236	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
237	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
238	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
239	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
240	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
241	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
242	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
243	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
244	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
245	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
246	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
247	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς
248	Γεωργίου Γ. Καραγιάννη	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς	Καλώς

ΕΝΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΙΟΣΕΦ ΕΛΙΓΙΑ

Ο Γιαννιώτης ποιητής Γιοσέφ Ελιγιά (1901 - 1931), του οποίου το πραγματικό όνομα ήταν **Ιωσήφ Καπούλιας**, υπήρξε καθηγητής στο Γυμνάσιο Κιλκίς. Σε κατάλογο βαθμολογίας του 1931 του οικείου Γυμνασίου περιλαμβάνεται η υπογραφή του μεταξύ των διδασκόντων.

την ικανοποίηση της "λύσης των μιλιταριστών" συμπεριλαμβάνεται και ο **Ιωσήφ Ηλίας (Ιούλιος Συγκουλιέρος), καθηγητής της Γαλλικής και επαναστάτης ποιητής (12.1.1925: 7, 16.1.1925:1). Πρόκειται βέβαια για τον Γιοσέφ Ελιγιά** του οποίου σε κάθε φύλλο του ο Νέος Αγών φιλοξενούσε, πρωτοσέλιδα, ποιήματά του. Ο Γιαννιωτοεβραϊός ποιητής, τότε με το όνομά του και τότε με το ψευδώνυμο Ιούλιος

Συγκουλιέρος,¹¹ ήδη από το 1920 αλληλογράφουσε με Νουμά που άλλοτε του συνιστούσε να μη βιάζεται, άλλοτε συμφωνούσε με το περιεχόμενο των ποιημάτων του και τον συμβούλευε να "σπουδάσει το στίχο και τη δημοτική γλώσσα", χωρίς να παραλείπει να υποδέχεται τη μελλοντική τους δημοσίευση (1920α: 385, 399-1920β: 143). Ένα χρόνο νωρίτερα είχε δει στο ίδιο περιοδικό να μεταφράζεται από την *Humanité* το "κήρυγμα των διανο-

ουμένων" του R. Rolland (1919:479) και να σχολιάζεται επαινετικά η πρωτοβουλία της Clarte για τη "διεθνή των διανοουμένων" (1919:533).

4. Το ΣΕΚΕ (Κ), που στο τρίτο έκτακτο συνέδριό του (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1924) μετονομάζεται σε ΚΚΕ, και οι μετωπικές του οργανώσεις είχαν ήδη τις αποφάσεις του 4ου παγκοσμίου συνεδρίου (1922) της Κομμουνιστικής Διεθνούς για το πρόβλημα του φασισμού καθώς και την προκήρυξη της εναντίον του "ιταλικού φασισμού" (12.2.1923),²⁰ για να κινηθούν προς την αναχαίτιση ενός παρόμοιου καθεστώτος που κινδυνεύει να επιβληθεί σε όλες "σχεδόν" τις χώρες των Βαλκανίων. Μια τέτοια προοπτική ξεκινούσε από τη Βουλγαρία, μετά την αιματηρή ανατροπή της κυβέρνησης Σταμπολίνσκι, και την επέσειε, με έναν εύλογο συμψηφισμό, η ηγεσία της "Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας" στο όνομα του αναπτυσσόμενου "αντιμπολσεβικικού μετώπου" αυτών των χωρών (Δημητρώφ 20 και 21.1.1925:1). Οι ενδείξεις μιας τέτοιας περιπλοκής για την Ελλάδα αξιολογούνται από τον ηγετικό πυρήνα του ΣΕΚΕ (Κ) λίγο πριν την αναγκαστική πτώση της κυβέρνησης Παπαναστασίου, όταν δηλαδή υπογραμμίζεται στον *Ριζοσπάστη* από τον Γ. Κορδάτο και τον Θωμά Αποστολίδη ότι το "κήρυγμα του φασισμού (sic!) αρχίζει να γίνεται ακουστόν παντού" και ότι στην Ελλάδα έκδηλος θιασώτης του είναι ο "Κονδυλισμός" (5 - 6-1924:1, 15.6.1924:1/2). Οι απόπειρες των στρατιωτικών, για τους οποίους σμικρύνθηκε πολύ η απόσταση του στρατώνα από τη Βουλή, να καταλύσουν την κοινοβουλευτική δημοκρατία (που μόλις είχε μετατραπεί σε αβασίλευτη), με πρόφαση τις εντεινόμενες κοινωνικές συγκρούσεις και με έμβλημα την άνωθεν υπέρβαση τους, είχαν χαρακτηριστεί "φασισμός", κατά το υπόδειγμα του ιταλικού κινήματος που μόλις είχε επικρατήσει. Εκτός όμως από το γενικό αυτό περίγραμμα έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εκτίμησης του φασιστικού κινδύνου η κρατική υπόθαλψη, κυρίως μέσω των υπηρεσιών Στρατιωτικών και Ενόμου τάξεως, των νεόκοπων φασιστικών ενώσεων²¹ που είχαν ορισμένη απήχηση στους κόλπους των προσφύγων και των ανέργων της Βόρειας Ελλάδας και συνάμα η αύξηση των διώξεων που θα υποστούν οι κομμουνιστές, τόσο κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τον Α. Μιχαλακόπουλο όσο και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Παγκάλου, όταν με αφορμή την υιοθέτηση του συνθήματος της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας για την "ένιαια και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη" (1924, ΚΚΕ τ.Α': 513 - 518) θα εξαπολυθεί νέο κύμα καταδικαστικών αποφάσεων εναντίον όσων οι ιδέες τους φαίνονταν ότι επιβουλευόταν την ακεραιότητα της χώρας. Η πολιτική κρίση, όπως την εννοούσε το ΚΚΕ, αφορούσε την αδυναμία του αστικού κράτους να αντιμετωπίσει την "προϊούσαν εξέγερση των εργαζομένων μαζών" με επακόλουθο τη διολίσθηση στο "φασισμό", όπως την αποδεικνύουν οι φυλακίσεις και οι εξορίες των παλαιών πολεμιστών και τα αιματηρά γεγονότα της Δράμας και της Καβάλας (1924, ΚΚΕ τ. Α': 509). Σ' αυτήν τη διαδικασία πρόληψης των ανατρεπτικών ενεργειών του "εσωτερικού εχθρού" πρωταγωνιστούν τμήματα του στρατεύματος, όπως ο "πειθαρχικός ουλαμός Καλπακίου" που θα εξελιχθεί σε κολαστήριο κομμουνιστών θανατοποινιτών, και μεγάλη μερίδα του αστικού τύπου, επιστρατεύοντας ακόμη και

τον "εβραϊκό δάκτυλο" για την κατανόηση των λόγων της ραγδαίας διάδοσης των κομμουνιστικών ιδεών (Ανδρόνικος 1925, Minimus 5.3.1925:3). Μ' αυτά ακριβώς τα δεδομένα το ΚΚΕ προτείνει την ανάπτυξη του αντιφασισμού ως "αγώνος μαζών" και, ταυτόχρονα με τη συμμόρφωση προς την απόφαση του 5ου συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς για τη "μπολσεβικοποίηση" του κόμματος, τη σύμψηξη του "ένιαίου μετώπου εργατών, αγροτών και προσφύγων" (1924, ΚΚΕ, τόμος Α': 546, 528. πρβλ. Μάξιμος 14.4.1924:1). Δηλαδή η στρατηγική της "εργατοαγροτικής κυβέρνησης" δεν περιορίζει τη εμβέλεια του αντιφασιστικού μετώπου, στο οποίο θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και τα "σοσιαλδημοκρατικά" εργατικά σωματεία (1925, ΚΚΕ, τόμος Β': 72). Πριν από την απόφαση αυτή της Ευρείας Εκτελεστικής Επιτροπής, που θα συνέλθει μετά τη σύλληψη του Π. Πουλιόπουλου, γραμματέα του ΚΚΕ, ο Σ. Μάξιμος διευκρινίζει ότι το "ένιαιο αντιφασιστικό μέτωπο" στρέφεται προς την "ειδική προσπάθεια της ισχυρότερης μερίδος του ελληνικού κεφαλαίου να μεταχειριστεί τον φασισμό ως μέσο πολιτικής κυριαρχίας" (Minimus 15.1.1925:1).

5. Ο Ελιγιά το 1925, μετά την ολιγόμηνη εξορία του στο Αργυρόκαστρο, εγκαταλείπει τα Γιάννινα, τους "ανθόπους των οραμάτων", και εγκαθίσταται στην Αθήνα, όπου θα συνεργασθεί με το όνομά του στη *Νέα Εστία*, και μια φορά με το ψευδώνυμο Ι. Συγκουλιέρος στη *Νέα Επιθεώρηση*, δημοσιεύοντας το ποίημα "Προλεταριακή τέχνη" (1928:48). Ο θάνατος του τριαντάχρονου μόλις ποιητή θα τον ξαναφέρει πάλι στην επικαιρότητα σε συνδυασμό με το θέμα του φασισμού. Ήδη με τις συνεργασίες του σε Γιαννιώτικα και αθηναϊκά περιοδικά και παρά τις ευκρινείς μεταποτίσεις των θεματολογικών του μοτίβων ο Ελιγιά είχε ονομάσει τον Ιησού "Θεό του πόνου", είδε τον σκλάβο "ν' αρματώνεται για τον τραχύν αγώνα", απευθύνθηκε με πίκρα στη ζωή για να του συντρίψει "των ημερών του τα δεσμά", τραγούδησε "του ημίθεου Δουλευτή τον ατσάλينو αγώνα" και πρόβλεψε: "όταν ο Σκλάβος αντρεωθί και θα φουντώσει η Ελπίδα και στις Ασκήμιες το γκρεμνό, θα συντρίβη ο Σατράπης τότες θα πω πως έβαλα του τέλειου τη σφραγίδα στο πλέον ωραίο μου ποίημα, στο ποίημα της Αγάπης".

(1967: 25, 73, 76, 89).

Τον πρόωρα χαμένο ποιητή δεν θρήνησαν μόνο η "ξανθιά Μηριάνη" των στίχων του αλλά και οι διανοούμενοι των Ιωαννίνων, οργανώνοντας φιλολογικό μνημόσυνο με κεντρικό ομιλητή τον Π. Φάντη, συνδιευθυντή του περιοδικού *Ελλοπία*. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα διαδοχικά δημοσιεύματα των *Πρωτοπόρων*, τα οποία αφορούν και τον τρόπο κατανόησης του διπολού "φασισμός και αντιφασισμός" από τους διανοούμενους που ανήκουν ή πρόσκεινται στο ΚΚΕ. Ο Π. Πικρός, διευθυντής του οργάνου αυτού της "προχωρημένης διάνοησης", είχε γνωρίσει από κοντά τον Ελιγιά το 1923 στα Γιάννινα, όταν ήταν ένας από τους υποψηφίους βουλευτές του ΣΕΚΕ (Κ) στο νομό, και ήταν σε επαφή μαζί του στο εγχείρημα περισσότερο της *Νέας Επιθεώρησης* παρά των *Πρωτοπόρων*. Ακριβώς μετά το πο-

γκρόμ της Θεσσαλονίκης και την πυρπόληση του εβραϊκού συνοικισμού της Κάμπελ, στο τεύχος του Ιουλίου του 1931, αποδίδεται η όξυνση του αντισημιτισμού στη "ραγδαία φασιστικοποίηση της κυρίαρχης τάξης", για την αναζωπύρωση του οποίου δεν είναι μάλλον άμοιρος και ο ίδιος ο Ελιγιά μετά την απόσταση που κράτησε από τη *Νέα Επιθεώρηση* και την παραγνώριση ότι η εβραϊκή ενότητα βρίσκεται κάτω από διπλή καταπίεση, την εθνική και την ταξική ("Πικρός" 1931:209/210). Στο ίδιο τεύχος η σύντομη παρουσίαση Εβραίων συγγραφέων που έγραψαν στη διάλεκτο Yidisch πλαισιώνεται με άρθρα του Πικρού, Κορδάτου, Γκόρκι και Ζηνόβιεφ για τους κατατρεγμένους των Εβραίων, τη "Φεντερασιόν" της Θεσσαλονίκης, τον αντισημιτισμό και την οργάνωση "Bund".

Στο επόμενο τεύχος αναλύεται ο δεκάλογος της κίνησης "Εθνική Ένωσις Ελλάς", που συνοψίζεται στη διατύπωση "Η Ελλάς υπέρ παν άλλο και όλα διά την Ελλάδα" (Νάζος 1931:281), και με τη λεζάντα "Οι δικοί μας που φεύγουν" νεκρολογείται ο Ελιγιά που ήδη είχε αποκαταστήσει την επαφή με τον κύκλο των *Πρωτοπόρων* και ετοιμαζόταν για τη δράση που "ταιριάζει σ' έναν συνειδητό προλετάριο διανοούμενο". Στο ίδιο κείμενο υποδεικνύεται ως δάσκαλος του ποιητή η R. Luxemburg, που μπορούσε να συγκινηθεί "με το λουλούδι που έβλεπε από τα σίδερα της φυλακής" ή με την "πρώτη πεταλούδα που ανάγγειλε την άνοιξη στους δεσμώτες" ("Πικρός" 1931: 292/293) για να ακολουθήσουν δύο ανεκδοτα ποιήματα του Ελιγιά με τίτλο "Μιλιταρισμός" και "Οι Φαρισαίοι". Το ίδιο θα επαναληφθεί και στο τεύχος του Σεπτεμβρίου, όπου με το ποίημα "Το Τορά μας" και τις σχετικές σημειώσεις του Ελιγιά θα επιχειρηθεί να ανασκευασθεί η κατηγορία ότι οι *Πρωτοπόροι* παραποιήσαν τους στίχους και ότι αυτός έγινε χριστιανός, απαντώντας τις "εβραϊκές μάζες των κατατρεγμένων" (1931:310). Στο τεύχος του Οκτωβρίου φιλοξενείται διήγημα του νεορού Γιαννιώτη Γκαμπριέλ Γεούδα, μεταφράζεται η έκθεση του "Διεθνούς Γραφείου των Επαναστατών Συγγραφέων" για τους Εβραίους συγγραφείς της ΕΣΣΔ και καταγγέλλεται η ασέλγεια που γίνεται σε βάρος του νεκρού Ελιγιά, με την κατάθεση των χειρογράφων του στη Ραββινία και τη βεβαιότητα ότι έτσι θα καταστραφούν "για πάντα" τα ίχνη της "επαναστατικής Διανόησης" (Αναπληρωτής 1931: 363/364), καθώς και με το φιλολογικό μνημόσυνο της Θεσσαλονίκης που με "φαρισαϊκό τρόπο προσπάθησε να δείξει πως τάχα ο Ελιγιά δεν υπήρξε "πρωτοπόρος ποιητής και επαναστάτης διανοούμενος" (1931:364). Στη στήλη τέλος της αλληλογραφίας (1931:393) απευθύνεται το περιοδικό στις "ομάδες Γιαννινών" για να στείλουν τις "εφημερίδες που λένε". Μάλλον θα πρόκειται για τον τοπικό τύπο και ιδιαίτερα για την *Ηπειρο* που ασχολήθηκε με το ανάλογο μνημόσυνο του ποιητή και δημοσίευσε σε οχτώ συνέχειες την κεντρική ομιλία (30.8 ως 9.9.1931), στην οποία θα προστεθεί η σημείωση ότι επιδοκιμάζεται η γνώμη των *Πρωτοπόρων* για την "επαναστατικότητα του Ελιγιά που εξακολούθησε από την αρχή ως το τέλος ίδια και αμετάβλητη" (6.9.1931:1).

6. Οι αναλύσεις των *Πρωτοπόρων* προϋποθέτουν την άμεση εφαρμογή της ιδεολογικής κατασκευής του "παν-φασισμού" στην τρέχουσα ελληνική πολιτική σκηνή,

κατά την επίσημη άλλωστε αρθρογραφία του ΚΚΕ που αντιμετωπίζοντας την αυταρχική στροφή της εσωτερικής πολιτικής του Βενιζέλου, μετά την ψήφιση και την εφαρμογή του "Ιδιώνυμου", διατείνεται ότι η "φασιστικοποίηση του καθεστώτος της κεφαλαιοκρατίας προχωρεί με πολύ γρήγορο ρυθμό" (1930, ΚΚΕ τ. Γ': 211). Σε αρκετές χιλιάδες ανέρχεται ο αριθμός όσων καταδικάστηκαν, από το 1929 ως τη μεταξική δικτατορία, με βάση τη θεσμοθέτηση του εγκλήματος γνώμης που επαναλάμβανε στις νέες συνθήκες έξαρσης ενός κρατικού αντικομμουνισμού τον γερμανικό "Sozialistengesetz" (Αλιβιζάτος 1983: 360, 398, 390). Το έγκλημα γνώμης δεν αφορούσε την εξαπλώση των φασιστικών ιδεών, παρά την τροπολογία που κατέθεσε ο Αλ. Παπαναστασίου, ούτε την περιστολή της δράσης των συναφών ομάδων, αρκεί να μην "αντιποιούνται το κράτος", κατά την αγόρευση του Βενιζέλου στη συζήτηση (10.12.1931) για το "πογκρόμ" της Θεσσαλονίκης (Στεφάνου 1965:228/229). Βέβαια όσο θα παραμένει σε ισχύ το θεώρημα του "σοσιαλφασισμού" τόσο θα συμψηφίζεται η εντεινόμενη κρατική καταστολή με τα ισχνά κοινωνικά ερείσματα των φιλοφασιστικών και φιλοναζιστικών οργανώσεων που επιχειρήσαν ανεπιτυχώς να πολλαπλασιάσουν τη δύναμή τους και να αλώσουν τις ενώσεις των "Παλαιών Πολεμιστών". Και στα Γιάννινα, η σύνθεση της τοπικής ΕΕΕ ακολουθεί το πανελλήνιο δείγμα ("αλητάρια απ' αυτά που κάνουν θελήματα", Αποστολίδης 1983: 115), όταν μάλιστα στο γειτονικό Καλπάκι θα εξυφανθούν οι κατηγορίες για τη θανατική καταδίκη στρατιωτών. Στην ίδια προκήρυξη του ΚΚΕ, που καταγγέλλεται η "ανοιχτή φασιστική δικτατορία", κατατάσσονται στους "βοηθούς" της κυβέρνησης Βενιζέλου οι "σοσιαλφασίστες", οι "αρχεφασίστες", οι "λικβινταριστές" και οι "αχρωμάτιστοι με τις αριστρίες τους δημαγωγίες" (4.12.1930, ΚΚΕ τ. Γ': 216/217). Όλοι αυτοί εγκαλούνται γιατί προσπαθούν να δώσουν "ένα πλατύτερο κοινωνικό περιεχόμενο στο φασισμό", ενώ αν το ΚΚΕ - που δρα απομονωμένο και σπασράσσεται από τη "φραξιονιστική πάλη δίχως αρχές" - προχωράει στην "επαναστατική ανατροπή της εξουσίας του κεφαλαίου" και την εγκαθίδρυση της "εργατοαγροτικής κυβέρνησης" (14.12.1930, 2.2.1931, ΚΚΕ τ. Γ': 211, 235). Αν' αυτή την άποψη ο αντιφασισμός εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τον τρόπο κατανόησης του φασιστικού κινήματος με αποτέλεσμα τα περιθώρια μιας πολιτικής (σημειολογικής) να έχουν εντελώς εξαντληθεί.

7. Μια διαφορετική πρόταση διατυπώνεται από τον κόκοσμο της "Αριστερής Αντιπολίτευσης" στο πλαίσιο της "κριτικής εργασίας" που επιτελούσε, και με κυρίαρχη πίστη ότι ο φασισμός και η κοινωβουλευτική δικτατορία "βρίσκονται σε μια διαλεκτική σχέση", η οποία, με περιπλοκή, μα δεν είναι το ίδιο πράγμα. Υποστηρίζοντας μια τέτοια ταύτιση η Κομμουνιστική Διάθεση στα εθνικά τμήματα εγκαταλείπουν την επαναστατική πρωτοπορία άοπλη "ιδεολογικά, παρόλο το φανατικό δικό αντιφασισμό". Το φασιστικό φαινόμενο προκύπτει από την "κατακόρυφη συγκέντρωση της κρατικής εξουσίας και την ένταση της πολιτικής αντίδρασης" που τώρα εδράζεται σ' ένα "κίνημα μικροαστικών κυρίως μαζών" που με τη σειρά τους επηρεάζονται από μια "αντικαπιταλιστική" δημαγωγία εναντίον των θεμελίων της "τυπικής" δημοκρατίας και συσπειρώνονται στις ένοπλες

αντεπαναστατικές οργανώσεις λευκών φρουρών". Τα ελληνικά επομένως δεδομένα δεν αποδεικνύουν ότι η κυβέρνηση Βενιζέλου είναι φασιστική, αλλά ότι τα καταστατικά της μέτρα συ-ντείνουν στην "προπαρασκευή" της "φασιστικής δικτατορίας". (Σαρκάτος, Σεπτ. 1931:1 - 5). Στα ίδια συμπεράσματα με τον Π. Πουλιόπουλο οδηγείται και ο Σ. Μάξιμος σε άρθρο του που τιτλοφορείται: "Τι Μπρύνγκ, τι Χίτλερ" και στο οποίο υπογραμμίζει πως όταν αποκαλείται "φασιστική" η κυβέρνηση Βενιζέλου, τότε "κρύβουμε την έκταση του φασιστικού κινδύνου από τα μάτια του προλεταριάτου" και απλώς εμφανίζεται ως φασισμός "μια κατάσταση προπαρασκευαστική του" (Γεν. 1932: 8-11). Στο περιοδικό *Σπάρτακος*, το οποίο στην αρχική του περίοδο είχαν πλαισιώσει και ορισμένοι Γιαννιώτες συγκρατούμενοι του Ελιγιά, οι αναλυτικές κατηγορίες για την προσέγγιση του φασισμού αντλούνται από τις αποφάσεις της πρώτης φάσης της Κομμουνιστικής Διεθνούς, τις οποίες είχε επεξεργασθεί ο "μαρξιστικός της εγκέφαλος", δηλαδή ο Λένιν και ο Τρότσκι. Στο ίδιο περιοδικό δημοσιεύεται εκτενές σχόλιο για το "πογκρόμ" εναντίον των "Εβραίων εργατών και πτωχών βιοπαλαιστών" της Θεσσαλονίκης, με αιχμή τον "πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων" (Ιουν. 1931:23). Τρεις μήνες νωρίτερα καταχώριζε τις θέσεις της "Αντιπολιτευσης" για το "εβραϊκό ζήτημα", στις οποίες θα διαπιστώθει ότι η ελληνική αστική τάξη κατόρθωσε στα τελευταία εκατό χρόνια να μεταβάλει την εβραϊκή μειονότητα σε "απλές θρησκευτικές κοινότητες, υποβοηθητικές της εθνικής αστικής ιδεολογίας". Η οικονομική σύγκρουση της εβραϊκής με την ελληνική "μπουρζουαζία", για την κατάκτηση της τοπικής αγοράς, ενισχύει τόσο τον αντισημιισμό όσο και τον "αμυντικό" σιωνισμό που "καταδημαγωγεί" τα "λαϊκά και προλεταριακά" στρώματα των Εβραίων της συμπτωτεύουσας (Φλεβ. - Μάρτ. 1931: 4/5).

8. Ο θάνατος του Ελιγιά ήρθε σε μια στιγμή που το διπολό: "φασισμός - αντιφασισμός" εξακολουθούσε να αντιμετωπίζεται από το μακρόκοσμο της κομμουνιστικής Αριστεράς, στον οποίο και ο ίδιος κάποτε είχε ενταχθεί, με τον ίδιο τρόπο. Η μεταστροφή της Κομμουνιστικής Διεθνούς στο θέμα του "σοσιαλφασισμού" και των συμμαχιών, που θα συντελεσθεί μετά την επικράτηση του χιτλερισμού στη Γερμανία, θα γίνει ευνοϊκότερα δεκτή από το ΚΚΕ που ήδη έχει τροποποιήσει τη στρατηγική του, εκτιμώντας ότι τα "σημαντικά υπολείμματα μισοφουδαραρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία" καθιστούν αναγκαίο τον "αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα" της επικείμενης επανάστασης στην "αστικοσιφικαδική" Ελλάδα (Γεν. 1934, ΚΚΕ τ.Δ': 19,23). Ακόμη και σ' αυτόν τον αναπροσανατολισμό του ιδεολογικού λόγου η πορεία της ελληνικής κοινωνίας του μεσοπολέμου, τουλάχιστον μετά τη μικρασιατική καταστροφή και σαφώς με την έναρξη της δεκαετίας του '30, όταν δηλαδή η παγκόσμια οικονομική κρίση δεν αναστέλλει την ολοκλήρωση των κεφαλαιοκρατικών δομών της χώρας, δεν μπορούσε να κατανοηθεί ως πολιτική κρίση. Εκτός από την ισχυροποίηση των θεσμών του αντικομμουνιστικού κράτους στην αντιμετώπιση του αναπτυσσόμενου ταξικού εχθρού, ακριβέστερα στην πρόληψη ή την καταστο-

λή της οργανωμένης πια πολιτικής παρέμβασης για την ανάφλεξη των εντελώς ορατών κοινωνικών αντιθέσεων, το πολιτικό στοιχείο (das Politische) διατηρεί την ιδιόζουσα θέση στο σκηνικό της ελληνικής κοινωνίας και μεταστοιχείωνει, με κάποιες τώρα αντιστάσεις, την ενδοαστική ρήξη σε "εθνικό διχασμό". Η καταγγελία των "παλαιοκομματικών" στο όνομα της "τρίτης κατάστασης", κινείται προς την ίδια κατεύθυνση και υπονοεί τη νομιμοποίηση των "ειδικών" για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας και επομένως αρμόδιων για τη διαχείριση και την υπέρβαση της κρίσης. Εδώ παρεμβάλλεται, ρητά ή όχι, η ανάπλαση της φασιστικής και εθνικοσοσιαλιστικής ρητορείας που παρά την ευνοϊκή συγκυρία δεν ευδοκίμει σ' ένα ομόλογο κοινωνικό κίνημα, με αμελητέες εξαιρέσεις τις ολιγάριθμες οργανώσεις ("Εθνική Ένωσις Ελλάς", "Τρίαίνα", "Σιδηρά Ειρήνη") ή κόμματα (όπως το "Εθνικοσοσιαλιστικό" του Γ. Μερκούρη) με πενιχρή απήχηση, όπως άλλωστε το αντιλαμβάνεται και η γερμανική πρεσβεία στην Αθήνα (Nolte 1968:239, Ανδρικόπουλος 1977: 56/57, Borejsza 1981: 62,203). Το "καθεστώς εκτάκτου ανάγκης" θα μπορούσε να εκληφθεί ως πολιτική άρση της κρίσης, έστω με την κινητοποίηση στρατιωτικών που θα διαθέτουν κοινοβουλευτική κάλυψη είτε από τους Φιλελεύθερους είτε από τους Λαϊκούς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Την Πρωτομαγιά του 1923 είχε μετάσχει στην εκδήλωση του Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων απαγγέλλοντας από το *Φως που καίει* του Δ. Τανάλια [Κ. Βάρναλη] (Ριζοσπάστης 7.5.1923:2)

2. Στην αρθρογραφία του *Ριζοσπάστη* 2 χρόνια νωρίτερα, έγινε λόγος για τους «φασιστάς» ή «φασίσι» ως «υστάτην εσχράν ελπίδα της αστικής τάξεως της Ιταλίας» (25.2.1921:1, 22.6.1921:1, Μ.4.4.1921:2, Φρατέλλο 13.7.1921:1) καθώς και για τους Βουλγάρους «Φασίσι» 3.6.1921:2). Στην *Κομμουνιστικήν Επιθεώρησιν* θα αναλυθεί η οικονομική και κοινωνική βάση του Ιταλικού φασισμού (Rosso 1922:116-118) και στα *Γράμματα* η «Μακεδονική Νεολαία», που σχηματίστηκε από οπαδούς του Γούναρη στη Θεσσαλονίκη, χαρακτηρίζεται οργάνωση Ελλήνων «φασίσι» (Χαλκός 1921: 237-239).

3. Ενδεικτικά είναι τα δελτία πληροφοριών της Διοίκησης Χωροφυλακής Ιωαννίνων (π.χ. 17.12.1924, Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, ΑΥΕ 1924 α/2 [16]) που σημειώνουν ότι «ο Στρατηγός κατ' εντολήν του Υπουργού κ. Κονδύλη προσέκάλεσε τα διάφορα κακοποία στοιχεία των Ιωαννίνων ίνα σχηματίσωσαν φασιστικόν Λόχον [...]. Εκ μέρους του Συλλόγου Κομμουνιστών πρόκειται να σχηματισθή Αντιφασιστική ομάδα». Ευχαριστώ και από αυτή τη θέση την κ. Σοφία Ματθαίου για την προθυμία της να μου διαθέσει αρχειακό υλικό από την έρευνά της για το κίνημα των «Παλαιών Πολεμιστών».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος Ν.: *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922 - 1974*, Αθήνα 1983.

Αναπληρωτής: «Γιατί και πώς ασέλησε η αντίδραση πάνω στο πτώμα του Γιοσήφ Ελιγιά», *Πρωτοπόροι*, τ. Β (1913), σ. 363 - 364.

- Ανδρικόπουλος, Γ.: *Οι ρίζες του ελληνικού φασισμού*, Αθήνα 1977.
- Ανδρόνικος, Α.Ι.: *Τι εστί μολοσεβικισμός*, Αθήνα, 1925.
- Αποστολίδης, Θ.: «Ο φασισμός στην Ελλάδα και το καθήκον της εργατικής τάξης», *Ριζοσπάστης*, 15.6.1924.
- Αποστολίδης Π.: *Όσα θυμάμαι, 1900 - 1969*, τ. Β', Αθήνα 1983.
- Bahne S.: "Sozialfaschismus in Deutschland", *International Review of Social History*, τ. 10 (1965), σ. 211.
- Borejsza, J.W.: *Il fascismo e l'Europa orientale*, Bari, 1981.
- Γεούδα, Γκ.: «Τρελλός για το Δαφνί», *Πρωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 361 - 363.
- Γεωργιάδης, Γ.: *Η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι*, Αθήναι, 1921.
- Δημητρώφ, Γ.: «Το ενιαίο αντιμολοσεβικόν μέτωπον στα Βαλκάνια», *Ριζοσπάστης*, 20 και 21.1.1925, σ. 1.
- Ελιγιά, Γ.: «Αντιθέσεις», «Φεγγαλιό χαμόγελο», «Παλιό τραγούδι», *Ελλοπία*, τ. 1 (1930 - 1931), σ. 85, 198, 243.
- Ελιγιά, Γ.: «Μιλιταρισμός», «Φασισμοί», «Το Τορά μας», *Πρωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 293, 294, 310.
- Ελιγιά, Γ.: *Ποίηση - Μεταφράσεις*, επιμ. Γ. Ζωγραφάκη, Αθήνα, 1967.
- Ζωγραφάκης, Γ.: *Γιοσήφ Ελιγιά. In Memoriam*, Θεσσαλονίκη 1934.
- Kommunistische Internationale, *Protokoll des Vierten Kongresses*, Hamburg 1923.
- Κομμουνιστική Διεθνής: *Θέσεις και αποφάσεις του 4ου παγκοσμίου συνεδρίου*, Αθήνα 1923.
- Κομμουνιστική Διεθνής: «Προκήρυξις: Αγώνας κατά του παλιού φασισμού», *Ριζοσπάστης*, 12.2.1923, σ. 3.
- Κομμουνιστική Διεθνής των Νέων: «Προκήρυξις για την 5η επέτειο της δολοφονίας των σ. Κ. Λίμπκενχτ και Ρ. Λούζεμπουργκ», *Ριζοσπάστης*, 5.1.1924: 1.
- Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας: *Επίσημα κείμενα*, τ. Α, Β (Βουκουρέστι) 1964, 1965, τ. Γ, Δ, Αθήνα 1975.
- Κορδάτος Γ., «Κίνδυνος - θάνατος», *Ριζοσπάστης*, 5.6.1924, σ. 1.
- Le Parti Socialiste ouvrier de Grece, "Rapport au Bureau Socialiste International", *L' Avenir*, τ. 4 (1919), σ. 306 - 309.
- Λυκούδης, Ε., *Η εν Ελλάδι βιομηχανία και αι απεργίαι υπό την εποψιν της νομοθεσίας και της πολιτικής οικονομίας*, Ερμούπολις 1883.
- Μ., Ζ., «Φασισμοί και αγρόται», *Ριζοσπάστης*, 4.4.1921, σ. 2.
- Μάξιμος, Σ., «Τι Μπρινγκ, τι Χίτλερ», *Σπάρτακος*, περ. Β', Αρ. 19 (Γεν. 1932), σ. 8 - 11.
- Μάξιμος Σ., «Και τώρα προς την εργατοαγροτικήν», *Ριζοσπάστης*, 14.4.1924: 1.
- Milza, P., *Le fascisme*, Paris 1986.
- Mimimus (= Μάξιμος Σ.): «Πώς εννοούμε τον αντιφασιστικό αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 15.1.1925: 1.
- Mimimus (= Μάξιμος Σ.): «Ο Εβραϊκός δάκτυλος!...», *Ριζοσπάστης*, 5.3.1925: 3.
- Μπεναρόγιας, Α., *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου* (1931), επιμ. Α. Ελεφάντη, Αθήνα, 1975.
- Μπέτης, Στ., «Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι της Τουρκοκρατίας», *Ηπειρωτικά χρονικά*, τ. 20 (1984), σ. 201 - 328.
- Νάζος, Γ., «Η ΕΕΕ και το περιεχόμενό της», *Πρωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 279 - 281.
- Natoli, C., *La Terza Internazionale e il fascismo, 1919 - 1923*, Roma 1982.
- Νίκας, Π., «Κομμουνισμός και Παλαιοί Πολεμιστάι», *Ριζοσπάστης*, 28.1.1925: 1.
- Nolte, E., *Die Krise des Liberalen Systems und die Faschistischen Bewegungen*, München 1968.
- Νούτσος, Π.: «Ιδεολογικές συνιστώσες του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου», *Τα Ιστορικά*, αρ. 5 (Ιούν. 1986), σελ. 139 - 150.
- Νούτσος Π.: «Η πρόσληψη των ιδεολογημάτων της technocracy στην Ελλάδα», *Μνήμη Σάκη Καραγιώργα*, Αθήνα 1988, σ. 345 - 357.
- Noutsos P.: "Th. Bremer (Hrsg.) Europäische Literatur gegen den Faschismus 1922 - 1945, München 1986", *Δωδώνη*, μέρος τρίτο, τ. ΙΕ' (1986), σ. 203 - 208.
- Νούτσος, Π., «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα», τόμ. Α', Αθήνα 1990.
- Ομάδα «Σπάρτακος», «Το εβραϊκό ζήτημα», *Σπάρτακος*, περ. Β', τ. Β', αρ. 8 - 9 (Φλεβ. - Μάρτ. 1931), σ. 5/6.
- ΟΚΝΕ: «Προκήρυξις για την 5ην επέτειο της δολοφονίας των Κ. Λίμπκενχτ και Ρ. Λούζεμπουργκ», *Ριζοσπάστης*, 13.1.1924: 2.
- Παλαιοί Πολεμιστές και θύρατα Στρατού: *Πόλεμος κατά του πολέμου. Αποφάσεις του Πρώτου Πανελληνίου Συνεδρίου*, Αθήνα, 1924.
- Παπαγεωργίου, Γ.: *Οι συνεχνίεις στα Γιάννενα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα*, Ιωάννινα 1982.
- Π(απακωνοταντίνου), Θ.: «Συνδικαλιστικό Κίνημα», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1 («Ελλάς»), Αθήνα 1934, σ. 422 - 426.
- [Πικρός, Π.]: «Στους Εβραίους της προχωρημένης διανοήσεως», *Πρωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 209 - 210.
- [Πικρός, Π.]: «Γιοσήφ Ελιγιά», *Πρωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 292 - 293.
- Pirker, Th. (Hrsg.), *Komintern und Faschismus*, Stuttgart 1965.
- Poulantzas, N.: *Fascisme et Dictature*, Paris 1970.
- Πουλιόπουλος, Π.: «Η πάλη κατά του φασισμού», *Σπάρτακος*, περ. Β', τ. Β', αρ. 13 - 14 (Ιουλ. - Αυγ. 1931), σ. 5 - 7.
- Πρωτοπόροι Θεσσαλονίκης: «Η τραγική κωμωδία που παιχτήκε στη Θεσσαλονίκη», *Πρωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 364.
- «Ριζοσπάστης»: «Ποιοι συμμετέχουν εις Β' πανεργατικών Συνεδρίων», *Ριζοσπάστης*, 11.10.1920: 3.
- «Ριζοσπάστης»: «Η τυραννία του Αλή Πασά αναείει και πάλιν», *Ριζοσπάστης*, 12.1.1925: 7.
- «Ριζοσπάστης»: «Ο επαναστατικός αναβρασμός εν Ιταλία», *Ριζοσπάστης*, 25.2.1921: 1.
- «Ριζοσπάστης»: «Δράσις Βουλγαρών φασιστών», *Ριζοσπάστης*, 3.6.1921: 2.
- «Ριζοσπάστης»: «Εστω προς γνώσιν», *Ριζοσπάστης*, 22.6.1921: 1.
- «Ριζοσπάστης»: «Η πρωτομαγιά στα Γιάννενα», *Ριζοσπάστης*, 7.5.1923: 2.
- «Ριζοσπάστης»: «Ιωάννινα», *Ριζοσπάστης*, 24.1.1924: 2.
- Rolland R.: «Το κήρυγμα των διανοούμενων», *Ο Νουφός*, τ. 1 (1919), σ. 479.
- Rosso A.: «Η οικονομική και κοινωνική βάση του φασισμού εν Ιταλία», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τ. 2 (1922), σ. 116 - 117.
- Σαρκάτος (= Πουλιόπουλος), Π.: «Η πάλη κατά του φασισμού και το Κόμμα», *Σπάρτακος*, περ. Β', τ. Β' αρ. 13 (Σεπτ. 1931), σ. 1 - 5, αρ. 17 (Νοέμβρ. 1931), σ. 11 - 15.
- «Σπάρτακος», «Ενάντια στα παγκρόμ», *Σπάρτακος*, περ. Β', αρ. 12 (Ιούν. 1931), σ. 23.
- Συγκουλιέρος Ι.: [= Ελιγιά, Γ.Ι.] «Πρακτορική επιθεώρηση», τ. 1 (1928), σ. 48.
- Σύνδεσμος εργατών και εργατριών των κατασκευαστικών αννίνων, *Καταστακόν*, Ιωάννινα 1925.
- Σούλης, Χρ.: «Η έκθεσις του ηπειρωτικού τύπου», *Η Ελλάδα*, Α' (Αλεξάνδρεια 1931 - 1932), σ. 273 - 284.
- Στεφάνου, Σ. (επιμ.): *Ελευθέριος Βενιζέλος. Πράξεις και τ. Α'*, Αθήναι 1965.
- [Ταγκόπουλος, Δ.]: «Φαινόμενα και πράγματα», *Ο Νουφός*, τ. 16 (1919), σ. 533, τ. 17 (1920α), σ. 363, 411, τ. 17 (1920β), σ. 411.
- [Ταγκόπουλος, Δ.]: «Χωρίς γραμματόσημο», *Ο Νουφός*, τ. 17 (1920α), σ. 383, 399, τ. 17 (1920β), σ. 143.
- Φάντης, Π.: «Ο Γιοσήφ Ελιγιά», *Ημερος*, 30.8 - 9.9.1930, σ. 1.
- Φρατέλλος: «Εσωτερική αναρχία εν Ιταλία», *Ριζοσπάστης*, 13.7.1921: 1.
- Φωνή του Εφένδρου (Ηράκλειο), 13.12.1923: 1, 18.5.1924: 2, 2.11.1924: 1.
- Χαλκός, Π. [= Κορδάτος, Γ.]: «Η μετaylorική κατάσταση», *Γράμματα*, νέα περίοδος, τ. 1 (1921), σ. 237 - 239.

Εξωτερική άποψη της Συναγωγής της Κέρκυρας σήμερα

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Του κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΟΥΜΠΟΥ*

Μια από τις σημαντικότερες ζημιές που προκάλεσε ο τελευταίος πόλεμος στον πολιτιστικό τομέα της Κέρκυρας, ήταν η καταστροφή της Δημόσιας Βιβλιοθήκης τη νύχτα 13 προς 14 Σεπτέμβρη του 1943. Εκείνη τη νύχτα χιλιάδες τόμοι Ιόνιας Βιβλιογραφίας, σπανιότατοι και αναντικατάστατοι, έγιναν στάχτη. Οι εμπρηστικές βόμβες των Γερμανών κατέστρεψαν μέσα σε λίγες ώρες πνευματικούς θησαυρούς αιώνων.

* Ο κ. **Γεώργιος Ζούμπος**, μαθηματικός, ασχολείται από ετών με την έρευνα αρχείων στην Κέρκυρα σχετικά με την Ισραηλιτική Κοινότητα του νησιού. Μελέτες του έχουν δημοσιευθεί στα παρακάτω τεύχη του περιοδικού μας: 97/σελ. 9, 107/5, 110/13, 113/17, 121/10).

Μαζί κάηκαν και οι κερκυραϊκές εφημερίδες, με αποτέλεσμα σήμερα να σώζονται μόνο σκόρπια φύλλα και οι πληροφορίες για την προπολεμική περίοδο να συγκεντρώνονται δυσκολότατα και με πολύ τύχη. Πολλά φύλλα σώζονται στην Αναγνωστική Εταιρία της Κέρκυρας και πολύ λίγα στη Δημόσια Βιβλιοθήκη, η οποία δημιουργήθηκε μετά τον πόλεμο από το μηδέν. Την αποδελτίωση των εφημερίδων της Αναγνωστικής Εταιρίας αναφορικά με την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας έχουμε ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια. Στις εφημερίδες όμως της Δημόσιας Βιβλιοθήκης ελάχιστα σχετικά δημοσιεύματα επισήμαναμε, τα οποία και παρουσιάζουμε εδώ:

• Στην εφημερίδα **«Ελευθερία»** (α.φ. 264/ Παρασκευή 6.3.1934) βρίσκουμε δύο σημειώματα που αφορούν την κοινωνική κίνηση και εντάσσονται στη στήλη «Από εκδόσεως εις εκδόσιν».

Ο χορός των Σιωνιστών

Την παρ. Τρίτην ο Σύλλογος των Σιωνιστών «Θεόδωρος Χερτσλ», επ' ευκαιρία της εορτής της Εσθήρ (Πουρίμ) έδωσεν εις το θέατρον «Ποικιλιών» χορόν, διαρκέσαντα μέχρι των πρωινών ωρών και στεφθέντα υπό πλήρους επιτυχίας.

Ο Γραμματέας του Σιωνιστικού Συλλόγου κ. Δαβίδ Αβδελάς όσον και τα λοιπά μέλη της Επιτροπής ειργάσθησαν αόκνως διά την επιτυχίαν του χορού.

Κόσμος πολύς και εκλεκτός εθαύμασε την αγάπην και αδελφότητα που εβασίλευσε καθ' όλην την διάρκειαν του χορού.

Εις τον χορόν παρήσαν και πολλοί μη Ισραηλίται.

Η δις Ραχήλ Β. Μουστακίη, η πωλήσασα το Λαχείον υπέρ του Συλλόγου, εκίνησε τον θαυμασμόν όλων διά την απλότητα του χαρακτήρος της, συγκεντρούσα τα χαρίσματα της μεγάλης Εβραίας βασιλίσσης Εσθήρ, η οποία διά να σώση τους ομοεθνείς της, περιεφρόνησε και αυτό το βασιλικόν στέμμα.

Ο χορός επανελήφθη και την επομένην μετά της αυτής επιτυχίας.

Πένθη

Πλήρης ημερών εκηδεύθη σήμερον η προς Κύριον μεταστάσα σεβαστή δέσποινα Μαριανίνα Ρ. Μόρδου, μητέρα του προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητος κ. Βικτωρος Μόρδου, θυγάτηρ δε του αειμνήστου Ραββίνου Ιωσήφ Λευή.

Η μεταστάσα ήτο τύπος καλής γυναικός και οικοδοποιήσης, ώστε απήλαυε γενικής εκτιμήσεως.

Η «Ελευθερία» συλλυπείται τους οικείους της μεταστάσης.

• Στην ίδια εφημερίδα (α.φ. 287/ 12.6.1931), κάτω από τον υπέρτιτλο «Ξέναι δημοσιεύσεις», δημοσιεύεται ένα γράμμα ενδεικτικό των διαμαχών που επικρατούσαν στην Κοινότητα της Κέρκυρας την εποχή εκείνη.

Περί την Ισραηλιτική Κοινότητα

Εφ' όσον η εφημερίς σας ησχολήθη με τα ζητήματα της Κοινότητος, επιτρέψατε να απασχολήσω, επ' ολίγον, απευθυνόμενος από των στηλών σας, προς την Ανωτάτην Διοικητικήν Αρχήν, ίνα αυτή επιληφθή του ζητήματος, καθ' ο νομίζω ότι έχει καθήκον.

Ούτω αι ενέργειαι των γνωστών μελών της νέας Διοικήσεως της Κοινότητος, ουχί βεβαίως εκ λόγων εξυηηρετούντων την ενταύθα Ισραηλιτικήν Κοινότητα, αλλά πάντοτε ασφαλώς εκ λόγων αντιθέτων προς την εξυηρέτησιν ταύτην εφθάσαν να κηρύξωσι πόλεμον εξοντώσεως εναντίον του ήδη Αρχираββίνου μας κ. Ια-

κώβ Νεχάμα, με σκοπόν να εξαναγκάσωσι τούτον να απέλθη εκ Κερκύρας, καίτοι κατά την μικράν βεβαίως ενταύθα διαμονήν του επέδειξε τα προσόντα του και ότι γνάπησε παν το ελληνικόν, όπερ και δεν παύει να το εξωτερικεύσει, προτείνας ήδη εις την Διοίκησιν της Κοινότητος και την ίδρυσιν ενταύθα Ραββινικής Σχολής, εξ ης να προέλθουν Έλληνες Αρχираββίνοι διά τας Ελληνικάς Ισραηλιτικάς Κοινότητας, όποτε δεν θα υπήρχεν ανάγκη μετακλήσεως ξένων Αρχираββίνων, οίτινες ουδόλως απίθανον να προέρχονται εκ μέρους ήκιστα επιθυμητού εις τις τας Ελληνικάς Αρχάς και τα μέλη της Κοινότητος, όντα άπαντα γνήσιοι Έλληνες.

Δυστυχώς, όμως, ούτοι, άγνωστον πώς και ανεξηγήτως σκεπτόμενοι ηρνήθησαν διαρρηδην και απλήν επί τούτου συζητήσιν, αφήσαντες να σχηματισθή η γνώμη, ότι επιθυμούν να βλέπουν εν Κερκύρα αρστόν εις αυτούς Αρχираββίνον προερχόμενον εκ γνωστής Επικρατείας, ως επανειλημμένως ο Πρόεδρος κ. Βικτωρ Μόρδος, ενώπιον μαρτύρων εδηλώσεν. Το τοιοούτον δεν θα δυνηθή ποτέ να διαψεύση πραγματικώς, διότι παρά τας αναγκαστικάς διαψεύσεις, υπάρχουνσι και εκείνοι οίτινες εκ του στόματός του ήκουσαν την πρότασιν του περί παύσεως του νυν Αρχираββίνου και μετακλήσεως του Αρχираββίνου των διαθέσεών του.

Και ερωτάται, δύναται να παραμένει Πρόεδρος της Κοινότητος άτομον διακόψαν και τον χαιρετισμόν προς την ανωτάτην θρησκευτικήν αρχήν, τον Αρχираββίνον μας, προς ον ασεβών και προς το άτομον και προς το αξίωμα, εδηλώσεν ότι «εφ' όσον ευρίσκεισθε εν Κερκύρα δεν θα πατήσω πλέον εις το γραφείον της κοινότητος» και πράγματι ουδόλως πατεί, εγκαταλείψας τα καθήκοντά του; Δύνатаι να αποτελούν μέλη του Συμβουλίου της Κοινότητος άτομα, τα οποία είπαν προς τον Αρχираββίνον: «Θα σε διώξω από την Κέρκυραν, όπως έδιωξα τον Σράιμπερ». Δύνανται να παραμείνωσιν εις το Συμβούλιον ομοιδεάται ενός τοιούτου Προέδρου, ασεβούντως παντοιοτρόπως προς το πρόσωπον του Αρχираββίνου, διότι ηθέλησε να τους αναχαιτίσει από πράξεις αφορώσας την Κοινότητα και αντιβαινούσας προς ρητούς Ισραηλιτικούς θρησκευτικούς νόμους;

Μήπως δεν είναι εκδηλωτικόν ότι η Κοινότης δεν δύναται να εξακολουθήση διοικουμένη ως σήμερον διοικείται και ότι ο Σύλλογος «Αφίξις Φωτός», αποτελούμενος εξ 160 μελών, συνήλθεν εις έκτακτον Γενικήν Συνέλευσιν, εις ην παρευρέθησαν και πλείστα όσα μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητος και προέβησαν εις ψηφισμα διαμαρτυρίας εναντίον της στάσεως των διοικούντων την Κοινότητα εναντί του Αρχираββίνου;

Ημείς ενδιαφερόμενοι όπως τα Κοινωικά η-

μών ζητήματα εισέλθωσιν εἰς τὴν οδὸν τῆς ομαλότητος ἀφ' ἧς τόσον ἤδη ἔχουσι ἐκφύγει, επικαλούμεθα, κ. Διευθυντά, τῶν ἀρμοδίων τὴν ἐπέμβασιν, χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς Κοινότητος καὶ τῆς ὅλης Κοινωνίας, ἧς καὶ ἡμεῖς τυγχάνομεν μέλη.

Βίκτωρ Ζ. Όσμος,
τέως Σύμβουλος Ἰσρ. Κοινότητος

• Στὴν ἐφημερίδα «**Νέα Εποχή**» (α.φ. 21/Τρίτη 9.10.1934), σὲ στήλη με τὸν ὑπέρτιτλο «Κερκυραῖκαὶ φυσιογενώμια», βρίσκουμε ἓνα ἐκτεταμένο ἀρθρο γιὰ τὸν Κερκυραῖο ἱατροφιλόσοφο Λάζαρο δε Μόρδο, με τὴν υπογραφή: Κωνσταντῖνος Παλατιανός.

Λάζαρος δε Μόρδος

Διάσημος ἱατροφιλόσοφος Κερκυραῖος, Ἰσραηλίτης τὸ θρήσκευμα, ὁ Λάζαρος δε Μόρδος ἐγεννήθη τὸ 1744 ἐκ Σαββαταὶ δε Μόρδου, ἐνταῦθα.

Τὰς τε ἐγκυκλίους καὶ ἀκαδημαϊκὰς αὐτοῦ σπουδὰς ἐξετέλεσεν ἐν Πταβίῳ καὶ ὅτε ἐπανήλθε νεώτατος ἐν Κερκύρα, ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης ἐξελέξατο αὐτὸν δεῦτερον Ραββῖνον καὶ μετ' οὗ πολὺ καὶ Ἀρχираββῖνον αὐτῆς, βασιθεύσας εἰς τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ μάθησιν, τὰς ἀπειροὺς γνώσεις, τὰς ἀρετὰς καὶ προτερήματα, τὴν ἀρίστην φήμην καὶ γενικὴν εὐνοίαν τοῦ τόπου, ἣν ἀπέκτησεν πάνυ δικαίως καὶ δη ταχέστατα ὁ ρέκτης ἀνὴρ.

Συνενωθεὶς μετὰ τῶν ἐπιστημόνων ἱατρῶν ἐνταῦθα Ἰωάννου Λασκάρεως, Μαρίνου Καλλέργη, Ἰωάννου Θεοτόκη, Ἀντωνίου Ροδοστάμου, Ἰννοκεντίου Γιαλλινά, Στάμου Γαγκάδη καὶ Ἰωάννου Καποδιστρίου (Κυβερνήτου κατόπιν).

Ἔθετο μετ' αὐτῶν τὸν πρῶτον θεμέλιον λίθον τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου καὶ τόσον διεκρίθη ὁ Δρ. Μόρδος εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν τοῦτο κολλέγιον, ὥστε ἔλαβεν τὴν τιμητικὴν ἐπωνυμίαν «Μαῖμονιδης», ἐκ τοῦ περιβοήτου ἱατροῦ τοῦ κατὰ τὸν 12ο αἰῶνα ἀκμάσαντος ἐν Κορδόβα.

Μέλος πολλῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἀκαδημιῶν καὶ Εταιριῶν, ἐγένετο διαρκὲς σὺνεδρος τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, τὸ δε 1814 ἔτος διωρίσθη ὑπὸ τῆς Εγγωρῆς Διοικήσεως Ἀρχίατρος Κερκύρας.

Αἰεὶ ποτε εἰς πλείστας υπηρεσίας προσεφέρετο ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, ὁ πεπρωτισμένος διὰ σπανίας ρητορικῆς ευφραδείας καὶ δραστηριότητος καὶ πολλάκις ἀπαντᾷ τὸ τετιμημένον ὄνομά του εἰς διαφόρους συνεταίρισμους, συλλόγους καὶ εταιρείας ὑπὲρ τῆς Εὐπορίας τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀδιαλείπτως μεριμνῶν καὶ ἐργαζόμενος ὁ φιλότιμος αὐτὸς σοφός.

Εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1803 συσταθέν ἐν Κερκύ-

ρα Ἀρχιγυμνάσιον (Τένεδος) διορίσθη καθηγητὴς τῆς Μαιευτικῆς, ὅπου εἶχε συναδέλφους καὶ συνεργάτας τοὺς Νικόλαον Κανδῶνην (φιλοσοφία), Ζανίνην (Κανονικὸν δίκαιον καὶ Ἐκκλησιαστικὴν Ἐταιρείαν), Καραδινόν καὶ Μαυρομάτην (Μαθηματικά).

Πλείσα εἰσὶν ἀληθῶς τὰ δημοσιεύματα τοῦ δε Μόρδου, συναντᾷται δὲ τὸ ὄνομά του συνεχῶς εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (Gazzeta Ionia, Gazzeta Urbana, Mercurio Letterario).

Ἦτο δὲ ὁ Μόρδος γνώστης οὐ μόνον πάσης σχεδὸν Εὐρωπαϊκῆς γλώσσης, ἀλλ' ἰδίως ἦτο δεινὸς Λατινιστὴς καὶ συνέγραψε πλείστ' ὅσα ἐπιγράμματα, πονημάτων, ἐπιταφίους, πανηγυρικοὺς, ἐγκώμια εἰς τὴν ὠραίαν αὐτὴν γλώσσαν.

Μετὰ τοῦ κλινοῦ συναδέλφου τοῦ Στάμου Γαγκάδη, συνέτεινε νὰ ἐκλείψῃ παντᾶσαι ἐκ Κερκύρας ἡ ἐπάρατος νόσος εὐλογία διὰ τῆς ἐμβολιάσεως ἀπάντων τῶν κατοίκων τῆς νήσου Κερκύρας.

Ἀδύνατον τυγχάνει νὰ καταγράψω ἐνθάδε τὰ πολλὰ ἔργα καὶ δη δημοσιεύματα τοῦ δόκτορος Λάζαρου δε Μόρδου καὶ περιορίζομαι ν' ἀναφέρω ὧδε τὸ σπουδαιότατον ποίημά του: "Noticie Miscelanee intorno... Corcyra 1808"... οὗτος ἐκτενῶς... ἀλλοδαπῶν καὶ..... ἱατρῶν ἐν Κερκύρα λεξιλόγιον..... φαινομένων, περὶ δένδρων, περὶ σπόρων, περὶ σίτου, φαρμακευτικῶν φυτῶν Κερκύρας, περὶ πτηνῶν, περὶ ἰχθύων, περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Κερκυραίων, τοῦ κλίματος, τῶν ἐντοπιῶν ἀσθενειῶν κ.λπ. ἕτερα πονημάτων σπουδαῖα εἰσὶν τὰ ἐξῆς:

Intorno all' uso ed abuso bi signori spiritosi
Caratteri di buffon e di Gibbon
Memoria storia intorno alla musica degli antichi

Saggio intorno allo statuto.

Ibem idem alla virtu,

Idem idem all' Eroismo.

Sull' amore della patria

Memoria intorno all' indole ed utilita della vaccina

Memoria intorno la peste

Intorno all' uso dei bagni

Discorso intorno alle basse arti.

Τοιοῦτος υπήρξε ὁ συμπολίτης μας δόκτωρ Λάζαρος δε Μόρδος, σοφός, πρᾶος προσκυνητὴς, ἀγαθός, ταπεινός καὶ τοιοῦτοι ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον υπήρξαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἱατροὶ ἐπιστήμονες, οἵτινες εἶχον τὴν θείαν ἐντολὴν νὰ ἐφορευώσι καὶ ἐπαγρυπνώσιν ἐπὶ τῆς υγείας καὶ συνεπῶς καὶ ἐπὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν Κερκυραίων πολιτῶν.

Πλήρης ἡμερῶν ὁ συμπαθὴς Μόρδος ἀπεβίωσε τῇ 14ῃ Ἀπριλίου μηνὸς τοῦ 1823 ἔτους, ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου τοῦ ἐχαράχθη τὸ ἐξῆς εὐστοχον λατινικὸν ἐπιτύμβιον παρὰ τοῦ Κερ-

κυραίου λογίου Παδοβάνη συνταχθέντος:

*Roconia qui, insignis,
Ope vitas abstulit orco,
Inopi solatium curaue
amica Jacet
Fides ponos, pietas tumulo conduntur
eodem
Luctus nobis superest
Selendida fama tibus.*

Έγγραφον τον Μήνα Σεπτέμβριον του 1934
Κωνσταντίνος Παλατιανός

Να σημειώσουμε, ότι με το θάνατό του, μέ-
ρος της Βιβλιοθήκης του περιήλθε με διαθήκη
στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Κέρκυρας για να
γίνει και αυτό στάχτη τη νύχτα 13 - 14 Σεπτέμ-
βρη του 1934.

Ισραηλίτες που διετέλεσαν

Δημοτικοί Σύμβουλοι και πάρεδροι του Δήμου Κερκυραίων

Από την ίδρυση του Δήμου Κερκυραίων και
μέχρι τον τελευταίο πόλεμο, οι παρακάτω
Ισραηλίτες διετέλεσαν μέλη του Δημοτικού
Συμβουλίου Κερκυραίων.

1η περίοδος: 16.4.1866 - 15.4.1870 Ουδείς

2η περίοδος: 16.4.1870 - 15.4.1874

1. Ιεσοῦας Δ. Ραφαήλ Μανδολίν (2.831 ψήφοι)
2. Ναχαμούλης Ιωσήφ Σολομώντος (2.137 ψή-
φοι)
3. Μόρδος Ηλίας Δαβίδ, πάρεδρος (3.064 ψή-
φοι).

3η περίοδος: 16.4.1874 - 6.5.1879 Ουδείς

4η περίοδος: 7.5.1879 - 30.9.1883

Μόρδος Θεόφιλος Δ. Ηλιού (2.436 ψήφοι)

5η περίοδος: 1.10.1883 - 30.9.1887

1. Σέμος Βίκτωρ Ιωσήφ (2.826 ψήφους)
2. Μόρδος Θεόφιλος Ηλιού (2.566 ψήφους)

6η περίοδος: 1.10.1887 - 30.9.1891

Σέμος Βίκτωρ Ιωσήφ (2.478 ψήφους)

7η περίοδος: 1.10.1891 - 30.9.1893 Ουδείς

8η περίοδος: 1.12.1895 - 30.11.1899 Ουδείς

9η περίοδος: 1.12.1899 - 30.11.1903 Ουδείς

10η περίοδος: 1.12.1903 - 30.9.1907 Ουδείς

11η περίοδος: 1.10.1907 - 30.9.1911 Ουδείς

12η περίοδος: 1.4.1914 - 30.11.1925 Ουδείς

13η περίοδος: 1.12.1925 - 31.8.1929

Σαββίνος Δέντες Λέοντος (2.188 ψήφοι) (τα-
κτικός σύμβουλος της πλειοψηφίας)

14η περίοδος: 1.9.1929 - 31.8.1933

Σαββίνος ή Σαμπαθάς Δέντες (2.583 ψήφοι)
(μέλος της Δημάρχ. Επιτρ. εκλεγείς με το πλει-
οψηφούν ψηφοδέλτιο)

15η περίοδος: 1.4.1934 - 16.5.1951

Σαββίνος Δέντες (2.994 ψήφοι)
(απέθανε το 1944).

Τα στοιχεία αυτά πάρθηκαν από τους πίνα-
κες με τους δημάρχους και τους δημοτικούς
συμβούλους Κερκυραίων, που είναι αναρτη-
μένοι στο Δημαρχιακό Μέγαρο της Κέρκυρας.

Οδηγός Κέρκυρας του 1930

Στη Βιβλιοθήκη του Κοινωφελούς Ιδρύμα-
τος Παξών επισημάνανε έναν ογκώδη τόμο με
τον τίτλο «Οδηγός της Ελλάδας του έτους
1930», σε έκδοση Πυρσού, που περιείχε πλη-
ροφορικά στοιχεία για κάθε τι σε όλη την
Ελλάδα.

Από τα πληροφοριακά στοιχεία που αφο-
ρούσαν την Κέρκυρα, καταρτίσαμε τον παρα-
κάτω πίνακα, που δείχνει κυρίως τους επαγ-
γελματίες Ισραηλίτες της πόλης μας:

• Δημοτική αρχή... Δημοτικοί Σύμβουλοι...
Σαββίνος Δέντες,

• Ισραηλιτική Κοινότης... Πρόεδρος: Δαυίδ
Σαλομών.

• Κατωτέρα Εκπαιδεύσεις... Ισραηλιτικών.
Διευθυντής: Ελισ. Καλλονάς.

• Αυτόνομοι οργανισμοί... Επαγγελματι-
κών και Βιοτεχνικών Επιμελητήριον... Γραμ-
ματεὺς: Σαβ. Δέντες...

• Επαγγελματίαι...

Αργυραμοιβεία:	Σαλώμ Δαυίδ
Ασφαλιστικαί ετ. (πρ.):	Μόρδος Ρ.
Καθηκλοποιεία:	Σάρδα Σαρ.
Κρεοπωλεία:	Μουστακή Μάρκ. Μουστακή Μωυσ.
Ξυλεία (αποθήκαι):	Μιζραχή Σαρ.
Οικοδομήσιμα ὕλαι:	Ματαθίας Δ. Σαββ.
Παντοπωλεία:	Μάτσα Π.Θ. Μόρδου Σάββα Ααρών Σάββας Ασέρ Μάρκος Δέντε Α. Υιών Ζακάρ Ι. Σαμς και Σίας Ισαία Ζαδίκ Ισαάκ Ραφαήλ Ισαάκ Ισραήλ Σολ. Ιωχανάν Ι. Δανιήλ Κοέν Ιεσουλά Λευή Ισαάκ Ιακώβου Λευή Μωυσή Λευή Ραφαήλ Χαιμ Μάτσα Δαυίδ Μάτσα Χ. Ιακ. Μάτσα Βήττα Ρ. Μάτσα Χ. Υιών Ματαθία Μ. Νισήμ Ματαθία Ραφαήλ Μιζάν Δαυίδ Μουστακή Μωυσ. Μουστακή Πέρετς Μπακόλα Σιμαντώβ Αβρ. και Λευή Ισαάκ Σουλάμ Μάρκ. Τζάφου Ισαάκ Τζάφου Ν. Υιών Φόρνη Ααρών Μάτσα Ιακ. Μωυσή Αζάρ Βελλέλη Ι.

Υφάσματα (καταστ.):

Φωτογραφεία:

Χρωματοπωλεία:

Η ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ, ΠΟΛΙΣ ΒΕΣΣΑΙΝΑ

**Από μελέτη με
τίτλο «Η εν
Θεσσαλία, πόλις
Βέσσαινα και η
ομώνυμος
επισκοπή», του
δικηγόρου -
ιστοριοδίδου
Γεωργίου Δ.Α.
Χατζηκώστα,
παραλαμβάνουμε
το παρακάτω
απόσπασμα που
αναφέρεται στην
προυσία
Εβραίων στην
περιοχή της
Θεσσαλίας:**

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ
Δ.Α. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ

«**Μ**ε τας αντιλήψεις όθεν
αυτάς σημειούμεν τα κα-
τωτέρω αντλούντες ταύτα
εκ μιας σημαντικής πηγής του 12ου αι-
ώνος.

Ο Ισπανός ραββίνος Βενιαμίν ο εκ
Τουδέλας κατά τον 12ον μ.Χ. αιώνα βα-
σιλεύοντος εν τω Βυζαντίω του Μανου-
ήλ Κορνηνού (1143 - 1180) επεχείρησε
μεγάλην οδοιπορίαν ανά τον τότε προ-
σιτόν κόσμον με σκοπόν την απογρα-
φήν των Εβραϊκών Κοινοτήτων, εκκι-
νών δε ούτος εξ Υδρούντος (Οτράντο)
της Ιταλίας, διεκπεραιώθη εις Ελλάδα
και μέσω αυτής έφθασε μέχρι Κωνστα-
ντινουπόλεως.

Περί της οδοιπορίας ταύτης του Βε-
νιαμίν και των εξ αυτής συμπερασμά-
των πολλά εγράφησαν κατά καιρούς
υπό διασήμων ερευνητών της μεσαιω-
νικής ιστορίας ημετέρων και ξένων, οι-
οι ο εν Βιέννη σοφός Εβραϊστής και
Βυζαντινολόγος Σαμουήλ Κράους και
άλλοι πολλοί καθώς και οι ημέτεροι
Ζαμπέλιος, Λάμπρου, Παπαγεωργίου,
Βελλέλης, Βέης, Μενάρδος κ.λπ., ο δε
πολυμαθέστατος αείμνηστος καθηγη-
τής της Νομικής Σχολής του Πανεπι-
στημίου Αθηνών Ανδρέας Μ. Ανδρεά-
δης εμπεριστατωμένως διεξήλθε το θέμα
«Οι Εβραίοι εν τω Βυζαντινώ κράτει»
εις διάλεξιν του γενομένην εν Αθήναις
τω 1929, δημοσιευθείσαν εις τον ΣΤ' τό-
μον της Επετηρίδος Βυζαντινών
Σπουδών και αναδημοσιευθείσαν εις τα
υπό της Νομικής Σχολής του Πανεπι-
στημίου Αθηνών εκδοθέντα έργα
αυτού¹.

Εις την περί ης ο λόγος μελέτην, ο α-
είμνηστος Ανδρεάδης διαπιστώνει μιαν
αλήθειαν εν σχέσει με το οδοιπορικόν
του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας, ότι δη-
λαδή ουκ ολίγαι των αναφερομένων
πόλεων λόγω κυρίως της συλλαβικής
Εβραϊκής ορθογραφίας και της κακής
καταστάσεως των χειρογράφων δυσκό-
λως ταυτίζονται προς γνωστάς ελληνι-

κάς ονομασίας² και περαιτέρω ακο-
λουθών, ως εν υποσημειώσει ομολογεί
ο συγγραφεύς, διά τα δυσνόητα την εκ
του Εβραϊκού ανάγνωσιν του Βελλέλη,
έρχεται ν' αντήση τα συμπεράσματά
του μνημονεύων βάσει του οδοιπορι-
κού τούτου τα μέρη εκείνα της Ελλάδος
εις τα οποία φέρονται Εβραίοι απηριθ-
μημένοι κατά κεφαλήν. Μεταξύ λοιπόν
των μερών αυτών αναμινγνύονται μετά
των γνωστών Ελληνικών πόλεων τα
ευλόγως θεωρούμενα υπό του Ανδρεά-
δου ως δυσνόητα, ήτοι Σιτοπόταμο,
Βύσσινα και ει τι άλλο, εν τη οξυνεία
του δε ο ακούραστος εκείνος ερευνητής
θέτει την απορίαν του περί της υποδη-
λουμένης πόλεως εντός παρενθέσεως
ούτω πως: (Ζητούν;) ομοίως δε διά την
Βύσσιναν (Βόλος;) προφανώς αγόμε-
νος εις την υποψίαν ότι πρόκειται περί
των πόλεων αυτών εκ της γεωγραφικής
αυτών θέσεως εν σχέσει με την ακο-
λουθουμένην υπό του Ραββίνου Βενια-
μίν του εκ Τουδέλας πορείαν και της
ορθής μνείας άλλων πλησιοχώρων πό-
λεων προς τας εν λόγω δυσνοήτους τας
οποίας αναφέρει ούτος οίον: Πελεού
και Αλμυρού.

Καίτοι όμως υπό το όνομα Σιτοπότα-
μο βασίμως πρέπει να εικάσωμεν ότι
δεν νοείται το υπό του Ανδρεάδου πιθα-
νολογούμενον Ζητούν, δηλαδή αυτή η
πόλις της Λαμίας, ως εκαλείτο εις πα-
λαιότεραν εποχήν, αλλ' η πεδινή περιο-
χή αυτής ολόκληρος, διασχιζόμενη
υπό του Σπερχείου ποταμού, εξ ου και
του είδους της παραγωγής ελάμβανε
και το προσήκον όνομα η περιοχή ως
Σιτοπόταμο, εν τούτοις η σκέψις του
Ανδρεάδου ότι πρόκειται περί του Ζη-
τουνίου, δεν είναι τελείως αβάσιμος, α-
φού συντρέχει ταυτότης τόπου, πλην
του ίδιου η σκέψις πως διά του ονόμα-
τος Βύσσινα ενδεχόμενον να αποδίδε-
ται η πόλις του Βόλου δεν ευρίσκομεν
καν να είναι ηπολογημένη, το μεν διότι
πόρρω απέχει το εν του άλλου ονόμα-

τος ταυτιζομένου μεταξύ αυτών του αρχικού ψηφίου, το δε διότι ουδαμού αναφέρεται έστω και με παραλλαγήν τοιούτον τοπωνύμιον εις την κυρίως περιοχὴν του Βόλου.

Εἰς την ἀπορίαν και την εἰκασίαν μήπως πρόκειται περὶ Βόλου της Θεσσαλίας, ο αείμνητος καθηγητὴς Ἀνδρεάδης παρεσύρθη και εκ της υπό του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας τοποθετήσεως της αγνώστου εις αὐτόν (Ἀνδρεάδην) πόλεως Βύσσιναν πλησίον του εν Θεσσαλία Ἀλμυροῦ καθὼς και εκ της εν γένει πορείας του αὐτοῦ Βενιαμίν του εκ Τουδέλας βαίνοντος ὡς εἴρηται εκ δυσμῶν προς Κωνσταντινούπολιν κυρίως ὁμως παρεσύρθη οὗτος εκ δεδικαιολογημένης ἀγνοίας των κατ' ἰδίαν τοπωνυμίων της Θεσσαλικῆς περιοχῆς εις την οποίαν ἀνεζητεῖ την Βύσσιναν και τας οποίας αν ἐγνώριζεν ο κατὰ πάντα σοφός και ἐπιμελέστατος Ἀνδρεάδης, θα κατέληγε ἀλλοῦ που δεχόμενος ὅτι διὰ του ονόματος τούτου δεν προσδιορίζετο ο Βόλος ὡς ἐπίστευσε προς στιγμήν, ἀλλ' ἄλλη θεσσαλικὴ πόλις ἀκμάζουσα την εποχὴν ἐκείνην, αὐτὴ αὕτη ἡ Βέσσαίνα, της οποίας ἐλάχιστα το ὄνομα παρεφθάρη εν τῷ κειμένῳ του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας.

Δεν χωρεῖ λοιπὸν ἀμφιβολία, πως ἡ υπό του ραββίνου Βενιαμίν του εκ Τουδέλας ἀναφερομένη εις την Θεσσαλίαν υπό το ὄνομα Βύσσινά πόλις, εις την οποίαν ἐφθάσε οὗτος μετὰ πορείας δύο ημερῶν ἀπὸ του Ἀλμυροῦ δε εἶναι ἄλλη παρά ἡ Βυζαντινὴ Βέσσαίνα, ἀκμάσασα πολὺ προ της καταλήψεως της Θεσσαλίας υπό των Σέρβων.

Ὡς εἶναι ευνόητον, ο Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας εις την οδοιπορίαν του ἐκείνην ἐπεσκέπτετο γνωστὰ εκ των προτέρων εις αὐτόν κέντρα ὅπου υπῆρχον Εβραϊκαὶ κοινότητες ἐκεῖ δε πληροφορούμενος την εις πλησιόχωρα ὑπαρξίν ἄλλων Εβραϊκῶν οικογενειῶν ἐπεσκέπτετο προφανῶς και αὐτάς. Εξ αὐτοῦ ὁμως γεννᾶται το ἐρώτημα αν ἡ Βέσσαίνα των Βυζαντινῶν χρόνων εἶχεν Εβραίους, ὥστε προς ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῶν και ἀπογραφὴν των να μεταβῇ ἐκεῖ ο ραββίνος Βενιαμίν.

Επὶ του ἐρωτήματος τούτου, μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν πως υπῆρχον εις την Βέσσαιναν Εβραῖοι. Βάσει των πηγῶν του ρηθέντος Βενιαμίν και ἄλλων, τας οποίας ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του ο αείμνητος Ἀνδρεάδης κατέληξεν εις το συμπέρασμα πως εν εκ των κυριοτέρων ἐπιτηδευμάτων των Εβραίων κατὰ την εποχὴν ἐκείνην (12ον αἰῶνα μ.Χ.) ἦτο αὐτὸ του μεταξουργοῦ¹.

Ἡ ἀκμάσασα λοιπὸν, ἀπ' αἰῶνων και μέχρι τούδε διαδεδομένη εις την περιοχὴν της Ἀγυιάς της Θεσσαλίας σηροτροφία δικαιολογεῖ την ὑπαρξίν εις την πλησίον αὐτῆς ἀκμάζουσας τότε Βέσσαιναν Εβραίων, τους οποίους ἀναφέρει ο Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας, ἀναβιβάζων μάλιστα αὐτούς εις ἐκατόν, ἀφού ὡς εἶδομεν εν των κυρίων ἐπαγγελματῶν αὐτῶν ἦτο το του μεταξουργοῦ, προκύπτωντος ταυτοχρόνως εκ του λόγου τούτου της ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων και ἐπὶ της Βυζαντινῆς ἰδίας εποχῆς ἀσχολίας των κατοίκων της περιφερείας, τότε μεν Βεσσαίνης, βραδύτερον δε Ἀγυιάς εις την σηροτροφίαν και μεταξουργίαν.

Το βάσιμον ἄλλωστε της γνώ-

μης ὅτι εν Βεσσαίνῃ οἱ κάτοικοι ἠσχολοῦντο με την μεταξουργίαν, ἐνισχύεται και εκ του σημαντικοῦ ἀριθμοῦ των ἐκατὸν Εβραίων τους οποίους ἀνευρίσκει ο Βενιαμίν εις την Βέσσαιναν, δεδομένου ὅτι εις τας Θῆβας, αἰτνες την ἰδίαν ἐκείνην ἐποχὴν ἦσαν το κατ' ἐξοχὴν κέντρον μεταξουργίας, μνημονεύονται ὑπὸ του ἰδίου οδοιπόρου Βενιαμίν δι-σχιλίοι Εβραῖοι².

Κατ' αὐτόν τον τρόπον τα ἐξαγόμενα εκ των πληροφοριῶν του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας προσθέτουν μιαν σημαντικὴν ἀκτίνα φωτός εις την ἱστορίαν της παρακμάσεως Βυζαντινῆς πόλεως της Βεσσαίνης, της οποίας πάλιν την ἀκμὴν ἐνεκα ἀκριβῶς των ἀνωτέρω ἱστορικῶν δεδομένων οφείλομεν ν' ἀποδώσωμεν ὡς βασιζομένην εις την σηροτροφίαν και μεταξουργίαν, αἰτνες, ἀποτελοῦσαι το κύριον βιοποριστικὸν ἐπ' ἀγέλμα των κατοίκων, ἐπεξετάθησαν ἐξ αὐτῆς μέχρι των καθ' ἡμᾶς χρόνων εις ὅλην αὐτὴν την περιοχὴν την ἀποτελοῦσαν την ἐπαρχίαν Ἀγυιάς».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἀνδρ. Μ. Ἀνδρεάδου Ἐργ. ἀνεκδ. δόμενα ὑπὸ της Νομικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τ. 1, σελ. 609 και ἐπ.
2. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 610.
3. Α. Ἀνδρεάδης, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 613.
4. Α. Ἀνδρεάδης, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 612. Σπ. Λάμπρου τα Σαζόμενα Μιχ. Ἀκορινάτου, Γεωργίου Δ.Α. Χατζηκώστα εις ΣΤ' τόμον Ευρωπαϊκῶν μελετῶν. [Ἀπὸ τα Θεσσαλικά Χρονικά, ἐκδόση της Ἱστορικῆς και Λογογραφικῆς Εταιρείας Θεσσαλῶν 1965]

Ο ΔΕΣΜΟΣ

Καθόμασταν σε κάποιο καφενείο με κήπο. Ήταν καλοκαίρι όταν το δειλινό στη Βαρσοβία κρατάει πολύ. Ο ήλιος δύει, αλλά ο ουρανός παραμένει φωτεινός διατηρώντας μια λάμψη απόβραδου. Τα πουλιά ακόμη τιτίβιζαν ανάμεσα στα κλαδιά των δέντρων. Πεταλούδες με άσπρα φτερά κύκλωναν ξετρελαμένα τα λαμπρόνια των φώτων. Η γλυκιά μυρωδιά των λουλουδιών ανακατεύονταν με το άρωμα του καφέ, του κακάο και των φρεσκοψημένων γλυκισμάτων. Ένα αυγουστιάτικο φεγγάρι και πλάι του ένα φωτεινό αστέρι, έλαμπαν στον ουρανό.

Καθόμασταν μια μικρή ομάδα - αρκετοί συγγραφείς, ένας ζωγράφος και ένας γλύπτης. Γρήγορα φύγανε όλοι εκτός από έναν συγγραφέα γίνις, τον Reuven Berger κι εμένα. Ο Reuven είχε γίνει χωρίς γνωστός σαν μεγάλο ταλέντο, αλλά τότε ακριβώς σταμάτησε να γράφει εντελώς. Πίναμε καφέ, τρώγαμε φραντζολάκια με μαρμελάδα και κουβεντιάζαμε για γυναίκες. Ο Reuven έλεγε ανέκδοτα και κάπνιζε το ένα τσιγάρο μετά το άλλο. Σε μια απομονωμένη γωνιά του καφενείου, κάποιος χτυπούσε τα πληκτρα ενός πιάνου. Από τα χωράφια και τα περιβόλια που βρίσκονταν από την άλλη πλευρά του Βιστούλα έφθασαν ολόγυρα ευωδίες του φθινοπώρου καλοκαιριού.

Ο Reuven Berger πέταξε τις στάχτες του τσιγάρου του μέσα στο τασάκι και είπε: «Υπάρχουν περιπτώσεις που ένας άνδρας αναγκάζεται να χτυπήσει μια γυναίκα. Άσχετα αν είναι διακριτικός από φύση, δεν έχει άλλη εκλογή. Ξέρεις πως έχω τη φήμη να είμαι πάρα πολύ ευγενικός με το ωραίο φύλο, αλλά η ιστορία που θυμάμαι είναι τόσο τρελή και άσχετη από μένα, που κάθε φορά που την ανακαλώ, πρέπει να γελάσω. Παρόμοιο συμβάν γίνεται μόνο στη ζωή, όχι στο μυθιστόρημα. Είναι ακριβώς πάρα πολύ γελοίο για να γίνει πιστευτό».

- «Φθάνει η αγωνία. Ας την ακούσουμε», είπα.

- «Σύμφωνοι. Ξέρεις πως από δεκατεσσάρων χρονών είχα σχέσεις με γυναί-

κες. Τις αγαπούσα και με αγαπούσαν. Το συμβάν που θα διηγηθώ, έγινε περίπου πριν από οκτώ χρόνια, ίσως και δέκα. Ζούσα με μια γυναίκα που ήταν πολύ ερωτευμένη μαζί μου. Με ένα χαράκτηρα σαν τον δικό της, η αγάπη γίνεται μια ψύχωση. Η παράλογη ζήλια της έκανε τη ζωή μου κόλαση. Χιλιάδες φορές διέκοψα τη σχέση μας και κάθε φορά ξαναγυρνούσε κοντά μου. Ο πατέρας της ήταν ένας ευσεβής Εβραίος, ιδιοκτήτης ενός σπιτιού. Το όνομά της ήταν Μπέλλα. Συνήθιζε να κυκλοφορεί στους φιλολογικούς μας κύκλους πολύ καιρό πριν εσύ αρχίσεις να έρχεσαι στη Λέσχη των Συγγραφέων. Είχε σπουδάσει σε ένα εξαιρετικό σχολείο για κορίτσια και είχε τους τρόπους μιας καλοαναθρεμμένης κυρίας. Και ήταν και πολύ όμορφη. Όμως, εξαιτίας μου είχε αρχίσει να πίνει. Εκείνη την εποχή ήμουν ακόμη παντρεμένος. Η Μπέλλα θα καθόταν στο δωμάτιό της μόνη, θα έπινε βότκα από το μπουκάλι, θα κάπνιζε και θα καυγάδιζε μαζί μου από το τηλέφωνο, αν μπορούσε να με βρει. Έπρεπε να την παρατήσω. Μέρα με τη μέρα γινόταν χειρότερη. Είχε επιχειρήσει επανειλημμένα να αυτοκτονήσει.

Όταν βρίσκονταν σε παρόμοιες καταστάσεις παροξυσμών, γινόταν άγριες σκηνές. Μόνον ένα πράγμα μπορούσε να σταματήσει τα παράλογα ξεσπάσματά της - το ξύλο. Ήμουν αναγκασμένος να την δέρνω κατά καιρούς κι αυτό την έφερνε αμέσως στα συγκαλά της. Ξανάβρισκε την αταραξία της, γινόταν ήρεμη. Συχνά παρομοίαζα την κατάσταση αυτή με πόλεμο. Όταν ένα έθνος φθάνει να γίνεται καταστρεπτικά πολεμοχαρές, ένας τρόπος υπάρχει μόνον να το ξαναφέρει κανείς στο σωστό δρόμο - η ήττα. Αν ένας ειρηνιστής άκουγε αυτό που λέω, θα κατέρρεε, αλλά είναι αλήθεια.

Να την ξεφορτωθώ; Δεν ήθελα να την παρατήσω για τα καλά. Με τον τρόπο μου την αγαπούσα. Αν δεν υπήρχαν αυτές οι τρελές σκηνές, θα μπορούσα να είμαι ευτυχής μαζί της. Αλλά ήταν ικανή να σχίσει το φόρεμά της στη μέση του δρόμου ή να πέσει στις ρόδες ενός αυτο-

**Ισαάκ
Μπάσεβιτς Σίνγκερ**
(1904 - 1991).

Γεννήθηκε στην Πολωνία και σπούδασε στη ραββινική Ιερατική Σχολή της Βαρσοβίας.

Το 1935 μετανάστευσε στις ΗΠΑ, όπου εργάστηκε ως δημοσιογράφος.

Βραβείο Νόμπελ 1978.

Έργα: «Ο σκλάβος», «Ο μάγος του Λισμπόλιν», «Το αγρόκτημα»,

«Πάθη», «Στεφάνι και Φτερά» κ.ά.

Αναδημοσίευση από την

Ευθύνη,

Ιανουάριος 1992.

φτε;», «Πότε γράφετε;», «Από πού αντλείτε την έμπνευσή σας;». Ένας απ' αυτούς άρχισε να με επικρίνει που δεν είμαι αρκετά προοδευτικός και δεν ενδιαφέρομαι για το μέλλον των μαζών. Σ' αυτά τα μέρη πρέπει νά 'ναι κανείς προετοιμασμένος για όλών των ειδών τις ανοησίες. Ήταν σχεδόν η ώρα για την διάλεξη και έπρεπε να ζητήσω από την επιτροπή να με αφήσει, ώστε να μπορέσω να αλλάξω το πουκάμισό μου. Στην πραγματικότητα έπρεπε να τους βγάλω έξω με την βία.

Δόξα τω Θεώ, τελικά με άφησαν μόνο. Αμπάρωσα την πόρτα και είχα αρχίσει να ξεντύνομαι, όταν ακούστηκε ένα χτύπημα. Ποιος μπορούσε να είναι; Μια γυναικεία φωνή ακούστηκε: «Άνοιξτε. Είμαι εκείνη που θα σας συστήσει απόψε στο ακροατήριο». Γρήγορα φόρεσα πάλι το σακάκι μου, άνοιξα την πόρτα και ποιος νομίζεις ήταν μπροστά μου; Η γυναίκα που καθόταν απέναντί μου στο τρένο!

Έχω δοκιμάσει πολλών ειδών εκπλήξεις, αλλά αυτή σίγουρα ήταν η μεγαλύτερη απ' όλες. Και η γυναίκα επίσης, φάνηκε να εκπληρώσει. Με κοίταξε και τα μάτια της έμοιαζαν σαν να είχαν αλλοιωθώρσει. Την προσκάλεσα να περάσει μέσα, αλλά στεκόταν ριζωμένη στο κατώφλι χωρίς να πιστεύει σε ό,τι έβλεπε. Όταν επιτέλους μπήκε στο δωμάτιο, άρχισε να μιλάει. Δεν θυμάμαι ακριβώς τι είπε, η ουσία ήταν πως είχε διαβάσει έργα μου και με θεωρούσε έναν από τους πιο ρομαντικούς και ευγενικούς γίντις συγγραφείς της Πολωνίας. Είχε πάει να επισκεφθεί μια αδελφή της άρρωστη σε μια κοιτηνή πόλη, αλλά επέστρεψε μια μέρα νωρίτερα για να με παρουσιάσει πριν από την διάλεξη. Ήταν η υπεύθυνη της βιβλιοθήκης στην πόλη και η πρόεδρος της επιτροπής. Με φωνή έντονη είπε, πως ήταν πάντα γοητευμένη από τη βαθιά εσωτερικότητα και κατανόηση για τις γυναίκες που τα βιβλία μου απεκάλυπταν. «Οεé των ουρανών, πως είναι δυνατόν να είσθε ο ίδιος άνδρας που είδα στο τρένο; Όχι, αυτό είναι αδύνατον. Πείτε μου, σας παρακαλώ, πως κάνω λάθος», με ικέτευσε δραματικά με όψη επίσημη και έχοντας ενώσει τα χέρια της. Επανάλαβε: «Είσθε αληθινά εσείς; Είναι αλήθεια αυτό; Σας πα-

ρακαλώ, πείτε μου πως κάνω λάθος!».

- «Λυπάμαι, δεν κάνετε λάθος», της απάντησα, «αλλά θα σας εξηγήσω αργότερα τα πάντα».

- «Τι; Είσθε ικανός για μια τέτοια συμπεριφορά;» στρίγγλισε. «Αν είναι έτσι, τότε το κάθε τι είναι ψεύτικο. Αν αυτό είναι δυνατόν, τότε το σύνολο της λογοτεχνίας είναι μια ντροπή και μια απάτη και τίποτε άλλο από μια πρόστυχη υποκρισία».

Εξακολούθησε να με επιτιμά στριγγλίζοντας όλο και δυνατότερα, μέχρι που κατάφερα να την διακόψω: «Κυρία ή δεσποινίς, ό,τι μπορεί να είσθε, πρέπει να ετοιμαστώ για την διάλεξή μου και είμαι κιόλας αργοπορημένος. Θα μιλήσουμε στη δεξίωση».

- «Ετσι λοιπόν! Με πετάτε έξω;» ούρλιαξε. «Δεν έχετε καθόλου ευπρέπεια ή ντροπή; Εσείς που θά 'πρεπε να δίνετε το προβάδισμα, το παράδειγμα για όσους καταφέρνουν λιγότερα! Αυτό είναι προστυχία, σκέτη προστυχία!».

Η φωνή της άγγιξε υστερικά ύψη, ενώ το ρολόι μου έδειχνε πως η επιτροπή μπορούσε κάθε στιγμή να φθάσει για να με συνοδεύσει στην αίθουσα διαλέξεων. Γνώριζα από πείρα, πως πάντα έρχονται νωρίτερα από το χρόνο που λένε. Ένιωθα απελπισμένος. Μόλις πριν λίγο έπρεπε να απαλλαγώ από την επίθεση της Μπέλλα και τώρα ήμουν δέσμιος μιας άλλης. Κατάλαβα πως με μια μυσητριώδη πράξη γυναικειάς απομίμησης, η γυναίκα αυτή θέλησε να δημιουργήσει την ίδια σκηνή που είχε κάνει η Μπέλλα - με ένα υβρεολόγιο από απειλές, κατηγορίες, δάκρυα, προσφωνήσεις, που θα μπορούσαν να συνεχιστούν για άπειρο χρόνο. Έβγαλα μια δυνατή φωνή: «Φεύγτε αμέσως ή πρέπει να σας πετάξω έξω».

- «Πετάξέ με!» ούρλιαξε. «Ας μάθει όλος ο κόσμος τι απατεώνας είσθε. Εσείς και όλοι οι συγγραφείς. Εσείς και όλοι οι άνδρες - μια ομάδα ψευτών, απατεώνων, αποπλανητών, δολοφόνων. Ας μάθει όλος ο κόσμος τι απατηλό παιχνίδι παίζετε για να ξεγαλάσετε τον τίμιο αναγνώστη - να μας εξαπατήσετε, να ξεγελάσετε με τα ψεύδη και την κυνικότητα σας. Εσείς ο διάβολος, εσείς το τέρας. Εσείς ο δαίμονας».

Ναι, το κατάλαβες. Όρμησα ε-

πάνω της, την άρπαξα και άρχισα να την σέρνω προς την πόρτα. Έβγαλε ένα τρομαχτικό ουρλιαχτό, προσπάθησε να αντισταθεί βίαια και άρχισα να την χτυπώ ακριβώς όπως είχα κάνει με την Μπέλλα στο τρένο. Όλα έγιναν τόσο γρήγορα, που με δυσκολία μπορούσα να το πιστέψω κι εγώ ο ίδιος. Άνοιξα την πόρτα διάπλατα και την έσπρωξα έξω. Περίμενα να ακούσω τα βροντήματά της στην εξώθυρα και να φέρει όλο το χωριό στην επίδειξη. Για λίγα λεπτά ήμουν έτοιμος να αρπάξω την βάλιτσα μου και να τρέξω να σώσω τη ζωή μου, αλλά υπήρχε απόλυτη ησυχία απ' έξω.

Φαντάστηκα πως είχε λιποθυμήσει. Ίσως την είχα σκοτώσει. Τι ειρωνεία αν αυτή η ηλίθια διάλεξή μου τελείωνε με ένα έγκλημα! Άνοιξα πάλι την πόρτα, αλλά ο διάδρομος ήταν σκοτεινός και άδειος. Είχε φύγει. Μόνο τότε κατάλαβα τι μου είχε συμβεί. Τα χέρια μου τρέμανε, τα πόδια μου λύγιζαν και όσο κι αν προσπάθησα, δεν μπορούσα να κουμπώσω το κολάρο του πουκαμίσου μου.

Είχα ετοιμάσει το χειρόγραφό μου για εκείνο το βράδυ, αλλά δεν μπορούσα να θυμηθώ πού το είχα βάλει. Ίσως ήταν προτιμότερο να το σκάσω από το χωριό, ύστερα απ' όσα είχαν συμβεί. Εκείνη τη στιγμή άκουσα βήματα και φωνές. Δυο νέοι άντρες έρχονταν για μένα. Ένας απ' αυτούς ρώτησε: «Ήταν εδώ η Ζιμπορά;». Κατάλαβα πως η Ζιμπορά ήταν η βιβλιοθηκάριος. Ο λαιμός μου είχε σφίξει και δεν μπορούσα να προφέρω λέξη. Οι δύο άντρες κατάλαβαν πόσο ήμουν αναστατωμένος και ο ένας με βοήθησε με το κουμπί του κολάρου μου. Ο άλλος ρώτησε: «Γιατί σκορπίσατε τα χειρόγρατά σας στο πάτωμα;». Σήκωσε τα χαρτιά από κάτω και τα έβαλε σε τάξη. Μετά κατεβήκαμε τις σκάλες. Δεν υπήρχε σημάδι της γυναίκας πουθενά. Έξω είχε σκοτεινιάσει και υγρό χιόνι έπεφτε στη γη.

Φθάσαμε επιτέλους στην αίθουσα διαλέξεων και εκεί μας περίμενε ένα μεγάλο ακροατήριο. Κάποιος εκπρόσωπος της επιτροπής ή ό,τι άλλο ήταν, ρωτούσε πού βρισκόταν η Ζιμπορά. Δεν ήταν μέσα στην αίθουσα. Υπήρχαν κάποιιοι που επιθυμούσαν να την περιμένουμε. Είχε εργασθεί για την πα-

ρουσίαση που θα έκανε για μένα πολλές εβδομάδες. Άλλοι επισήμαναν πως είχαμε αργοπορήσει. Στο τέλος, παρουσιάστηκε ένας νέος και φύτεψε τον εαυτό του στο τραπέζι του ομιλητή. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι έλεγε. Μια λέξη ακουγόταν κοφτή στην ομιλία του - «το οποίο», μια λέξη που έλεγε ξανά και ξανά, ίσως γιατί αυτή η λέξη υποδηλώνει στις επαρχίες σωστή γνώση της γλώσσας. Περίμενα κάθε λεπτό να ξεσπάσουν γιουχαίσματα από το κοινό, αλλά υπήρχε απόλυτη ησυχία στην αίθουσα.

Μετά την ομιλία μου συνέχισα με την ανάγνωση μιας από τις ιστορίες μου, αλλά τα γράμματα χόρευαν σαν τρελά μπροστά στα μάτια μου και το έντυπο άλλαζε χρώματα. Για καλή μου τύχη γνώριζα την ιστορία μου σχεδόν απ' έξω. Το θέμα της ήταν η συνάντηση ενός αγοριού και μιας νέας ένα σεληνόφωτο βράδυ - μια ιστορία τρυφερή και ρομαντική όσο καμιά απ' όσες έχω γράψει. Η ανάγνωσή μου διακοπτόταν πολλές φορές από χειροκροτήματα κι έτσι είχα αρχίσει να ξαναβρίσκω τον έλεγχό μου. Καθώς η όρασή μου καθάριζε, τις πρώτες ψυσιογνωμίες που αναγνώρισα μέσα στο ακροατήριο ήταν της Μπέλλα και της Ζιμπορά.

Καθόταν πλάι πλάι στις πρώτες σειρές, επευφημώντας και χειροκροτώντας με. Τα μάτια τους έλαμπαν από ενθουσιασμό. Άρχισα να γελάω δυνατά. Προς στιγμήν, το ακροατήριο μου φάνηκε να τα χάνει, γιατί η ιστορία μου ήταν σοβαρή, όχι χιουμοριστική. Αλλά το γέλιο είναι κολλητικό και γρήγορα όλο το πλήθος ενώθηκε γελώντας μαζί μου. Ποτέ πριν δεν είχα κάνει ένα ακροατήριο να γελά έτσι. Ω, πρέπει να γελάσω ξανά...».

Ο Reuven ξεκαρδίζοταν ανόητα με το πρόσωπο μέσα στο μαντήλι του και σκούπιζε τον ιδρώτα του από το ψηλό μέτωπό του. «Θα μπορούσα να γράψω μια ιστορία με αυτό το συμβάν», είπε, «αλλά έχασα την διάθεσή μου μ' αυτό το βρωμερό επάγγελμα κακογραφίας».

- «Τι απέγινε η Μπέλλα;» ρώτησα.

Ο Reuven έγινε σοβαρός για μια στιγμή. «Πέθανε. Όχι, όχι αυτοκτονία - όχι αληθινή. Σκότωσε τον εαυτό της λίγο - λίγο. Έπαθε ικτερο. Κατέστρεψε τα νεφρά της, το σπένδα της. Τα πάντα. Δεν θα μάθω ποτέ πώς άντεξε τόσο πολύ».

- «Και τι έγινε με την Ζιμπορά;»

- «Όσο έζη, είναι ακόμα βιβλιοθηκάριος. Κατά καιρούς ερχόταν στην Βαρσοβία και σε κάθε της επίσκεψη θα μου τηλεφωνούσε.

Άρχιζε κάθε φορά με τη φράση: «Στο τηλέφωνο η γυναίκα που χτύπησες». Κατά κανόνα, ζητούσε μια μικρή χάρη - τη γνώμη μου για ένα βιβλίο, δύο εισιτήρια - προσκλήσεις για μια διάλεξη, ένα αυτόγραφο. Πάντα θα την διευκόλυνα. Παρέμεινε φίλη της Μπέλλα όλο το χρόνο της αρρώστιας της. Την επισκεπτόταν όποτε βρισκόταν στην Βαρσοβία. Της έστελνε μικρά δώρα για τα γενέθλιά της και με άλλες ευκαιρίες. Πολλές φορές μου ζητούσε να δώσω μια διάλεξη στο χωριό. Δεν μπορούσα όμως να ξαναπάω εκεί. Αλλά πάντα της το υποσχόμουν. Θα της έλεγα στο τηλέφωνο: «Ναι, αγαπητή μου, θα έρθω και θα σου ορκιστώ σε ό,τι μου είναι ιερό, ότι δεν θα σε χτυπήσω αυτή τη φορά. Το αντίθετο, αν μου το επιτρέψεις, θα σε φιλήσω». Κι εκείνη μου απαντούσε: «Δεν είχα εκλογή. Το λάθος ήταν όλο δικό μου. Μάλιστα, ό,τι έκανες, δημιούργησε ένα είδος μυστικού δεσμού μεταξύ μας». Δεν μου έχει τηλεφωνήσει εδώ και πολύ χρόνο. Ελπίζω να είναι καλά».

- «Παντρεύτηκε ποτέ;» ρώτησα.

Ο Reuven κούνησε το κεφάλι του αρνητικά. «Ποτέ. Καμιά φορά υποψιάζομαι πως ό,τι συνέβη μεταξύ μας, ήταν η πιο στενή σχέση που είχε ποτέ με έναν άντρα».

Γράμματα στα «Χρονικά»

Αιχμαλωσία και σωτηρία Εβραίων κατά την Κατοχή

✓ Ο κ. **Γρηγόριος Λιμτσούλνς**, από τη Νίκαια Λαρίσης, παρέχει τα παρακάτω στοιχεία:

«Θα σας θυμίσω κάτι παλιό από την αντίσταση του 1943 - 44.

Είμαι ένας από τους απομεινάντες της Εθνικής Αντίστασης. Είμαι από τη Νίκαια Λαρίσης και λέγομαι Λιμτσούλνς Γρηγόριος, 70 ετών. Πέρασαν πολλά χρόνια και αρχίζουμε να τα ξε-

χνάμε. Έχω και έναν ακόμα φίλο μου, που μένει στη Λάρισα και λέγεται Αλεξίου Κώστας. Είμαστε και οι δύο συνταξιούχοι του ΙΚΑ.

Πριν από λίγες μέρες βρήκα έναν φίλο μου Ισραηλίτη και μου είπε να σας στείλω γράμμα. Λέγεται Πέπος. Λοιπόν, το 1943 - 44, εγώ και ο φίλος μου Κώστας πήραμε μέρος στην απαγωγή της 514 αμαραιοιστοχίας, που εστάθμευε στο Λιανοκλάδι Λαμίας. Εξο-

νώσαμε όλη τη γερμανική φρουρά και απελευθερώσαμε 1.898 Ισραηλίτες κρατούμενους. Όπως μας είπαν οι Γερμανοί αιχμάλωτοι, τους πήγαιναν στο Άουσβιτς για εξόντωση. Τα βαγόνια ήταν κλειδωμένα με πολλά σίδερα. Μετά από πολλούς κόπους τα σπάσαμε όλα, βγάλαμε όλους έξω και πήγαμε άλλους στην Σπερχειάδα και άλλους στη Μακρακώμη. Μέσα στα βαγόνια βρήκαμε και 18 νεκρούς.

Στο τρένο ήταν ένας Ισραηλίτης ονόματι **Καρδερόν** από τη Λάρισα. Γνωρίστηκε και μας ευχαρίστη-

σε με δάκρυα στα μάτια.

Τότε ήρουν στην Ελλάδα σε αγγλική αποστολή. Άκουσα από τον αρχι-επίσκοπο Κρίστοφ Ελντμαν Γερμανοί και άλλους συλλήψεις στον Αμέσως πήγα όλη τη βράδυ στη Λαρίσα και πολιτικά φωνάζω και πληροφορήκα τον φίλο του πατέρα μου, **Αβραάμ Ζακάρ**. Τον απελευθέρωσα στην Αγιά του όρους Κισσάβου. Πήγε σαν τηλεφωνητής και γλίτωσε. Τώρα ζει με την παιδιά του και έχει έναν εργοστάσιο επίπλων. Λέγεται **Μωύς Ζακάρ**.

Βιβλίο

• Τα πάθη του Εβραϊκού λαού σ' ένα καινούριο βιβλίο.

✓ **Θ. ΚΑΡΖΗ, «Η γυναίκα στον 20ό αιώνα»**, σελ. 274, εκδόσεις «Φιλιππότη», Αθήνα, 1993.

Κυκλοφόρησε το νέο βιβλίο του γνωστού συγγραφέα και δημοσιογράφου Θόδωρου Καρζή με τίτλο «Η γυναίκα στον 20ό αιώνα». Πρόκειται για μια ολοκληρωμένη παρουσίαση, συνθετική και κριτική, της δραστηριότητας, των επιτευγμάτων και των παθημάτων του γυναικείου φύλου από την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστα-

σης μέχρι τα τέλη του αιώνα μας. Τα στοιχεία του θέματος τεκμηριώνονται με μια βιβλιογραφία, κυρίως ξένη, 180 περίπου τίτλων.

Στο κεφάλαιο «Γυναίκες στον πόλεμο», ο συγγραφέας αναφέρεται διεξοδικά - μεταξύ πολλών άλλων - και στην ασύλληπτη συμφορά που επισώρευσε στην εβραϊκή φυλή η ναζιστική κτηνωδία, καθώς και σε αντιστασιακά επεισόδια με ήρωες όχι μόνο άντρες, αλλά και γυναίκες.

Κυριότερο από τα επεισόδια αυτά είναι η ηρωική και τραγική εξέγερση του γκέτο της Βαρσοβίας, τον Απρίλιο του 1943, που τερματίστηκε με την εξόντωση όλων των κατοίκων του. «Ακόμη και τις γυναίκες και τα παιδιά;», ρωτούσε τους προϊσταμένους του ο στρατηγός Έριχ φον ντεμ Μπάχ. «Ναι, ακόμη και τις γυναίκες και τα παιδιά», του απαντούσε ο αρχιδολοφόνος Χάινριχ Χίμλερ.

Άλλωστε, στην εξέγερση οι γυναίκες είχαν πολεμήσει τόσο σκληρά όσο και οι άντρες, κάτι που αναγνώρι-

ζε ο θηριώδης στρατηγός των Ες Ες Γιούργκεν Στρόοπ στην επίσημη αναφορά του. «Ήταν οπλισμένες - έγραφε - σαν τους άντρες (και) πυροβολούσαν με δύο πιστόλια ταυτόχρονα, ένα σε κάθε χέρι».

Αλλά οι περισσότερες σελίδες του βιβλίου είναι αφιερωμένες στο Ολοκαύτωμα, όπου με εξαντλητική τεκμηρίωση, γλαφυρότητα και συνθετική δεξιότητα ο αναγνώστης πληροφορείται όλα τα στοιχεία του φοβερότερου μαζικού εγκλήματος των αιώνων, όπου τα πιο τραγικά θύματα υπήρξαν οι ανυπεράσπιστες γυναίκες και τα ανύποπτα, αθώα παιδιά.

Συγχρόνως, πέρα από τα θύματα, ο συγγραφέας κάνει ειδική μνεία για τους θύτες και ιδιαίτερα για τις απαισιες εκείνες «Σκύλες» των στρατοπέδων του ολέθρου, που δεν δίστασαν να πρωταγωνιστήσουν στα βασανιστήρια και στη θανάτωση των κρατουμένων γυναικών.

Ένα ιστορικό βιβλίο γραμμένο απροκατάληπτα, με οδηγό την αλήθεια.

✓ **ΣΤΕΛΙΟΥ Ι. ΚΩΨΑΧΕΙΛΗ: Μουσικά όργανα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης** (Θεσσαλονίκη, 1993).

Εκδόθηκε πρόσφατα το νέο βιβλίο του μουσικοερευνητή Στέλιου Ι. Κωψαχείλη «Παραδοσιακά λαϊκά όργανα και λαϊκοί οργανοπαίκτες της Μακεδονίας», σε πολυτελέστατη έκδοση με την επιμέλεια των Φίλων του Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας και με χρηματοδότηση από το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης, την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών και το Ίδρυμα Ι.Φ. Κωστόπουλου. Προλογίζεται δε απ' τον μουσικολόγο Μάρκο Φ. Δραγούμη. Το βιβλίο αρχίζει με την αφιέρωση στον 150ο ψαλμό: «Αινείτε αυτόν εν ήχω σάλπιγγος».

Ο συγγραφέας, ο οποίος είναι και ο συλλέκτης αυτού του πολυτίμου υλικού από τη Μακεδονία (και ο ιδρυτής του Μουσικού Μουσείου Μακεδονίας, που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη) αναφέρει συχνά μουσικά όργανα που έπαιζαν και οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, όπως π.χ. το κανονάκι, το βιολί, το ντέφι, το μπουζούκι, το ούτι:

*‘Ανοιξη στη Σαλονίκη,
στον Μαζλούμ τον καφενέ
μαυρομάτα μια με το ούτι
τραγουδά τον αμανέ.*

Αναφέρονται επίσης ονόματα Εβραίων λαϊκών οργανοπαίκτων, όπως του Σαδίκ Γκερσόν, που έπαιζε κανονάκι και τραγουδούσε αμανέδες, του Καζέ, που διακρίθηκε στην απόδοση ρεμπέτικων τραγουδιών. Στο τέλος, στη βιβλιογραφία αναφέρει την έκδοση της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης «Οι Συναγωγές, τα τραγούδια μας. Α. Ναρ 1985».

Το βιβλίο αυτό του Κωψαχείλη έρχεται να καλύψει ένα μεγάλο κενό στο χώρο της λαϊκής παράδοσης. Το πλούσιο φωτογραφικό υλικό που με μόχθους έχει συλλέξει ο συγγραφέας φανερώνει όλη την αγάπη του Μακεδονικού λαού για τη μουσική, η οποία πράγματι αποτελεί ένα από τα ωραιότερα χαρίσματά του.

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 126

MAY - JUNE 1993

✓ THE EDITORIAL titled «*The way to the recognition of the other person's freedom*» deals with the re-appearance of nazism, asserting that it is not enough for the healthy parts of society merely to condemn it but, through education, they should also be informed of the disaster caused in the history of mankind by bigotry, racism, racial and religious discriminations. This way, hard though it may be, is the only one to protect man's freedom from the power of the Evil.

✓ IN AN ARTICLE, professor P. Simotas analyses *the conflict between the Amalictes and the Jews*, which resulted in the destruction of the former. The development of the subject is done by analysing extracts from the Holy Books in a scientific way.

✓ IN «*The prosecution of the Jews and the Muslims from Spain in 1492 weakened the Western Civilization*» Professor G. Sariyiannis supports the view that the Sefardim, leaving Spain in 1492, did not carry any kind of Western Civilization to the West, for there was no such civilization; what they did do was merely to take with them their own eastern civilization and bring it back to its cradle.

✓ ON THE COMPLETION of 40 years since the earthquakes of 1953, which

razed about 40.000 houses on three of the Ionian Islands, two Greek historians, Mr G. Apostolatos and Mr Ag. Denis Debonos describe *the contribution of the Israeli Navy*, who were the first to offer help to the victims of the earthquake

✓ WITH REFERENCE to the antifacist entities which were active in Ioannina (a city in the region of Ipirus) during the period between the two World Wars, Professor P. Noutsos mentions, inter alia, the contribution of *the Jewish poet Josef Eligia*, a native of that city.

✓ Mr G. ZOUMBOS presents reports, published by Corfu newspapers of the '30s, on the *Corfu Jewish Community*.

✓ Mr. G. HATZICOSTAS refers to *the city of Vessena in Thessaly*, where there was a thriving Jewish Community during the Byzantine Empire.

✓ AMONG OTHERS, this issue includes a story by Isaak Basevitz Singer titled «*The Bond*» as well as a letter by Mr. Limtsoulis from *Larissa* (region of Thessaly) regarding the captivity of the Jews of this city during the Holocaust.

✓ THIS ISSUE ENDS with presentations of two books: «*Woman in the 20th century*», by *Th. Karzis* and «*Musical Instruments of the Jews in Thessaloniki*», by *St. Kopsahilis*.

